

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

2

ROČNÍK 66, 2015

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

DE
G DE GRUYTER
OPEN

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS
VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS
SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Hlavná redaktorka/Editor-in-Chief: Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Výkonná redaktorka/Managing Editor: PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD.

Redakčná rada/Editorial Board: doc. PhDr. Ján Bosák, CSc. (Bratislava), PhDr. Klára Buzássyová, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), Mgr. Alexandra Jarošová, CSc. (Bratislava), PhDr. Lubor Králik, CSc. (Bratislava), PhDr. Viktor Krupa, DrSc. (Bratislava), Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), Univ. Prof. Mag. Dr. Stefan Michael Newerkla (Viedeň – Rakúsko), Associate Prof. Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD. (Prešov), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc. (Nitra), prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava).

Technický redaktor/Technical editor: Mgr. Vladimír Radik

Vydáva/Published by: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

- v tlačenej podobe vo vydavateľstve SAP – Slovak Academic Press, s.r.o.

- elektronicky vo vydavateľstve Versita – De Gruyter (Open Access)

www.degruyter.com/view/j/jazcas

Adresa redakcie/Editorial address: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
kontakt: gabam@juls.savba.sk

Elektronická verzia časopisu je dostupná na internetovej adrese/The electronic version of the journal is available at: <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/>

Vychádza dvakrát ročne/Published semiannually

Dátum vydania aktuálneho čísla (2015/66/2) – január 2016

SCImago Journal Rank (SJR) 2014: 0.101

Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2014: 1.057

Impact per Publication (IPP) 2014: 0.095

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS je evidovaný v databázach/JOURNAL OF LINGUISTICS is indexed by the following services: CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities); Celdes; CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure); CNPIEC; De Gruyter - IBR (International Bibliography of Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences); De Gruyter - IBZ (International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences); DOAJ; EBSCO (relevant databases); EBSCO Discovery Service; Elsevier – SCOPUS; ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences); Google Scholar; International Medieval Bibliography; J-Gate; JournalTOCs; Linguistic Bibliography Online; Linguistics Abstracts Online; MLA International Bibliography; Naviga (Softweco); Primo Central (ExLibris); ProQuest - International Bibliography of the Social Sciences (IBSS); ProQuest - Linguistics & Language Behavior Abstracts (LLBA); ProQuest - Research Library; ReadCube; SCImago (SJR); Summon (Serials Solutions/ProQuest); TDone (TDNet); Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb; WorldCat (OCLC).

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print)

ISSN 1337-9569 (verzia online)

MIČ 49263

OBSAH

Štúdie

Nikolay F. ALEFIRENKO: Cognitive-Semiotic Mechanisms of Phraseme Building	81
Jana KESSELOVÁ: Ontogenéza datívu vo svetle prirodzenej morfológie a kognitívnej lingvistiky	101
Инни В. САХАРУК: Статус прецедентных единиц в системе интертекстуальных единиц современного украинского медийного дискурса	127

Rozhľady

Alena LEJSKOVÁ: Perspektivy jazykové politiky EU	145
--	-----

Recenzie a správy

Kyseľová, Miroslava – Ivanová, Martina: <i>Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky</i> (Jana KESSELOVÁ)	163
Jazyková politika a národná identita. Marusenko, Michail A. <i>Jazyki i nacional'naja identičnosť: sovremennyye vyzovy nacional'nomu jedinstvu i territorial'noj celostnosti</i> (Valerij M. MO-KIJENKO)	168
Kostić, Svetislav: <i>A Syntagmaticon of Hindī Verbo-Nominal Syntagmas</i> (Helena HADVI-GOVÁ)	174

CONTENTS

Studies

Nikolay F. ALEFIRENKO: Cognitive-Semiotic Mechanisms of Phraseme Building	81
Jana KESSELOVÁ: Ontogenesis of the Dative Case in the Light of Natural Morphology and Cognitive Linguistics	101
Inna V. SAKHARUK: Status of Precedent Units in the System of Intertextual Means of Contemporary Ukrainian Media Discourse	127

Horizons

Alena LEJSKOVÁ: Perspectives of the Language Policy of the EU	145
---	-----

Book Reviews

Kysel'ová, Miroslava – Ivanová, Martina: <i>Verb in the Perspective of Cognitive Grammar</i> (Jana KESSELOVÁ).....	163
Language Policy and National Identity. Marusenko, Mikhail A. <i>Languages and National Identity: Contemporary Challenges to National Unity and Territorial Integrity</i> (Valerij M. MOKIENKO).....	168
Kostić, Svetislav: <i>A Syntagmaticon of Hindī Verbo-Nominal Syntagmas</i> (Helena HADVI-GOVÁ).....	174

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Николай Ф. АЛЕФИРЕНКО: Когнитивно-семиотические механизмы фразеомобразования.....	81
Яна КЕССЕЛОВА: Онтогенез датива в свете натуральной морфологии и когнитивной лингвистики.....	101
Инни В. САХАРУК: Статус прецедентных единиц в системе интертекстуальных единиц современного украинского медийного дискурса.....	127

Обзор

Алена ЛЕЙСКОВА: Перспективы языковой политики Европейского Союза.....	145
---	-----

Рецензии

Kysel'ová, Miroslava – Ivanová, Martina: <i>Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky</i> (Яна КЕССЕЛОВА).....	163
Языковая политика и национальный идентитет. Михаил А. Марусенко: <i>Языки и национальная идентичность: современные вызовы национальному единству и территориальной целостности</i> (Валерий М. МОКИЕНКО).....	168
Kostić, Svetislav: <i>A Syntagmaticon of Hindī Verbo-Nominal Syntagmas</i> (Хелена ХАДВИГОВА).....	174

COGNITIVE-SEMIOTIC MECHANISMS OF PHRASEME BUILDING*

NIKOLAY FEDOROVICH ALEFIRENKO**

Belgorod State National Research University, Belgorod, Russia

ALEFIRENKO, Nikolay F.: Cognitive-Semiotic Mechanisms of Phraseme Building. *Journal of Linguistics*, 2015, Vol. 66, No 2, pp. 81 – 99.

Abstract: The article deals with the problems of idioms production and perception related to the foreign forms emergence of information accumulation and storage contained in the cognitive-based derivation of phraseme building. It is suggested that presign stage of the semiosis process and the phraseme understanding is a cognitive model that precedes not only the formation of the phraseme semantic structure, but its perception. Since the cognitive model of phrasemic semiosis is a diagram of discursive meaning embodiment and discourse itself is form of its indirectly derivative existence, there is a need to show how the cognitive-discursive mechanisms of phraseme building is associated with foreign forms of sense accumulation and storage.

Key words: foreign, GSC (general subject code), mental model, inner form, Gestalt, sign, phraseme

INTRODUCTION

Cognitive-semiotic mechanisms of phraseme semiosis is perhaps the least researched area of phraseology and cognitive linguistics that is explained by the complex comprehensible nature of phraseme in terms of co-determination of indirect nomination and cognition (Telia, 1966; Besedina, 2010: 31). In this paper we understand phraseme semiosis as verbal and cogitative process leading to the appearance of signs of indirectly-derived nomination – a phrase (in European terminology phraseme = idiom). The starting hypothesis is the assumption that the nature of indirectly-derived category (Dekatova, 2008: 146) is due to the dual associativity-shaped and discursive thought, triggers linguistic-creative (usually indirectly-derivative) derivation. Of course, this assumption has been arising from previously obtained data (Alefirenko, 2008) and needs additional reflections on the nature of indirectly-derived nomination, associative imagery and discursive thinking. And it is despite the fact that the word formation formed a whole section dedicated phraseme building.¹ The point is that the first study aimed at solving the mysteries of phraseme building were carried out in the tideway of the structural and

* The work was performed as part of Belgorod National Research University state task № 241.

** Pri prepise vlastných mien z ruskej pravopisnej sústavy a pri uvádzaní bibliografických jednotiek a odkazov rešpektujeme medzinárodnú normu, ktorú uplatnil autor štúdie. (pozn. red.)

¹ The term phraseme building is preferred to avoid unwanted discrepancies, because the phrase is the syntax term.

semantic approach (see Gvozdev, 1977; Mlacek, 2001; Ermakova, 2008; Nikolaeva, 2006; Sokolova, 1987; Denisenko, 1988; Telia, 1973; Shchukina, 2012: 110). The second group of scientists attempted to combine structural and semantic analysis to identify the etymological and extralinguistic (primarily cultural) incentives of phraseme building (Mokienko, 1980; Kaplunenko, 1985: 98; 1990: 3; Eismann, 1998; Bragina – Oparina – Sandomirskaja, 1998; Telia, 1999; Āurčo, 2007; Baláková, 2010; Dobríková, 2014). At the beginning of the 19th century scientists became interested in the study of cognitive idiomatization mechanisms (Alefirenko, 2008; Danilenko, 2009; Molchkova, 2012). In 2008, 2010 and 2013 three international conferences (ICL, 2008; FPC, 2010; CF, 2013) were devoted to this problem in Belgorod University (Russia). They prompted the scientists to discuss the issues causing phrases associated with the motives of selecting and combining phraseme building units. In my opinion, at least three vectors deserve priority attention: (a) intentionally caused the emergence of the phraseme cause concept, (b) determining the type of semantic changes, (c) the configuration of the multi-level expressive representational tools for design of the meaning sign-idioms.

Verbal and cogitative demand phraseme cause concept is defined by discursive situation; type of semantic transformation phraseme building components – by a range of associative-shaped links linguistic-creative thinking; the phrasemic semiosis – nominative conjugation of human cognitive activity (Ushakova, 2006: 14). Since in modern linguistic semiotics coexist two theories of sign clarify that in our phrasemic semiosis concept the phraseme is two-sided identity of language. By virtue of its indirectly-derived linguistic-creativity the phraseme is bilateral sign (outside the unity of content [designatum] and forms [designator], so it can neither function nor be seen). Therefore, the process of phraseme building involves semiotically significant transformation of prototypical combinations: one of its sides (the form or content), or both. Of course, the process of idiomatization to be completed and phraseme becomes a real sign, it needs identifiable asymmetric duality of its structure: designator of such mark-derived indirectly nomination should express associative-semantic content of the signified (designatum). It is also necessary for the registration of the paradigmatic relations of phraseme derivative. Idioms with one designatum but different designators form synonyms ('unexpectedly, suddenly': *как снег на голову – как из-под земли*). Idioms with different designata and one designator – homonyms (*тянуть за уши – disapproving: 'Exerting a lot of effort to help in study'; притянуто за уши – 'unsubstantiated assertion'*). This is another proof of the sign bilateral nature of idioms: designator and designatum related to each other internal processes of derivation.

PHRASEMIC SEMIOSIS CONCEPT

Designatum (meaning) – an ideal object, designated according to sustainable combination of words; product reflected in the linguistic consciousness denoting the object, the quality or process of reality. As an ideal (internal) side designatum idioms

opposed denotatum – subject (reference, external) field of knowledge – and identified with the “subjective way” as the most important incentive for forming phraseme cause concept. Designator, stored in the memory is a linguistic acoustic image of the prototypical combinations of words. In the process of phrasemic semiosis paradoxical enough designators based on imaginary associative semantic configurations of words often occur. Compare: *вылетать в трубу* – ‘to become ruined, remain without money or property’; *без царя в голове* – [someone who is] ‘stupid, without considerations’. It would seem that such designators in the real world are devoid of motivation. However, according to Nelson Goodman in his book *Ways of Worldmaking* (2001), fiction plays an important (and often – dominant) role in the modeling of those spaces that Ludwig Wittgenstein called a “possible worlds”. As a matter of fact, invented designator idioms are the metaphorical representers of real objects (Yaroshchuk, 2010: 294). Phrases *Don Quixote* and *Don Juan*, for example, in their phraseological form in modern linguistic consciousness are not tied by usage of any actual (concrete) man, although correlated with those who are in the respective discursive situation: *Don Quixote* – ‘noble weirdo trying to act according to his beliefs, without reality’ [jokingly]; *Don Juan* – ‘seeker of love adventures, lover of women; womanizer’. This kind of support ascribed real existence of literary characters with the names of Don Quixote, or Don Juan. Likewise the case with designators of common noun character is moved to the allegorical discursive space. Designator ‘*ветряные мельницы*’ correctly finds its designatum in conjunction with the verb *to fight* (*воевать с ветряными мельницами* – ‘fight with an imaginary opponent, aimlessly wasting time’). In addition, designatum formed by whole semantic content of the corresponding discourse. Compare: „Дон Кихот, к примеру, если его взять буквально литературно, не приложим ни к кому конкретно. Но в переносном смысле сопоставим, среди прочих, например, со мной, в момент, когда **я воюю с ветряными мельницами** современной лингвистики“ (Goodman, 2001: 56). Hence creating possible worlds through idioms, we usually have in mind the very real things. As such designator inherits, repeats and reworks real worlds, the last one is quite recognizable. According to the degree of recognition in phraseme building we should distinguish (a) complete (motivated) and (b) empty (zero, imaginary) designator. Compare: (a) *сесть на мель* – ‘to be in an extremely difficult position’; *гладить против шерсти* – ‘condemn, criticize’ and (b) *курам на смех* – [to do something] ‘ridiculous, silly, absurd, ridiculous’; *губа не дура* – ‘anyone who has not a bad taste’. And zero designator increased opportunities for cognitive stylistic variation of semantic structure of sentences. So, idiom *курам на смех*, except codified values, expresses more ‘dismissive attitude towards someone’s work, which is a mockery on the part of even the most dim-witted person’. Idiom *губа не дура* contain connotation ‘disapproval and irony’, when we are talking about a man who could not just pick but grab for himself the best, beautiful, delicious, beneficial. Additional semantic increment occurs in phrasemes

due to discursive factors (Mosconi, 1979: 15), in particular the prototype of designated denotative situation. Mental prototypes involved in the formation of designatum and designator of sign-idioms, we call foresigns² or protosigns. To understand the essential properties designator and designatum of already formed idioms means retrospectively understand the dialectical complex path from foresign structures to the sign that it has overcome in the process of phrasemic semiosis as predicate (characterizing) sign.

Designatum, being, in essence, the cognitive category, contains mental idea (concept), which is formed on the basis of value expressed by phraseme. Since every thought, according to L. S. Vygotsky, “seeks to combine something with something” (Vygotsky, 1956: 376), the retrospective reconstruction of phraseme caused concept is related to the comprehension of the mechanism of linguistic-creative thinking aimed at the generation of new linguistic entities through the transformation of existing units and operates associations with previously enshrined images in the language. Understanding this kind of associative-shaped relations encourages us to turn to the recently open modular organization of brain cortex (BC).

This discovery, belonging to Roger Sperry³, is a fundamental for our developed cognitive theory of indirect nomination in general and phraseme building in particular. Data obtained in modern neurolinguistics suggest that indirectly-derived character of phraseme building is the result of conjugation in the activities of the two hemispheres of linguistic creative BC that are two modes of the world knowledge. Phraseme building, being a product of linguistic-creative thinking, in our opinion, is originally associated with the functional “game” of speech (left) and detail-shaped (right) hemispheres. During linguistic-creative thinking aimed at finding discursive-modus means of estimating of expression-shaped relationship to the subject of thought, the brain dihemiisphere organization itself provokes communicants to “play” with different coordinates of modus vision of discursive situation. The possibility of this game is originally provided by the fact that the left and right hemispheres of the brain are based on different semiotic systems. To form a necessary component for indirectly sign-derivative nomination structural asymmetry linguistic-creative thinking is entirely based on the principles of semiotic heterogeneity of the left and right hemispheres. This is due to the fact that the modular structure of the brain, its dual nature, makes it possible to duplicate the external and internal information, which, in fact, aimed at causing discursive modus concept (Alefrenko, 2013: 8), and its main representative – the phraseme. It is a kind of semiotic product of cognitive dissonance that arises in the collision of different coordinate knowledge of the same essence as the sharpness of the left hemisphere “broken” for diffuse and gestalt of the right one. This is due to the incompatibility of the left hemisphere

---

² Ob ontologii predznaka (A. A. Hudyakov, 2000: 182-201)

³ By Awarding to R. Sperry Nobel Prize for the teaching of functional specialization of the left and right hemispheres of the human brain in 1981 the intrinsic importance of this discovery was determined.

linearity, discretisation, and right-hemisphere vagueness, metaphoricalness. We can say that the structure of the brain provides at least two possible “realities” to phrasemic semiosis: right- and left-hemispheric. And each of their virtual realities has its own organizational principles, priorities and semiotic means (Goldberg, 2015: 25). The very “alternatively minded” hemisphere of BC developed in linguistic-creative thinking, generating phrasemes, the ability to dual coding of thoughts and feelings of humankind. This kind of ability owes its existence to one of the most important cognitive mechanisms of phrasemic semiosis – reflection, allowing the speaker not only control the focus of attention, or be aware of one’s thoughts and feelings, but also those associative transformation, without which there is no rise of phrasemes (Kasyanova, 2008: 99). Regular occurring links between individual events, facts, objects and phenomena using by phrasemic semiosis that are reflected in the minds and enshrined in the ethno-linguistic memory, once again strengthens the position of those scholars who have expressed doubts about the indisputable traditional claim that reflection is provided exclusively left-hemisphere structures. Modern research has convinced: in phrasemic semiosis we should not underestimate the linguistic-cognitive role of the right hemisphere. Modern neurocognitive studies suggest that the left hemisphere usually uses the formal principle of the decoding of idioms. Focusing on their composition of phraseme, it gives, as a rule, “absurd” interpretation caused by literal perception of phraseme designator. The right hemisphere decodes idioms almost unerringly (see Chernigovskaya – Deglin, 1986: 68).

To carry out constructive dialogue between the two hemispheres, aimed at phraseme building, BC should have the best tone.⁴ By lowering the tone linguistic creativity of thinking goes down, and when it rises, there is an associative-shaped flash of linguistic consciousness. It disables the secondary departments of the temporal cortex of the left hemisphere responsible for syntagmatics of usage, and activates the posterior portions of the cortex of the left hemisphere responsible for associative-semantic relationships between objects of denotative situation denoted by idiom.

At this stage anticipation plays a crucial role. In the phase of speech activity emotional peak of the right hemisphere unexpected moments of cognitive dissonance often arise that is instantly eliminated by associative-shaped relationship of phraseme appearance discourse. This state of BC occurs when the speaker cannot find the right

---

⁴ The term optimal GSC tone introduced by Otto Deiters (1865). Mechanism that provides and regulates the tone, is located below the stem and subcortical regions. It is arranged by type of neural network. Excitation of it, spreading gradually changes its level and thus simulates the condition of the entire nervous system. Optimal system activity for phraseme building is regulated by the incoming stimuli from the environment. It is proved that human verbal and cognitive activity needs an influx of information. Activating the influx of associative-shaped information GSC finds the right tone for phraseme building. The third source of information activation highlighted by A. R. Luria plays an important role in this type of associative-semantic derivation: intents and programs that are realized with the direct participation of external at first, and then the inner speech.

syntagmatic sign forced to connect the right brain in order to replace stylistically neutral lexeme by lexeme-derived indirectly sign (phraseme or proverbs such as *мало > кот заплакал*). Phraseme appearance discourse as a form of creation and existence of evaluative meaning (Alefirenko, 2014: 32) in this case is in associative-syntagmatic turbulence that is eliminated by the anticipation of the concept that created the phraseme.

As we can see, in phraseme creating right hemisphere finds itself very active, although many generations of scientists were convinced that the right hemisphere is irrelevant to speech production. Through research of neurocognitivists from St. Petersburg, it was found that the right hemisphere is responsible for the referential communication. In verbal and cogitative act its work fills phraseme-centric statements by concrete objective content. Right hemispheric grammar affects cognitive formations that lie under the discursive consciousness (see Alefirenko, 2009: 3). Although phraseme building signs open access to it, they, being almost in the depths of discursive *sub*-consciousness, are not verbal. They, if follow the concept of N. I. Zhinkin, store information in extralinguistic code systems – in the scheme of abstract models, which form a general subject code (GSC) in its unity.

PHRASEMIC SEMIOSIS AND INNER SPEECH

Elements of the GSC, located in the cognitive recesses of right hemispheres of discursive consciousness, store information that needs phraseological encoding. These layers form the part of concept-sphere (Ogneva, 2012: 1704), which is formed by special, phraseme appearance, cognitive structures that we call discursive modus concepts. With the direct participation of the right hemisphere a mental model of syntactic discursive modus concept is being created, that projects syntagmatic circuit of sign-idiom designator. Its character is predetermined by “special syntax” of inner speech generating sketchy, fragmentary, abbreviated structure (Zhinkin, 1982: 332). This observation, which is characteristic for any speech production, especially important for phraseme building because much of designatum and designator of already established idiom structures remains implicit, not formally expressed. This is due, in our opinion, to the syntactic form of inner speech, which is involved in the production of idioms.

Such properties of inner speech as (a) fragmentation; (b) the predicate (when the subject is lowered, and the associated tokens and are only predicates); (c) formally structural reducing; (d) the prevalence of semantic phraseme implicational, aggregate of its connotative semes expressed and implied, above the meaning (its denotative component – intensions) are functional for phraseme building. The latter property plays special role in idiom building. Since meanings of phraseme building words, much more dynamic and wider than their value at phraseme building, sometimes illogical mechanisms of their union and merging with each other are detected. They

allow “lead to a common denominator” even elusive associative-metaphorical seme relationship in the structure of phraseme designatum and relate them to its designator.

Dedicated properties of inner speech also determine discursive and pragmatic nature of idioms. We believe it primarily depends on the predicate of inner speech. According to L. S. Vygotsky, a distinctive feature of the syntax of inner speech is “pure and absolute predicativity”, which, in fact, results in the idiomatization phrases not only to the elimination of the subject and related words, but also the surrounding circumstances: *делать из мухи слона* – [someone who is] ‘prohibitive and unreasonably exaggerates anything.’ This saves those discursive and pragmatic meanings that create a distinctive aura of idiomatic meanings. So, in our example, the phraseme value is accompanied by disapproving connotation. Therefore, in a dictionary entry this note is usually done: *disapprovingly*. In addition, the opposition of fly (*муха*) to elephant (*слон*) emphasizes that we are talking about giving small troubles and failures of excessive scale. There hemispheric interaction of subjective code and natural language by which communicants are able to think beyond the words but allusions to them. And this possibility is not mythical, as fore-signs means of phraseme building are stand-circuit images of subject-visual code. Based on the fragmented structure of inner speech, linguistic-creative thinking embodies the structure designator not all elements of an associative-shaped links, but only the basic, discursive meaningful. Predicate, as a key element of the thought, is delegated by inner speech as the structural dominant of idiom designator. In addition, the prevalence of the internal form of a purely subjective sense, metaphorically reflecting personal and ethno-cultural experience of the person (Aleksandrova, 2014: 53; Kirillova, 2015: 29) provides a rule of assessment and modus sense phraseme in semantics. Is that why the most stable part of cognitive metaphors (of the metaphorical world in which there are paradigms of one or another ethnic culture) is presented by idioms?

Observations show that with increasing of associative-shaped tone predicativity of phraseme is only strengthened by expanding the distribution of metaphorizing predicate. Moreover, this property (including property involved in action) in most cases are endowed with realities that are not a part of the predicate domain. Compare: ‘intrigue’ ↔ *мышинная возня* – ‘small business unworthy’ (an obvious sense of disapproval); ‘Punish’ ↔ *намылить шею* – ‘teach a lesson, beat’ (threat or disapproval). Used in such cases, cognitive metaphor “captures” similarities of thematic denotative situation with the realities of entering the field theorem. This, in fact, explains why most of the phrases are adverbial predicate and signs, which are designed for understanding “at a glance”, “with a hint”.

A consequence of the simplification of phraseme syntactic construct is “absolute concentration of thought” (Zhinkin, 1982: 343). Communicants, who use the phraseme, firmly know what is going on. Thus, the reference to the “subject” messages already “originally” included in inner speech and needs no special

designation. Something should be said about the subject (i.e. to determine and disclose the “rheme” statements) is to be denoted as phraseme. That is why the predicativity is an important feature of inner speech. Actually inner speech is a speech act that is transferred “inside”, produced in convoluted reduced form for the solution of cognitive-discursive task. Conciseness of phraseme syntactic circuit is compensated by the work of the right hemisphere, where the idea is born in the form of images and gestalt. This is exactly what I. N. Zhinkin called universal subject code. Indirect evidences of this include study of the American neurophysiologist J. Levy, who empirically proved that analysis of denotat is carried by information processing in the left hemisphere using language, whereas the right hemisphere processes information holistically, without breaking it down. The right hemisphere operates using non-verbal, shaped components and the so-called “inner speech”.

Neurolinguists T. V. Chernigovskaya and V. L. Deglin from St. Petersburg study the similar issues (1986: 68). According to data of their studies, it can be assumed that the right hemisphere in phraseme building not only accomplishes the reception of denotative situation and builds the sensual image (iconic model of the world), but also includes this image in the chain of discursive processes. The left hemisphere, focusing on abstraction, builds a rational model of the world (Ballonov – Deglin – Dolinina, 1983: 41). In line with their research understanding of basic protosigns means of phrasemic semiosis is possible: metaphorical type phraseme building (*лезть в бутылку* – [slangly, contemptuous] ‘get excited; irritated; to lose one’s temper’) and metonymic phraseme building (*дырявая голова* – ‘very scattered, forgetful person’).

Thus, although the traditional axiom of psycholinguistics is the position that the speech centers of BC are located in the left hemisphere, linguistic-cognitive research of phrasemic semiosis allow to speak about the special activity of it in the right hemisphere. This is the hemisphere where the idea that initially appears as diffuse gestalt is generated by vague ideas of the objects and where the general content is produced by discursive idioms. At this stage, the speaker knows only in the most general terms what he would like to say, but still does not know what the speech structure implements his plan. Here, in the right hemisphere, the idea gradually begins to take symbolic format by the means of the GSC. Diffuse Gestalt clothed in more or less visible contours (images, charts, frames imaginary situations, the internal word).

In the next step of phrasemic semiosis an internal word plays an important protosign role. Inner word, as “a living process of birth of thought in the word” is the process of “going from outside to inside, the transition from speech to thought” (Vygotsky, 2008: 506). This is the first appellative record does not yet have a clear linear structure of a conventional phraseme designator because it yet has no sound-images of his lexical components. Assigning of internal word is in different: to organize the thought intended for indirect verbalization.

The next stage triggers transcoding of thought content from the GSC to the real natural language. This process also begins in the right hemisphere. There is a thought “disguise”, its transformation with the help of the resources of right hemisphere grammar (structuring elements appear at the thematic-rhematic articulation, intonation occurs, freely syntactic prototype is selected for phrasemic semiosis).

So, to understand the foreign mechanisms of phraseme building it is important that the right hemisphere is the carrier of metaphorical (archaic, mythological, “complex”) consciousness (Tsaplin, 2014: 97). It “remembers” the idioms and, using a holistic, integrated, gestalt perception is involved in deciphering the cognitive metaphors.

IDIOM AS THE PRODUCT OF A DOUBLE SEMIOSIS

Parallel co-existence of primary and secondary concepts in consciousness requires a so-called double-semiosis, or, in the terminology of Emile Benveniste, double signification. Phraseme building potential of a double signification, in our opinion, is connected with the appearance of foreign signs and sign forms of phrasemic semiosis. Language, according to E. Benveniste, has the unique ability to double signification – semiotic and semantic (1974: 88–89). This duality indicates the heterogeneity (heterogeneity) semiotic processes leading to phraseme building. In this regard, we must distinguish foreign and sign (symbolic) varieties of signification.

The GSC, the inner phraseme form and gestalt are the foreign forms of knowledge formatting at the stage of generating phraseme-centric statements and at the stage of perception. The genesis of foreign forms of accumulation and storage of information contained in phraseme building basis, it is necessary for the formation of semantic structure of idioms. As a matter of fact, science knows well enough the process of synthesis with the help of previously used words of perceived impression. This is not the process of combinatorial formation of linguistic-creative concept in origin, implying indirectly-derived representation in the form of phrasemes. Its understanding is complicated, as it seems to us, because of not fully solved specifics of the neurocognitive linguistic-creative thinking. This process is based on the mechanisms of “right hemispheric thinking” when there is a need to include a personal reflection in common knowledge. This need arises when it is important for the person to correlate the results of his own knowledge with the knowledge system already formed in the ethnic culture (compare Bragina – Oparina – Sandomirskaja, 1998). This, of course, rapidly increases the role of the sign mediators. There may be a very promising hypothesis of N. I. Chuprikova about psychophysiological consciousness mechanisms (Chuprikova, 1985).

The author following the theory of semantic verbal communications or semantic models of verbal memory highlights the structural and dynamic aspects of

consciousness. Structural means “more or less ordered reflection-sign system, formed in the brain of every person in the course of his life” (Chuprikova, 1985: 150). The dynamic aspect refers to “individual acts of awareness of internal and external influences that realized in terms of the basic language elements and structures of reflection-sign system” (Chuprikova, 1985: 151). According to N. I. Chuprikova, the dynamic aspect of consciousness finds its look “in the form of judgment”. In the process of indirectly-derived nomination the reflection-sign system of the dynamic aspect of consciousness is based on foresigns. As a result of multiple repeat of numerous previous acts of dynamic interpretation of reality structural form of consciousness is being developed, i.e. the stable system of temporary nerve connections, a complex structured system of long-term memory. It advocates a kind of outline for linguistic-creative thinking, which, in turn, by modifying and enriching this outline, forms discursive-modus foresigns. It also forms those gestalt-prototypes in simultaneous (subject-shaped) field in which motivational signs are then recovered, stimulating the emergence of the internal form of phraseme. With the successfully chosen phraseme prototype much faster and more efficient allocation occurs process of stimuli exclusion to facilitate its recognition and memorization, there are physiological conditions necessary for second-signal foresign circuit connections. All this is critical factor that contributes the formation of new associative-shaped links. Because these bonds are fixed in childhood, idiomatic native language becomes “natural” property of discursive consciousness, it is being mastered by them without clearly perceptible effort. This provision goes back to the idea of “sprouting of words in mind”. It was developed by L. S. Vygotsky. Then this idea was developed by his followers such as A. A. Leontiev, A. R. Luria, A. V. Zaporozhets.

“Sprouting of idiom in consciousness” is due to conjugation of figurative and sign thinking. Following V. S. Rotenberg in his idea of inexpedient hard opposition of signed and creative thinking (Rotenberg – Bondarenko, 1989: 158), we must assume that phraseme building combinatorics of lexemes is not solely a function of the sign of thinking, as well as the occurrence of discursive modus concept is only a function of imaginative thinking. Specialization of these two mechanisms (Levy, 1969: 614) of linguistic-creative thinking is only in the way of information processing. Information is converted from a simultaneous into a linear because of the sign thinking in the process of phraseme building. Creative thinking does not provide the reference (specific subject) to linguistic-creative thinking, it provides a panoramic vision of discursive situation simultaneously in several “semantic planes”. Phrasemic semiosis also integrates shaped products (foresign) and the sign of thinking in its synergetic unity.

INTERNAL PHRASEMIC SEMIOSIS PROGRAMMING

To understand the mechanism of the final stage of phraseme building, it is important to distinguish the “inner speech” and “internal programming of verbal

expression” concepts (Leontiev, 1969). This is due to the fact that the general discursive plan seeks ultimately to verbal image passing the different stages of the transformation of personal meaning in phraseme meaning. This transformation is preceded by person’s need to express their emotions, desire and motivation, that is the essence of the phrasemic semiosis motive. In the phraseme birth the motive is the starting point, while its perception is the ultimate goal.

Two conditions are necessary for the motivation of turning ideas into phrasemes appearance: (a) the optimal BC tone and (b) the occurrence of conception that goes through the stages of inner speech, encourages thinking to linguistic-creative phraseme building. This is possible because the linguistic-creative thinking needs the “preparatory work”, which then executes the inner speech. The fact is that inner speech is the result of a long evolution of discursive consciousness. The internalization of speech acts is made in the inner speech and carried out in convoluted reduced form. Convolution oscillates between two poles: at the one pole there is inner speech, followed by internal pronunciation of free syntactic prototype phrasemes, at the other pole it is reducing its maximum until “dropping out of the intellectual act and turning it into a simple reflex act” (Leontiev, 1969: 158). Compare: *Не выметай из избы сору к чужому забору > выносить (выметать) сор из избы. Мало ль чего хочется, да в кармане колется > и хочется и колется. Хоть волком вой, да песню пой > хоть волком вой.*

Internal programming of phraseme-containing statements is yet unconscious construction of its scheme, caused by discursive thinking (compare Leontiev, 1969: 158). The mechanism of linguistic-creative thinking underlying phraseme building consists of two opposing dynamic links: working graphic-object code (inner speech) and speech-motor coding (expressive external speech design designator). The first link is given thought in the second one it is transmitted and again given to the first link.

Selection of phraseme-containing components (external form idioms) is defined by components of phraseme-containing concept: (a) the emotional component of the situation, (b) a reasonable estimate (Babushkina, 2011: 495), (c) stereotyped connections within the verbal associative network connected with the experience of verbalization of similar extralinguistic situations.

The first stage of discursive thought, aimed at creating a phraseme, is action with the object, or the so-called “substantive action”. Here, according to S. L. Rubinstein, “originally the most lightened and the most intellectualized section of consciousness” (Rubinstein, 1997: 337) is focused. It (the action with objects) keeps the image of the denotative situation that underlies indirectly-derived nomination in the early stages of phrasemic semiosis. Thus, in the times of the sailing fleet, ships in the sea totally depend on the weather, more precisely, they depend on the wind direction. In the windless weather sails had wilted, the ship lost her speed. Tailwind blew the sails and gave acceleration to the ship. In this recurring situation subject-

effective manner was stabilized: the steering keeps the bow in the direction of the wind and constantly changes the vector of the ship for optimal movement of it. A related objective action eventually acquired generalized-like character: to keep the nose of the ship in the right high-speed mode, you need to follow the direction of the wind. Paraphrase of Osip Mandelstam's judgment expressed regarding the words "Phraseme is an active flesh that transits to the event" (cf.: Mandelstam, 1987: 59), is applicable to the first phase of phrasemic semiosis, following the analysis.

The second stage is the gradual separation of the image from a concrete action: a certain notion set genetically related to the action, but more or less independent, is being produced. With that, according to the theory of A. N. Portnov, a division of known images on the scheme and the scheme of action items is being happened (Portnov, 2004: 18). As internalization they become the basis of what N. I. Zhinkin called general subject code (GSC). In fact, the code is a means of presenting any real-life situations, objects relations, actions with them, and so on. In this case, the subject-effective image *держатъ нос по ветру* became applicable to any real-life situation.

After the stage of internal programming phrasemic semiosis goes into a phase of inner speech, where thought that to be indirectly-derived verbalized, is being expressed in the language of inner speech. That language is non-verbal general subject code units of which are concepts. The cognitive metaphor is seeking freely syntactic prototype suitable for phrasemic semiosis for their verbal representation, using their associative-shaped features. This indicates that phraseme appearance concepts, although they belong to general subject code, are a kind of amalgam of subject-shaped and natural language.

Understanding protoverbal nature of inner speech, through which the inner and outer phraseme forms are formed, raises a number of new issues. In particular, if protoverbal code is general, what is phraseme appearance concept – national or general? Is protoverbal code of phraseme appearance adequate reflection of denotative situation? Do asymmetric failures in the form of phraseological pun appear on the verbal or protoverbal level? If it is at the level of verbalization, why the perfect mindset creates nonideal external phraseme form? If it is at protoverbal level, so to what extent it can be considered general? All these questions are designed to deal with cognitive phraseology in its infancy (Kirillov, 2008: 33–37). Of course, without interdisciplinary interface capabilities of linguistics and cognitive science these problems cannot be solved. Moreover, attempts to solve problems on their own linguistic cognitive science and vice versa may be, alas, destructive. Let us refer to the information available to the cognitive science.

In 1984, B. I. Besspalov found that visual and verbal thinking are closely connected, since (a) the basis for manipulating images and verbal games are the same life-meanings; (b) the boundaries between visual-effective, focused and verbal meanings are rather conventional. After all, the inner form of phraseme building

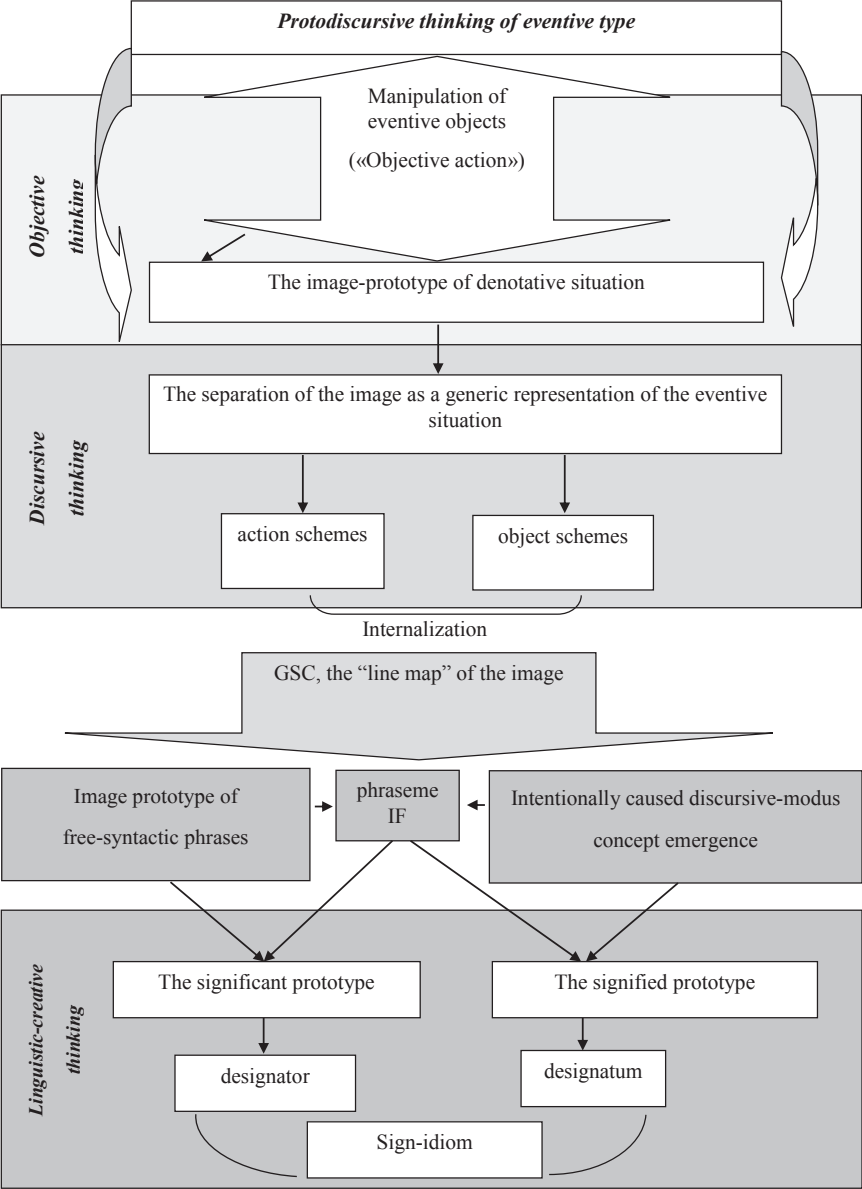

words interacts not only among themselves but also with the internal forms of phraseme building concepts within the GSC.

GSC is unutterable. Instead of certain sequences of signs of natural language, there are only the images forming something like a schematic of the frame, the inverse image of phrasemic scheme (Popova, 2008: 166). Therefore, this code is also called domain-out circuit. When we imagine a certain object (e.g., a saddle), then regardless of the letter or sound structure, we mean the thing itself as an object of thought, which can generate a lot of discursive situations. For example, the idea looks like a saddle on a horse or on the other animal, with which the saddle does not correspond, creates a paradoxical denotative situation. When you try to verbalize it, a phraseological pun occurs: *как корове седло < пристало, идёт, сидит, смотрится >* (slangly, ironically, disapproving.) – ‘about something that absolutely does not suit anyone, or not good, that makes a person ridiculous and absurd’. GSC is the “language” of inner speech. And since this “language” consists not only of subject images, but also of the schemes, echoes intonation and “shadows” of individual words, all that was once sealed by linguistic memory, inner speech, playing, according to Vygotsky, the role of “mental draft”, is capable to project foreign phraseme structure. They are the thought-fragments, on which phraseme designatum is formed. The very same inner speech cannot act as its subject-circuit code, though, is called the graphic, and not a specific image. It is, rather, a shaped scheme that acts as an intermediary between phraseme and denoted denotative situation.

Since communication between objects of thought in the inner speech is not formal but semantic, at this stage of phraseme building the syntagmatic grip of words occurs, and associative search the relationship between the notion of secondary denotative situation (Babina, 2003) and images of prototypical discourse. So, the idea of a situation in which someone in something gives or receives a failure, associated with images imprinted in the frame memory (Romashina, 2008: 122): according to ancient custom, if the relatives arrived from unwanted groom and were denied in courtship, they were not allowed to come into the house, and were forced to turn to the gate. Such a bleak scenario served as a prototype for the emergence of phraseme designator *ом вором новором* and its designatum ‘give/receive a categorical refusal’. Moreover, the process of transformation of the GSC (or subject-circuit code) to phraseme designatum is mediated by formation of cognitive substrate of the future phraseological value of discursive-modus concept. The sign thinking is directly involved in its formation, using the units of free syntactic prototype designating the background image, and therefore projecting potential phraseme prototypes. In other words, cognitive and directly nominative prototypes are the means of developing the discursive modus concept i.e. a subjective code, which is then translated into the language of indirectly-derived nomination. Such a transition is carried out not just by a re-thinking of phraseme building lexemes values, but by a complete transformation of their semantic content, and by a destructuralization of its seme composition. Depth of phraseme

building lexemes conversion is due to the nature of associative-semantic interpretation of discursive modus concept, vectors of that are determined by the field of intentional communication. It encourages its intentionality to transform speech structures into indirect signs (secondary and indirect) nomination.

So, cognitive mechanism of phraseme building consists of two opposing dynamic phases: (a) GSC (graphic-object code of inner speech) and (b) linguistic-creative structuring of sign-idioms designatum and designator. In the first stage the thought is being defined, in the second it is being transmitted and then is given again to the first link. Interaction of graphic-object code and portable natural language serve not only for generating, but also for understanding the phrasemes.

CONCLUSION

Phrasemic semiosis is a product of linguistic-creative thinking, that uses the mechanism of “intracerebral dialogue” between the right and left hemispheres of the brain, producing protosign (graphic) and sign stimuli of phrasemes appearance. Protosign funds, such as the graphic-object code, discursive-modus concept and internal form, are caused by active nature of phrasemic semiosis, contain memory elements and foresight (Shamne – Petrova – Rebrina – Milovanova, 2014: 34). Without foresight, without a goal, it cannot be started without memory, it cannot be ended, it can be effective without evaluation and monitoring only by chance. Action not only connects the past, present and future, but also creates its own time. For the signs of indirect nomination it is an extremely important factor, because in addition to cognitive, creative, productive (and destructive) properties, the action has affective properties.

Cognitive-discursive elements involved in the processes of phraseme appearance of linguistic-creative thinking, are quite heterogeneous, and are not confined to the dichotomy of “image – the concept”. They represent divided fragments of subject-sensory and discursive practices in their most diverse configurations with varying degrees of excitement in the associative-verbal network and structure of long-term semantic and episodic memory. As a result of excitation of protosign factors of phrasemic semiosis, semantic memory receives an additional opportunity for the explication of the internal components of the denotative situation represented by phraseme, and episodic memory acquires the ability to retain the knowledge of personally significant experiences. Both types of memory stored all the variety of relationships between its elements – foresigns of phraseme appearance discursive activity in the associative-verbal network.

Cognitive-discursive possibilities of mechanisms of foreign phraseme building enable us to derive the basic concepts of traditional phraseology to a new level of understanding from the position of cognitive mechanisms of phrasemic semiosis. Perhaps this approach will approximate to the central mystery of phrasemic derivation: formation of a designator asymmetric relationship (external form of lexemic one) of phraseme to designatum, i.e. its value-semantic content.

References

- ALEFIRENKO, N. F. 2008. Frazeologia v svete sovremennykh lingvisticheskikh paradigmat: Monografiya. Moskva: «Jelpis», 271 pp.
- ALEFIRENKO, N. F. 2009. Diskursivnoe soznanie: sinergetika yazyka, poznania i kultury. In: Yazykovoe bytie cheloveka i etnosa. Kognitivny i psiholingvisticheski aspekty, Vol. 15. Moskva: INION RAN, MGLU, pp. 3–11.
- ALEFIRENKO, N. F. 2013. Smysl, modusnye koncepty i znachenie. In: Vestnik Chelyabinskogo gos. un-ta. № 31 (322). Filologia. Iskuststvedenie, Vol. 84, pp. 8–14.
- ALEFIRENKO, N. F. 2014. Formation and Development of Discourse Linguistic Theory. In: XLinguae. European Scientific Language Journal, Vol. 7, Issue 2, pp. 32–45.
- ALEFIRENKO, N. F. 2014. Formation and Development of Discourse Linguistic Theory. In: XLinguae. European Scientific Language Journal, Vol. 7, Issue 2, pp. 32–45.
- ALEKSANDROVA, E. V. 2014. Ponimanie frazeologizma kak nacionalno-kulturnoy metafory. In: Voprosy kognitivnoy lingvistiki, № 3, pp. 53–58.
- ARHANGELSKIY, V. L. 1964. Ustoychivye frazy v sovremennom russkom yazyke. Osnovy teorii ustoychivyykh fraz i problem obshchey frazeologii. Rostov-na-Donu: Izd-vo Rostovskogo universiteta.
- BABINA, L. V. 2003. Kognitivnye osnovy vtorichnykh javleniy v yazyke i rechi. Monografiya. Tambov-Moskva: Izdatelstvo TGU im. G.R. Derzhavina, 264 pp.
- BABUSHKINA, O. N. 2011. O specificke frazeologizma kak sredstva reprezentatsii ocenki. In: Kognitivnye issledovaniya yazyka. Vol 8. Problemy yazykovogo soznania. Moskva-Tambov, pp. 495–496.
- BALÁKOVÁ, D. 2010. Frazeologický úzus a interpretačná inkompetencia komunikantov. In: Phraseologische Studien. Dynamische Tendenzen in der slawischen Phraseologie. Red. D. Baláková, H. Walter. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität, pp. 54–66.
- BESEDINA, N. A. 2010. Metodologicheskie aspekty sovremennykh kognitivnykh issledovaniy v lingvistike. In: Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria: Filosofiya. Sociologia. Pravo, Vol. № 14, Issue 20, pp. 31–37.
- BRAGINA, N. – OPARINA, E. – SANDOMIRSKAJA, I. 1998. Phraseology as a Language of Culture: It's Role in the Representation of a Cultural Mentality. In: Phraseology. Theory, Analysis, and Applications / Ed. by A.P. Cowie. Clarendon Press, Oxford.
- CHERNIGOVSKAYA, T. V. – DEGLIN, V. L. 1986. Metaforicheskoe i sillogisticheskoe myshlenie kak proyavlenie funktsionalnoy asimmetrii mozga. In: Uchenye zapiski Tartuskogo universiteta, Trudy po znakovym sistemam. Tartu, Vol. 19, p. 68–84.
- CHUPRIKOVA, N. I. 1985. Psihika i soznanie kak funktsia mozga / Otv. redaktor L. I. Ancyferova. Moskva: Nauka, 200 pp.
- DANILENKO, V. P. 2009. Memuar o predikato- i subektocentrizme vo frazoobrazovanii. In: Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta, seria Filologia. № 2. pp. 66–71.
- DEGLIN, V. L. – BALLONOV, V. Ja. – DOLININA I. B. 1983. Yazyk i funktsionalnaya asimmetriya mozga. In: Tekst i kultura. Trudy po znakovym sistemam HUI. Tartu: TGU, p. 31–42.
- DEITERS, O. F. K. 1865. Untersuchungen über Gehirn und Rückenmarks des Menschen und der Säugethiere. Braunschweig: Vieweg.
- DEKATOVA, K. I. 2008. Formirovanie kompleks-struktury kak etap obrazovaniya kognitivnoy bazy znacheniya znakov kosvenno-proizvodnoy nominatsii. In: Frazeologia i kognitivistika. Materialy 1 Mezhdunarodnoy konferentsii. V 2-h tt. T. 2 Idiomatika i kognitivnaya lingvokulturologiya. Belgorod, pp. 146–150.
- DENISENKO, S. N. 1988. Frazoobrazovanie v nemeckom jazyke (Frazeologicheskaya derivatsiya kak sistemnyy faktor frazoobrazovaniya). Lvov: Vishha shkola. Izd-vo pri Lvov. gos. un-te, 194 pp.

DOBRÍKOVÁ, M. 2014. Etnokultúrny status ľudových aerofónov v bulharskej a slovenskej frazeológii. In: Frazeologické štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii. Ed. Mária Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, pp. 39–50.

DRONOVA, L. P. 2014. Diahronicheskoie predstavlenie koncepta: k metodike analiza. In: Voprosy kognitivnoy lingvistiki, № 3, pp. 59–64.

ĎURČO, P. 2007. Collocations in Slovak. (Based on the Slovak National Corpus.) In: Computer Treatment of Slavic and East European Languages. Slovanské a východoeurópske jazyky v počítačovom spracovaní. Ed. J. Levická – R. Garabík. Bratislava: Tribun, s. 43–50.

EISMANN, W. 1998. (Hrsg.). Phraseological Entities as a Language of Culture (Methodological Aspects). In: Eurofras 95. Europäische Phraseologie im Vergleich: Germain-sames Erbe und kulturelle Vielfalt. Bochum: Brocksmeier.

ERMAKOVA, E. N. 2008. Frazo- i slovoobrazovanie v sfere frazeológii. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoy stepeni doktora filologicheskikh nauk. Tumen, 51 p.

FINK, Z. – KOVACEVIC, B. – HRNJAK, A. Bibliografija hrvatske frazeologije i popis frazema analiziranih u znanstvenim i strucnim radovima. Zagreb: Knjigra, 2010.

FPK 2010. Frazeologia, poznanie i kultura: Sbornik nauchnyh trudov po materialam mezhdunarodnoy nauchnoy konferencii. Belgorod: Izd-vo BelGU.

GOLDBERG, V. B. 2015. Otrazhenie semioticheskogo i konceptualnogo etapov poznania v obraznom sravnenii. In: Voprosy kognitivnoy lingvistiki, № 1, pp. 25–33.

GOODMAN, N. 2001. Sposoby sozdania mirov. Moskva: "Idea-press" – "Praksis", 376 pp.

GVOZDAREV, Ju. A. 1977. Osnovy russkogo frazoobrazovania. Rostov-na-Donu: izd-vo RGU, 184 pp.

HUDYAKOV, A. A. 2000. Ob ontologii predznaka. In: Yazyk kak funkcionalnaya sistema: sb. statej. Tambov, p. 182–201.

IKL 2008. Idiomatika i kognitivnaya lingvokulturologia: Sbornik nauchnyh trudov po materialam mezhdunarodnoy nauchnoy konferencii. Belgorod: Izd-vo BelGU.

JAKOP, N. – TOMAZIN, M. J. 2013. Frazeološka simfonija. Sodobni pogledi na frazeologijo. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

KAPLUNENKO, A. M. 1985. O dialekticheskikh protivorechiyah v frazoobrazovanii. In: Aspekty teksta i predlozhenia. Irkutsk, p. 98–104.

KASYANOVA, L. Ju. 2008. Neofrazemika v obnovlyaemoy kartine mira. In: Frazeologia i kognitivistika. Materialy 1 Mezhdunarodnoy konferencii. V 2-h tt. T. 1. Idiomatika i poznanie. Belgorod, pp. 99–103.

KF 2013. Kognitivnye faktory vzaimodeystvia frazeologii so smezhnymi disciplinami: Sbornik nauchnyh trudov po materialam mezhdunarodnoy nauchnoy konferencii. Belgorod: Izd-vo BelGU.

KIRILLOVA, N. N. 2008. O predmete kognitivnoy frazeologii. In: Frazeologiya i kognitivistika. Materialy 1 Mezhdunarodnoy konferencii. V 2-h tt. T. 1. Idiomatika i poznanie. Belgorod, pp. 33–37.

KIRILLOVA, N. N. 2015. Frazeologia romanskikh yazykov: etnolingvisticheskiy aspekt. Monografiya. 2-e izd. SPb: OOO "Knizhnyi dom", 236 pp.

KRAVCHENKO, A. V. 2008. Kognitivny gorizont yazykoznanja. Irkutsk: Izdatelstvo BGUJEP, 320 pp.

LEONTIEV, A. A. 1969. Yazyk, rech, rechevaya deyatelnost. Moskva: Prosveshchenie, 214 pp.

LEVY, J. 1969. Possible basis for the evolution of lateral specialization of the human brain. In: Nature, Vol. 229, n. 5219, pp. 614–615.

MANDELSHTAM, O. Je. Slovo i kultura: Statyi. Moskva: Sovetskiy pisatel, 320 pp.

MLACEK, J. 2001. Trinásť zastavení v histórii slovenskej frazeografie a paremiografie. In: Studia Academica Slovaca 30. Bratislava: STIMUL, pp. 138–173.

MOKIENKO, V. 2000. As imaxes da lingua rusa. Ensaíos históricos, etimolóxicos e etnolingüísticos sobre fraseoloxía. Xunta de Galicia. 380 pp.

- MOKIENKO, V. M. 1980. Slavyanskaya frazeologia. Moskva: Vysshaya shkola, 207 pp.
- MOLCHKOVA, L. V. 2013. Porozhdenie frazeologizma kak vybor i kombinirovaniye obraznykh i formalnykh sredstv. In: Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya, № 6, p. 762.
- MOSCONI, G. 1979. Il pensiero discorsivo. Torino. 233 pp.
- OGNEVA, H. A. 2012. Interpretative Potential of Cognitive-Comparative Modeling of Fiction Concept Sphere // US-China Foreign Languages. Vol.10, No. 11. David Publishing Company, USA, pp. 1704–1714.
- POPOVA, Z. D. 2008. Frazeoshemy kak znaki sintaksicheskikh konceptov. In: Frazeologia i kognitivistika. Materialy I Mezhdunarodnoy konferencii. V 2-h tt. T. 2. Idiomatica i kognitivnaya lingvokulturologiya. Belgorod, pp. 166–170.
- PORTNOV, A. N. 2004. Struktura yazykovogo soznaniya: fenomenologicheskii i antropologicheskii aspekty problemy. In: Yazykovoe soznanie: teoreticheskie i prikladnye aspekty: Sb. statey. Moskva; Barnaul: Izd-vo Altayskogo un-ta, pp. 18–28.
- ROMASHINA, O. Ju. 2008. Freymovy analiz semantiki emocionalno-zvukovykh frazeologizmov. In: Frazeologia, poznanie i kultura. Sbornik dokladov 2 Mezhdunarodnoy nauchnoy konferencii. V 2-h tt. T. 1. Frazeologia i poznanie. Belgorod, pp. 122–126.
- ROTENBERG, V. S. – BONDARENKO S. M. 1989. Funkcionalnaya asimmetriya polushariy mozga, tipy myshleniya i obucheniye. In: Mozg. Obucheniye. Zdorovie. Moskva: Prosveshcheniye, p. 158–177.
- RPJa – Razumnoe povedeniye i yazyk. Vol. 1 / Sost. A. D. Koshelev, T. V. Chernigovskaya. Moskva: Yazyki slavyanskikh kultur, 2008. 416 pp.
- RUBINSTEIN, S. L. 1997. Izbrannyye filosofsko-psihologicheskyye trudy. Moskva: Nauka, 463 p.
- SCHINDLER, F. 1993. Sprichwort im heutigen Tschechischen: empirische Untersuchungen und semantische Beschreibung. München: Otto Sagner, 572 pp.
- SCHUKINA, G. O. 2012. Produktivnyy sposob idiomaticheskoy nominacii. In: Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. A. Nekrasova, t. 18, № 2. pp. 110–112.
- SHAMNE, N. N. – PETROVA, A. A. – REBRINA, L. N. – MILOVANOVA, M. V. 2014. Fenomen pamyati i kategoria prostranstva: gnoseologicheskii i kommunikativnyy status. In: XLinguae. European Scientific Language Journal, Vol. 7, Issue 3, pp. 32–48.
- SOKOLOVA, G. G. 1987. Frazoobrazovaniye vo francuzskom yazyke. Moskva: Vysshaya shkola, 144 pp.
- TELIA, V. N. 1966. O termine “frazema” (v svyazi s opisaniem variantnosti frazeologizmov). In: Problemy lingvisticheskogo analiza (Fonologia, grammatika, leksikologiya). Moskva: Nauka. pp. 45–48.
- TELIA, V. N. 1996. Russkaya frazeologia. Semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokulturologicheskii aspekty. Moskva: Shkola “Jazyki russkoj kultury”. pp. 238–239.
- TSAPLIN, V. S. 2014. Gipoteza o prirode soznaniya i razumnosti na osnove analiza chelovecheskogo yazyka i biologicheskoy evolucii. In: Voprosy kognitivnoy lingvistiki, № 4, pp. 97–104.
- USHAKOVA, T. N. 2006. Poznanie, rech, yazyk Kognitivnyye issledovaniya, Vol. 1, pod red. V. D. Soloviova. Moskva, 13–27.
- VYGOTSKY, L. S. 2008. Myshleniye i rech. In: Psihologiya myshleniya. Pod red. Ju. B. Gippenreyter et al. Moskva: «Ast»; «Astrel», pp. 506–508.
- YAROSHCHUK, I. A. 2010. Kognitivno-pragmaticheskoye svoeobrazie frazeologizirovannoy metafory. In: Frazeologia, poznanie i kultura. Belgorod, pp. 294–298.
- ZHINKIN, N. I. 1982. Rech kak provodnik informacii. Moskva: Nauka, 157 pp.

Resumé

KOGNITÍVNO-SEMIOTICKÉ MECHANIZMY TVORBY FRAZÉM

V štúdií sa analyzujú problémy vzniku a vnímania frazém, ktoré súvisia so vznikom predznakových foriem zhromažďovania a uchovávaní informácií obsiahnutých v kognitívno-derivačnej základni frazémovej semiózy. Autor rozvíja myšlienku, že predznakovým štádiom procesu semiózy a chápania frazém je mentálny model, ktorý predchádza nielen formovaniu sémantickej štruktúry frazémy, ale aj jej porozumeniu. Keďže mentálny model frazémovej semiózy je schémou stelesnenia diskurzívneho zmyslu a samotný diskurz je formou jeho nepriamej a derivovanej existencie, štúdia sa pokúša preukázať súvislosť kognitívno-diskurzívnych mechanizmov tvorby frazém s predznakovými formami generovania a uchovávaní zmyslu. Keďže designovať frazémy je z hľadiska svojej podstaty kognitívnu kategóriu obsahujúcou myšlienkovú ideu (koncept), na základe ktorej sa formuje význam vyjadrovaný frazémou, potom retrospektívna rekonštrukcia konceptu generujúceho frazému spočíva v pochopení mechanizmov lingvokreatívneho myslenia podriadeného frazémovej semióze. Jeho poslaním je derivácia ustálených expresívno-obrazných spojení prostredníctvom transformácie jednotiek, ktoré v jazyku už existujú, v súlade s hodnotovo-zmyslovými asociáciami vytváranými etnicko-jazykovým vedomím. Chápanie asociatívno-obrazných väzieb tohto druhu vychádza z modulárnej štruktúry mozgovej kôry, ktorú objavil Roger Sperry, nositeľ Nobelovej ceny za fyziológiu alebo medicínu (v r. 1981). Uvedená štruktúra zabezpečuje fungovanie kognitívno-semiotických mechanizmov frazémovej semiózy (vnútorná reč, interakcia prvkov univerzálneho predmetného kódu a diskurzívno-modusového konceptu, vnútorné programovanie dvojitej frazémovej semiózy a i.).

Alexandra Jarošová
SLOVO V SLOVNÍKU Z POHĽADU ČASU A NORMY
DVE KAPITOLY O SLOVENSKEJ LEXIKOGRAFII
Bratislava: Veda 2015. (v tlači) ISBN 978-80-224-1486-9

OBSAH

ÚVOD

1 SLOVENSKÝ SLOVNÍK A JEHO PODOBY V ČASE

1.1. Slovenská lexikografia v minulosti

Slovníky od najstarších čias do Bernolákovej kodifikácie – Od Bernolákovho *Slowára* po rok 1918 – Slovníky v období medzi dvoma vojnami – Poznámky k lexikografickej koncepcii Petra Tvrdeho

1.2. Súčasná lexikografia: prehľad najdôležitejších výsledkov podľa typov slovníkov

Jednojazyčné slovníky – Slovníky komplexne opisujúce slovnú zásobu jednotlivých útvarov (variet) alebo vývinových štádií národného jazyka – Výkladové slovníky súčasného spisovného jazyka – Historické slovníky – Nárečové slovníky – Špeciálne slovníky – Slovníky funkčne príznakovej lexiky – Paradigmatické slovníky – Slovníky jednotlivých parametrov slova – Dvojazyčné slovníky

1.3. Rozpracované projekty a perspektívy

1.4. Slovník súčasného slovenského jazyka: medzi tradíciou a inováciou

Lexikálny význam a jeho výklad – Materiálové zdroje

1.5. Reflexia lexikografickej tvorby: odborné podujatia

1.6. Na záver kapitoly

2. OBRAZ LEXIKÁLNEJ NORMY V SLOVENSKOM SLOVNÍKU

2.1. Čeština na Slovensku a bohemizmy v zrkadle normy

Norma: krátky prehľad prístupov – Prítomnosť češtiny na Slovensku: krátky historický exkurz – Kritika slovníkov: bohemizmy ako neuralgický bod normy – Kritika Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1931 – Henrich Bartek a *Slovenská reč* – Hľadanie alternatívy purizmu – *Slovník slovenského jazyka* a diskusia v *Kultúrnom živote* – *Slovník slovenského jazyka* a smolenická konferencia v roku 1965 – Poznámky k lexikografickej koncepcii Š. Peciara – Hľadanie „systémovej hrádze“ proti „nehatenému rozvoju“: systémovosť ako základ – Pragmaticko-komunikačný obrat: nová paradigma a nové hľadanie – Bilancia doterajšieho hľadania

2.2. Lexikálna variantnosť ako prejav synchronnej dynamiky normy

Variety a totožnosť významu – Variety z pohľadu formy. Rozhraničenie variantov a synonym – Typy variantov z morfológického hľadiska – Fonologicky závislé morfémy a lexikálna variantnosť – Fonemické varianty – (Orto)grafické varianty – Slovtvorné varianty – Privatívny typ – Ekvipolentný typ – Morfológické varianty – Zhrnutie a závery

2.3. Norma v sústave princípov a kritérií

Norma a otázka spisovnosti – Norma a otázka kodifikácie – Záver

ONTOGENÉZA DATÍVU VO SVETLE PRIRODZENEJ MORFOLÓGIE A KOGNITÍVNEJ LINGVISTIKY*

JANA KESSELOVÁ

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

KESSELOVÁ, Jana: Ontogenesis of the Dative Case in the Light of Natural Morphology and Cognitive Linguistics. *Journal of Linguistics*, 2015, Vol. 66, No 2, pp. 101 – 126.

Abstract: In the framework of the natural morphology (The types of homomorphism; J. Dolník, 2005) and cognitive linguistics (the dative case as the grammatical exponent of the target person's role; E. Dąbrowska, 1997), the paper deals with the dative case in early speech development (during the first 3 years of child's life). The study presents the results of the research into grammatical forms, case meanings and pragmatic functions. The key question is this: which dative case structures children acquire preferentially? The research is based on the combination of qualitative (audiovisual recordings of three children, coding of transcripts) and quantitative (1065 parental assessments) methods. The research leads to conclusions on three levels: (a) The form: grammatical forms of the dative case with segmental and defective homomorphism are typical for preferentially acquired forms. (b) The semantics: dative of benefit and dative of direction can be interpreted as case meanings that create the core of the dative case's early semantics. (c) The pragmatics: children use the dative case preferentially in utterances with pragmatic function: con-situational information, disagreement, answer, will and challenge. It means that the dative case is primarily used in the developmentally oldest functions. The research broadens the understanding of speech ontogenesis and contributes to language explanation that is compatible with the process of its acquisition.

Key words: dative case, early childhood, Slovak language, natural morphology, cognitive linguistics

1. PREČO DATÍV?

Jednou z otázok, ktorú generuje metodologická ponuka interakčne orientovanej lingvistiky a výskum vzťahu človeka, jazyka a kultúry, je otázka, ako sa utvárajú interakčné skúsenosti a z nich naakumulované znalosti¹ u najmladšej generácie používateľov jazyka a čo možno prostredníctvom poznania ontogenézy reči vypovedať o povahe vrastania dieťaťa do slovenskej society a jej kultúry. Táto štúdia je súčas-

---

* Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0099/16 Personálna a sociálna deiza v slovenčine.

¹ J. Dolník (2010, s. 73) pri výklade sociálnej reality používa výraz interakčná seba projekcia. „Týmto výrazom sa vystihuje, že aktivita subjektu v sociálnej interakcii spočíva v projekcii (premietaní) seba na 'receptné plátno' interaktívov, v ktorej sa odrážajú jednak *interakčné skúsenosti subjektu a z nich naakumulované znalosti* (kurzíva J. K.), ako aj interpretácie objektov (sveta) nadobudnuté v istých interakčných prostrediach, a jednak aktuálne interpretácie v danom diskurze, ako aj osobnostné danosti subjektu.“

ťou širšie koncipovaného výskumu osvojovania si pádového systému slovenčiny deťmi raného veku a špecifikuje sa na výskum datívu v súradniciach gramatický tvar – pádová sémantika – pragmatika. Primárne morfopragmatický výskum datívu kooperuje s poznatkami aj otvorenými otázkami vývinovej psychológie. J. Langmeier a D. Krejčířová (2006, s. 73 – 74) uvádzajú, že v oblasti vývinu schopnosti tzv. sociálneho odkazovania a raných sociálnych interakcií stále málo rozumieme duševnému vývinu dieťaťa v jeho celistvosti. Sociálny vzťah sa vo vývinovej psychológii (op. cit., s. 60) poníma ako relatívne stabilný aspekt interakčného procesu, prípadne jeho konečný produkt. Upozorňuje sa však, že vytvárajúce sa vzťahy nemožno pozorovať priamo, možno na ne len usudzovať z niektorých typických reakcií, resp. z celkového dojmu, akým reťaz stimulov a reakcií medzi ľuďmi pôsobí. Domnievame sa, že nejde len o behaviorálny aspekt interakcie. Významným zdrojom poznania je analýza dialógu a sprostredkujúcej funkcie reči v sociálnom odkazovaní. Negativizmus, vymedzovanie sa voči okoliu, raný vzdor a úsilie po autonómii, ktoré vývinová psychológia tradične asocjuje so socializačnými aspektmi raného veku, sú síce nápadné a perцепčne ľahko prístupné prejavy, avšak menšia nápadnosť až subtilnosť jazykových indikátorov neznačí ich nevýznamnosť.

Za jeden z gramatických prostriedkov, ktorému možno pripísať status jazykovo-socializačného markera, pokladáme vývin datívu. Primárnym dôvodom je sémantické jadro datívu. V slovenčine ide o pád preferenčne spätý s kategóriou životnosti, ktorý „[s]tojí pri všetkých tých slovesách, ktorých dej môže mať pre osoby isté dôsledky alebo ktoré vyjadrujú sociálne a psychické deje v spoločenskom živote ľudí“ (Miko, 1962, s. 185). Okrem toho, väzbu s datívom majú slovesá, „ktoré vyjadrujú rozličné deje v spoločenskom styku a konaní“ (Miko, 1962, s. 201). V kognitívningvistickom prístupe (Janda, 1993, s. 2) sa sémantika datívu vykladá ako výsledok systematických extenzií z prototypického významu datívu spätého so sémantikou verba *dat'*. Verbum *dat'* podľa výsledkov výskumu D. Slančovej (2013, s. 128) patrí medzi prototypové slovesá v jazykom obraze sveta detí raného veku hovoriacich po slovensky a z toho sa usudzuje, že v najranejšej fáze ontogenézy reči má centrálnu postavenie fenomén spoločnosti. Sloveso *dat'*, ktoré sa v ranej reči používa ako verbum dandi a recipiendi vo výpovediach s pragmatickou funkciou výzva aj ponúkание (Slančová, 2008, s. 80), odráža vzájomný sociálny vzťah medzi dieťaťom a okolitým svetom. Ako ukážeme neskôr, v ranej reči sa význam lexémy *dat'* s datívom preferenčne aktualizuje v lexii „vložiť, prisunúť niečo do niečích rúk; syn. podať, odovzdať“ (Slovník slovenského jazyka, 2006), so zvratným zámenom (*dám si, daj si*) ako „vložiť do úst“. Spoločnou sémou je sekundárny pohyb objektu, vďaka ktorému objekt preniká do osobnej zóny hovoriaceho alebo adresáta (prototypicky ide o ruky, ústa, menej typicky aj hlavu a nohy). Termín osobná (personálna) sféra s poukazom na výklad Anny Wierzbickej (1988) používa pri výklade datívu v poľštine Ewa Dąbrowska.² V osobitnej kapitole

² Za inšpiráciu touto teóriou vďačím dizertačnej práci M. Kyseľovej *Valencia procesných slovies v slovenčine* (2014).

le venovanej konceptu personálnej sféry (1997, s. 16 – 24) hodnotí opisy pádovej sémantiky v podobe enumerácie pádových významov ako nedostatočné, pretože im chýba spoločné sémantické východisko, z ktorého by bolo možné pádové významy vykladať ako derivované. V duchu kognitívningvistického prístupu datív explikuje ako gramatický exponent roly cieľovej osoby (target person).³ Aby bolo možné objasniť kategóriu cieľovej osoby, je potrebné vymedziť najprv termín personálna sféra (personal sphere). Predstavujú ju všetky osoby, objekty, miesta, udalosti úzko späté s jednotlivcom, takže akékoľvek ich zmeny, pravdepodobne, zasiahnu jednotlivca tiež. Za cieľovú osobu sa v koncepte datívu E. Dąbrowskej pokladá taká osoba, ktorá je zasiahnutá akciou, procesom alebo stavom pôsobiacim v jej personálnej sfére alebo prekračujúcim do jej personálnej sféry. Teda datívom sa odkazuje na cieľovú osobu zasiahnutú prostredníctvom zásahu do jej personálnej sféry. Použitie datívu znamená, že produktor interpretuje udalosť ako takú, ktorá sa cieľovej osoby dotýka a istým spôsobom ju zasahuje. Koncept personálnej sféry do výkladu datívu v slovenčine prvýkrát uviedla Miroslava Kyseľová (2012, s. 131 – 152) a aplikovala ho na výskum sémanticko-syntaktického statusu posesívneho datívu vo vybraných štruktúrach s verbami s významom atmosférického diania.

V u nás dosiaľ najkomplexnejšom výklade datívu Františka Mika (1962, s. 184 – 120) je viacero blízkyh interpretácií, hoci vznikli mimo rámca kognitívningvistického výkladu. Aj v koncepcii datívu F. Mika sa zvyrazňuje zasiahnutosť a sprostredkovanosť: „Datívom sa vyjadruje perspektívna účasť slovesného deja na označenom predmete“ (op. cit., s. 184), „... daná osoba (pomenovaná v datíve – pozn. J. K.) nepocituje dôsledky priamo, ale len vzhľadom na vec, ktorú dej prvorado postihuje“ (op. cit., s. 185). Aj v tejto koncepcii sa uvažuje o zasiahnutosti objektu v datíve, čo implikuje schopnosť objektu pocítiť dôsledky zásahu. Z toho sa usudzuje na primárnosť kategórie životnosti v bezpredložkovom datíve: „Vyjadrovať účasť, ktorá sa predmetu označovaného substantívom v datíve bezprostredne nedotýka, má zmysel len vtedy, keď uskutočnenie deja má pre tento predmet istý zmysel, isté dôsledky a keď je tento predmet schopný tieto dôsledky aj pocítiť. A to môže len živá bytosť (osoba, redšie i zviera)... Holý datív je teda úzko spojený s kategóriou životnosti“ (op. cit., 184 – 185). F. Miko používa termín cieľový datív (porov. cieľová osoba u Wierzbickej a Dąbrowskej).

Výskum ontogenézy datívu v ranom veku sa koncentruje na tri otázky:

- a) akú podobu má preferenčne osvojovaný raný datív z hľadiska gramatického tvaru, pádovej sémantiky a pragmatiky výpovedí;
- b) čím je primárnosť raných pádových štruktúr v ontogenéze motivovaná;
- c) čo možno prostredníctvom poznania raného datívu vypovedať o sociálnom odkazovaní a raných sociálnych interakciách detí osvojujúcich si slovenčinu a rodiacich sa do slovenského kultúrneho prostredia.

³ Napríklad vo vete, ktorej zodpovedá slovenský preklad *Peter rozbil Róbertovi auto*, sa ako cieľová osoba (target person) chápe Róbert (v porovnaní s konštrukciou *Peter rozbil Róbertovo auto*).

2. METÓDA VÝSKUMU A VÝSKUNÁ VZORKA

Kvôli kompatibilite výsledkov je štúdia založená na rovnakom inštrumentáriu metód ako ostatné výskumy raného pádového systému, t. j. na kombinácii kvalitatívnej a kvantitatívnej metódy. Kvalitatívny výskum vychádza z trimodálneho korpusu, ktorý vytvoril slovenský tím na výskum detskej reči. Korpus detskej reči spája obrazové a zvukové dáta audiovizuálnych nahrávok s dátami transkriptov.⁴ Na účely tejto štúdie boli z korpusu využité transkripty komunikácie troch detí (Martin, Jana a Nina v období od 12. do 36. mesiaca⁵). Ide o dialóg s dospelými v bežných situáciách rodinného života (jedenie, kúpanie, hra, prechádzky, rodinné stretnutia). Nahrávky pravidelne raz mesačne v dĺžke jednej hodiny zabezpečovali rodičia dieťaťa. Na tvorbu transkriptov využívame transkripčný systém CHAT (technika doslovnej a komentovanej transkripcie) v systéme CHILDES (Child Language Data Exchange System). Vďaka spojeniu zvuku, obrazu a písaného záznamu dialógu dieťaťa s okolím korpus poskytuje dáta, ktoré možno – na rozdiel od denníkových záznamov – skúmať kontinuálne, kontextovo, interakčne, komplexne a opakovane. Rešpektuje sa situačná podmienenosť detského prehovoru a výskum jazyka v prirodzenom prostredí jeho používania. Pri spracúvaní jazykových dát z transkriptov sa využíva metóda kódovania (osobitný kódovací systém na sledovanie formálnej, sémantickej a pragmatickej stránky pádu, viac v príslušnej časti štúdie) a filtrovania dát v programe excel. Celkový rozsah analyzovaných dát, z ktorých sa kodovali výpovede s datívom, predstavuje viac ako 120 tisíc prehovorov.

Kvantitatívna metóda je verifikačnou metódou vo výskume prednostne osvojovaných sémantických konkretizácií datívu. Predstavuje ju gramatický subtest Testu komunikačného správania II⁶ (*Slová a vety*), ktorý je slovenskou licencovanou verziou medzinárodne používaného testu The MacArthur-Bates Communicative Development Inventory. Rodičia (alebo iné dieťaťu blízke osoby) poskytujú informácie o rečovom vývine na základe pozorovania rečovej aktivity dieťaťa v prirodzenej interakcii s okolím (nie v laboratóriu). Na účely tejto štúdie sme využili časť A gramatického subtestu *Používanie tvarov slov*, ktorá je zameraná aj na deklináciu substantív. Test využíva schopnosť rodičov poskytnúť spoľahlivú reflexiu rečového vývinu svojho dieťaťa. Ponúknutý súbor pádových významov v teste rodičia označujú výberom z možnosti „používa/nepoužíva“ podľa aktuálnej komunikačnej schopnosti dieťaťa. Údaje o ontogenéze datívu v štúdií pochádzajú od 1065 rodičov detí v rozpätí 17 – 36 mesiacov (539 dievčat, 526 chlapcov).

---

⁴ Ukážka je dostupná na <http://www.laboratorium.detskarec.sk/ukazka.php>. Archív transkriptov vytvorili členky Virtuálneho laboratória detskej reči.

⁵ V ukážkach z dialógu sú použité symboly *MAR, *JAN, *NIN.

⁶ Test komunikačného správania II je dostupný na <http://laboratorium.detskarec.sk/tekos2.php>.

Je výsledkom aplikovaného výskumu ontogenézy reči detí hovoriacich po slovensky pod vedením S. Kapalkovej (riešiteľky: D. Slančová, I. Bónová, J. Kesselová, M. Mikulajová, S. Zajacová). Dáta z vývinu datívu používané v tejto štúdií boli získané v čase riešenia grantového projektu APVV 0044-06 (vedúca riešiteľka S. Kapalková).

3. DATÍV: KONŠTRUKCIA GRAMATICKÉHO TVARU

Zrodu datívu⁷ predchádzajú dve komplementárne stratégie tvorby protodatívu:

a) výsledkom prvej je tvar, ktorý síce obsahuje zvukovo zreteľnú a transparentnú pádovú koncovku (*mame, Nine*), avšak tvar je akontextový, sémanticky i pragmaticky neinterpretovateľný;

b) v druhom type stratégie konštruovania datívu pádovú koncovku síce formálne presne identifikovať nemožno, ale je zrejmé, že dieťa hodlá vysloviť iný než ponúvaci tvar substantíva (matka: *a komu teraz zavoláme?* dieťa: *Pal'xxx*).

Prvý gramatický tvar datívu (so súhrou formy i významu)⁸ zaznamenávame u troch sledovaných detí v rozpätí 21., 22. až 26. mesiaca. Z analýzy 1065 rodičovských reflexií vývinu pádu vyplýva, že obdobie medzi 20. – 26. mesiacom je najdynamickejším obdobím vo vývine datívu, v ktorom najvýraznejšie vzrastie podiel detí produkujúcich tento pád (z necelých 40 % v 20. mesiaci na viac ako 80 % detí v 26. mesiaci). Medziobdobie tzv. „hľadania pádu“ so substitúciou datívu centrálnym akuzatívom⁹ sme v ontogenéze pádu detí hovoriacich po slovensky systematicky nezaregistrovali. Substitúcia datívu iným pádom zachytená v transkriptoch je sporadická a pokladáme ju za výsledok spontánnosti hovoreného prejavu, reformulácií a opráv, ktoré sú konštitutívnou vlastnosťou bežnej hovorenej komunikácie, nie ontogeneticky podmieneným javom.

Fakt, že u všetkých troch detí registrujeme prvý datív tej istej lexémy *otec* s rozličnými variantmi (*tatíkovi, tatinovi, tatovi*),¹⁰ primárne navodzuje súvislosť so situačne alebo pragmaticky podmienenou motiváciou. Situačno-pragmatickú motiváciu v preferencii výrazov a tvarov produkovaných deťmi raného veku poprieť nemožno, avšak vzhľadom na konsituáčnosť dialógu detí s okolím predstavuje poukaz na situačnosť príliš všeobecný interpretačný rámec.¹¹ Navyše, odvodzovať preferen-

⁷ Datív, lokál, genitív a inštrumentál sa objavujú simultánne, v komplexoch v rámci jedného mesiaca; transkripty nepodávajú dôkazy o všeobecnej tendencii v postupnosti osvojovania si pádov (u každého z troch detí sa objavujú v inom poradí, s inou frekvenciou a kombinatorikou). Tento záver uvádza aj N. I. Lepskaia (1988; cit. podľa Gagarina – Voeikova, 2009, s. 182). Datív, lokál, genitív aj inštrumentál majú podľa autorky rovnakú šancu objaviť sa po prvej opozícii nominatív – akuzatív.

⁸ Za rozhodujúce kritérium, aby sme produkovanému tvaru prisúdili status gramatického tvaru, pokladáme to, aby celkový interakčný kontext dialógu, reč orientovaná na dieťa, stupeň vývinu reči dieťaťa i jeho neverbálne prejavy poskytli dôkazy na jednoznačnú interpretáciu gramatického tvaru (hoci dieťaťom produkovaný gramatický tvar nie je, prirodzene, fonologicky totožný s cieľovým gramatickým tvarom v jazykovom systéme slovenčiny). To znamená, že morfológický ukazovateľ ako jediné kritérium na akceptáciu gramatického tvaru nestačí.

⁹ Na materiáli rakúskej nemčiny substitučné obdobie pozorujú K. Korecky-Kröll a W. U. Dresler (2009, s. 290).

¹⁰ Vzhľadom na podobnosť prvých datívov sme verifikovali prvý datív u 4. dieťaťa (Terka): ide o tvar *Peťovi* v odpovedi na otázku *Komu dáme vyšúchať (zuby)?* v 20. mesiaci.

¹¹ Za situačne motivovaný pokladáme datív, ktorého produkcia je bezprostrednou reakciou dieťaťa na externý, z konfigurácie rečového aktu vychodiaci stimul. Ide o reakciu na podnet z komunikačnej si-

ciu raných tvarov len zo situačnosti a pragmatiky by znamenalo rezignovať na otázku, ako sa do konštruovania prednostne osvojovaných tvarov premieta nehomogenosť deklinačného systému slovenčiny.

Analýza širšieho kontextu prvých aktívne (neimitačne) produkovaných datívov ukazuje, že sú súčasťou prehovorov, ktorými sa „sprostredkúva vnútro hovoriaceho“ (Bühler, cit. podľa Auera, 2014, s. 32). Prvé datívy vznikajú v komunikačných okolnostiach, ktoré ponúkajú možnosť výberu a samostatného rozhodovania¹² (prítomnosť oboch rodičov dieťaťa otvára možnosť voľbou datívu označiť ako nositeľa prospechu ktoréhokoľvek účastníka komunikácie, seba nevynímajúc, a to podľa vlastného uváženia). Navzdory možnosti voľby prednostne registrujeme tvar datívu maskulín (3). Ak sa aj v jednom tematickom bloku vyskytnú obe pomenovania rodičov, v štádiu zrodu datívu sa primárne produkuje datív maskulína, femininum je ešte v nominatíve (4).

(3) sit%: Janka sa hrá v detskej izbe za prítomnosti oboch rodičov.

*JAN: nie je tu.

*JAN: bol tam.

*OTE: aha! motýlik!

*MAT: mamka ti donesie motýlika dobre?

*JAN: motýlika.

*JAN: dobre.

*JAN: *tatovi* motýlika.

(4) *NIN: kolu xxxx.

*MAT: ale už stačilo už si mala trošku.

*NIN: ale ja *tatovi* dám kolu.

*MAT: ale tatko si neprosí.

*MAT: zatvoríš ju?

*NIN: *mamka* si prosí.

V transkriptoch z obdobia rodiacich sa tvarov datívu sme u všetkých troch detí zaregistrovali opakovaný výskyt situačných kontextov predstavujúcich komunikačné stimuly na produkciu datívu feminín,¹³ avšak ani v jednom prípade datív feminína

tuácie alebo z neverbálnej/verbálnej aktivity komunikačného partnera (1, 2).

(1) %sit: otec si chytil ruku na mieste, kde obvykle nosí hodinky. (2) *MAM: *aj mamine dáš pusu?*

%sit: Janka prinesie otcovi hodinky.

*NIN: *dám xxx mamke.*

*OTE: *moje hodinky #áno. ďakujem.*

*JAN: *Jaja tatovi.*

¹² Pragmatickú funkciu vôle, ktorú D. Slančová (2008, s. 75) na základe analýzy pragmatiky do 18. mesiaca veku dieťaťa vymedzuje ako „vyjadrenie vôle vykonať nejakú činnosť samostatne“, v neskoršom období rozširujeme aj na „vyjadrenie vôle vybrať si spomedzi alternatív samostatne, rozhodnúť sa samostatne“.

¹³ Synchrónne s produkciou prvých datívov maskulín registrujeme situačné stimuly aj pre datív feminín, avšak namiesto neho dieťa reaguje pomenovacím tvarom, verbom alebo neverbálne. Napríklad:

časovo nepredchádza datívu maskulína. Nielen z hľadiska prvých tvarov datívu, ale aj v celkovej distribúcii datívu je v ranej produkcii pozorovateľná tendencia k výraznej preferencii maskulín, datív feminín je viazaný na úzky okruh opakujúcich sa lexém a datív neutier sa v ranom veku nevyskytuje takmer vôbec. Uvedené dáta vedú k predpokladu, že prednostne osvojované tvary datívu nemožno objasniť len situačnosťou či pragmatikou, ale za preferenciou tvarov v ontogenéze sa skrývajú aj hlbšie štruktúrno-sémantické príčiny.

Na prvom mieste treba zvýrazniť, že takmer všetky rané datívy zachytené v troch longitúdach sú utvorené od substantív so silnou rodovou koncovkou¹⁴ (s výnimkou maskulín na *-o* označujúcich živé bytosti, v ktorých sa povedomie rodu utvára na báze prirodzeného rodu).

Datív maskulín sa v slovenčine vyznačuje vyšším stupňom ikonickosti (a teda aj prirodzenosti) než datív feminín a neutier. Tvary typu *tatík* : *tatík-ovi*, *medvedík-ovi*, *macík-ovi*, *Bobík-ovi*, *drak-ovi*, *sloník-ovi*, *vĺčik-ovi*, *kohútik-ovi*, *chlapček-ovi*, neskôr aj *stolík/stolček* – *k stolíku/k stolčeku*, *domček* – *k domčeku*, *kostolík* – *ku kostolíku*, predstavujú percepčne najtransparentnejší typ¹⁵ tvaru datívu, a to z dvoch dôvodov. Pomenovací tvar je v datíve prítomný priezračne a formálna stránka tvaru ladí s jeho sémantikou. Similarita formy a sémantiky raného datívu spočíva v tom, že pribudnutý prvok v sémantike datívu sa premieta do jeho formovej štruktúry a tvar je formálne bohatší. Pridaný segment vo formovej štruktúre ako kópia pridaného prvku v sémantike pádu je podstatnou črtou segmentálneho (aditívneho) homomorfizmu (Dolník, 2005, s. 200; Mošat'ová, 2010, s. 12).¹⁶ V maskulínach zakonče-

a) dieťa podáva mame bábiku a usmieva sa ňu, matka verbálne prejaví pozornosť slovom *áno*, dieťa reaguje situačným komentárom *dám*; v podobnej situácii iné z pozorovaných detí reaguje slovom *bába*;

b) dieťa postavilo vĺčik, posúva ho k matke a situáciu sprevádza slovom *mama*, matka na to reaguje otázkou *ideš k mamke?*;

c) dieťa nechce dať mame kefkú a protest sprevádza slovami *mama, mama, ne*;

d) dieťa ukladá ovocie na tanierik a oboma rukami ho podáva mame s verbálnym komentárom *dám*, kým podávanie objektu otcovi v tom istom chronologickom veku sprevádza tvarom *tatovi*.

¹⁴ Termín rodovo silné prípony používame v zhode s F. Míkom (1962, s. 28 – 29) ako rodové exponenty, ktoré pre svoj reprezentatívny vzťah k rodu substantíva fungujú ako rodová pečat'.

¹⁵ Podobne v osvojovaní si chorvátčiny autorky pozorujú preferenciu feminín z *e*-deklinácie, čo sa vysvetľuje tým, že tento deklinačný typ má najvyšší stupeň transparentnosti. Preferenčne osvojované tvary pôsobia ako model pre ďalšie tvorenie tvarov s rovnakou štruktúrou. Z toho sa usudzuje, že je veľmi nepravdepodobné, aby si dieťa raného veku osvojovalo kompletne paradigmy cieľových slov, naopak isté substantíva sa preferenčne používajú v istom kontextovom okolí, s istou sémantikou, teda osvojujú sa iba miniparadigmy substantív (Kovačević – Palmović – Hržica, 2009, s. 153 – 178).

¹⁶ Prejavy homomorfizmu J. Dolník (2005, s. 200) opiera o vzťah bezpríznačkové : príznakové, pričom sa na príznakový tvar nahliada z pozície bezpríznačkového tvaru, ktorý je v ňom percepčne prítomný ako bázový člen opozície. Uvádzajú sa tieto prejavy homomorfizmu:

1. segmentálny, napr. *číta* : *čítame*, *nový* : *novší*;
2. modifikačný, napr. *žena* : *žene*, *mesto* : *meste*;
3. segmentálno-modifikačný, napr. *vojak* : *vojaci*; *Čech* : *Česi*;

ných na *-o* (*tatin-o – tatinovi, tat-o – tatovi, dedovi, Ferovi, Pal'kovi, Mat'kovi, Mišovi, ujovi, macovi, zajkovi*) sa okrem jednoduchšej formálnej substitúcie, typickej pre neutralizovaný homomorfizmus, rovnako uplatňuje pridaný segment (*-o : -ovi*), takže aj v tomto type datívu sa formálna stránka tvaru konštruje v tom duchu ako sémantická, totiž s pridaným prvkom. Segmentálny (vo svojej podstate aditívny) typ opozičného homomorfizmu je najprirodzenejším typom, pretože je percepčne (morfotakticky) najtransparentnejší (Mošaťová, 2010, s. 12). V najvyššom stupni ikonickosti a prirodzenosti vidíme dôvod, prečo maskulína predstavujú v slovenčine preferčne osvojované jadro tvarov datívu v ranom veku. Prednostné osvojovanie vybraných tvarov s najvyšším stupňom prirodzenosti a ikonickosti vedie k tomu, že nehomogénny deklinačný systém datívu sa stáva výrazne percepčne priezračnejší, na ukladanie do pamäti i vyberanie z nej jednoduchší.

Datív feminín i neutier reprezentuje typ neutralizovaného homomorfizmu (poznámka 15, typ 4), v ktorom sa príznakový a bezpríznakový člen diferencujú jednoduchou formálnou substitúciou (*mam-a*¹⁷ : *mam-e, dievčatk-o : dievčatk-u*). Pridaný prvok v sémantike datívu však nekorešponduje s pridaným prvkom vo formovej štruktúre. Oslabenú ikonickosť, a tým aj prirodzenosť, pokladáme za príčinu časového oneskorenia i nižšej frekvencie a diverzity datívu feminín a neutier v porovnaní s maskulínami¹⁸ (*mame/mamke/mamičke/maminke, babke, Marienke, Romanke, Lube, Janke, Nine/Ninke/Ninočke, babke ježibabke, starej mame a Čiapočke – dievčatku, k oknu*).

Podobný trend vývinu sa registruje v ruštine. A. N. Gvozdev (1961, s. 194) ako prvý doklad na použitie datívu uvádza tvar *macík-ovi* (*у'ó кyc'um' мау'ук-у*;

4. neutralizovaný, napr. *žena : ženy, kreslím : kreslíš*;
5. inverzný (prevrátený), napr. *antény : antén, pišeš : piš*;
6. defektný, napr. *zlý : horší, ja : mňa*.

Túto koncepciu ďalej výskumne využíva M. Mošaťová (2010, s. 11 – 65).

¹⁷ Preferenciu tvarov so similaritou medzi pridaným prvkom v sémantike a pridaným prvkom formovej štruktúry potvrdzujú aj dáta z ranej reči v typologicky odlišných jazykoch. Napr. v raných tvaroch datívu u detí osvojujúcich si turečinu a finčinu sa preferčne objavuje aj subst. *mama*, datív je však tvorený segmentálnym (aditívnym) homomorfizmom (tur. *anne : anne-ye*; fin. *äidi : äidi-lle*) (tur. Ketrez – Aksu-Koç 2009, s. 32; fin. Laalo, 2009, s. 70). Kým v ranej ontogenéze slovenčiny u troch sledovaných detí neregistrujeme datív *mačk-a : mačk-e*, čo vysvetľujeme nižším stupňom ikonickosti neutralizovaného homomorfizmu, v turečtine patrí tento typ medzi najproduktívnejšie morfológické modely, avšak tvar je maximálne transparentný (*kedi : kedi-ye*, Ketrez – Aksu-Koç, 2009, s. 16). Tieto rozdiely poukazujú na vplyv štruktúrnych rozdielov v jazykoch na preferenčné tvary ranej ontogenézy reči.

Preferenciu a dispreferenciu niektorých deklinačných typov v ranej ontogenéze reči pozorujú aj iní autori. Podľa N. Gagarinovej a M. Voeikovej (2009, s. 181) v každom páde dieťa osvojujúce si ruštinu prejavuje „slabosť“ pre najviac salientný deklinačný marker, ktorý je neskôr substituovaný menej salientným.

¹⁸ Dokonalá jednoduchosť a transparentnosť tvarov sa vyzdvihuje i na raných tvaroch v akvizícii podobne morfológicky bohatého jazyka, akým je chorváčtina. Prejavuje sa v preferenčnom používaní tvarov feminín patriacich do e-deklinácie, ktorá sa v chorváčtine pokladá za prototypický deklinačný systém s najvyšším stupňom transparentnosti (Kovačević – Palmović – Hržica, 2009, s. 175).

vek 1.11.06¹⁹), hoci krátko predtým v odpovediach na otázku *Kam pôjdeš?*, ktorá vytvára kontext na použité datívu, zachytáva tvary *nana* (1.10.21) a *мама* (1.10.25). Tvary datívu reprezentujúce neutralizovaný homomorfizmus (spočiatku s koncovkou *-i* namiesto *-e* *Рунечки, Сими, Лени, дедушки, Хади*) sa objavujú až po 2. roku (op. cit., s. 187, 214 a 229). Z dokladov usudzujeme na zhodnú tendenciu ako v ontogenéze datívu v slovenčine: prvé tvary datívu predstavujú tvary najviac salientné, so zreteľnou tvarotvornou štruktúrou a similaritou medzi sémantikou a formou gramatického tvaru (pridaný prvok v tvare *мац'ук* : *мац'ук-у* výraznejšie reflektuje pridaný prvok v sémantike datívu než v tvare *nana* : *nane* alebo *мама* : *маме*).

Plurálové tvary datívu²⁰ sú frekvenčne i z hľadiska diverzity prvých exemplárov periférne. Príčinu vidíme v súvislosti medzi sémantikou plurálu a sémantikou raného datívu. Ten sa prednostne utvára v kategórii prospechovosť alebo smerovosť. Vzťah k živým bytostiam dieťa raného veku prežíva ako vzťah k jedinečným a singulárnym bytostiam,²¹ ktoré identifikuje buď rolou, alebo propriom. Smerový datív pomenúva orientátor v priestore, ktorý je perspektívnym cieľovým bodom pohybu, a potrebe orientácie tiež lepšie vyhovuje zreteľne vymedzený singulárny objekt. Navyše, aj smerovým datívom je zväčša pomenovaná osoba. Vývin plurálu sa začína bezpríznakovým, tzv. viazaným plurálom,²² pomenúvajúcim objekty, ktoré sa v realite spravidla vyskytujú vo väčších množstvách, resp. dieťaťu boli perцепčne prístupné len ako súčasť celku (*dáme pipinkám, nakreslíme domček prasiatkam, mamka hovorila nemôžem ísť k detičkám*). To, čo sa perцепčne registruje v množstve, sa aj jazykovo uchopuje najskôr plurálom. Predpokladáme, že aj vývin plurálu možno poskytnúť ako dôkaz, že za preferenčne osvojovanými tvarmi sa skrýva prirodzená podobnosť, resp. ikonická kongruencia medzi medzi menami a vecami (Kyseľová – Ivanová, 2013, s. 109).

Druhú fázu vývinu datívu predstavuje ontogenéza zámen. U všetkých troch sledovaných detí sa datív zámen objavuje až po datíve apelatív a proprií. Celkovú vývi-

¹⁹ A. N. Gvozdev v dokladoch používa špeciálne znaky na transkripciu slov detskej produkcie, vek sa uvádza v poradí počet rokov, mesiacov, dní.

²⁰ Z ontogenézy plurálu v chorvátčine (Kovačević – Palmović – Hržica, 2009, s. 175) vyplýva, že jeho zastúpenie v ranej reči je skromné, a podobne ako v slovenčine prototypicky sa plurál tvorí od názov vecí, vyskytujúcich sa v skupine alebo v páre (*ruky, rukavice, topánky, nohy*). Podobne N. Gagarina a M. Voeikova (2009, s. 188) uvádzajú, že v ruštine sa plurálové tvary osvojujú signifikantne neskôr. Na druhej strane rozličné exemplifikácie datívu plurálu predstavuje na materiáli češtiny J. Pačesová (1979, s. 73), a to vo všetkých troch rodoch a aj od substantív, ktoré sme u detí osvojujúcich si slovenčinu nezaznamenali vôbec (napr. *mořám/mořím, keřám, kostám/kostím*). Neuvádzajú sa však komunikačno-pragmatické okolnosti produkcie plurálových tvarov (napr. iterácia, textová rutina, reprodukcia narácie a pod.).

²¹ Podľa vývinovopsychologických poznatkov (Langmeier – Krejčířová, 2006, s. 65) sa špecifický vzťah k jednej osobe začína u dieťaťa utvárať v 7. mesiaci. Za jednu z podmienok zdravého vývinu sa pokladá stabilná štruktúrovanosť prostredia, v ktorom osobitnú rolu zohráva osoba, ktorá zabezpečuje kontinuitu starostlivosti a lásky (s. 71).

²² Termin F. Míka (1962, s. 67 an.).

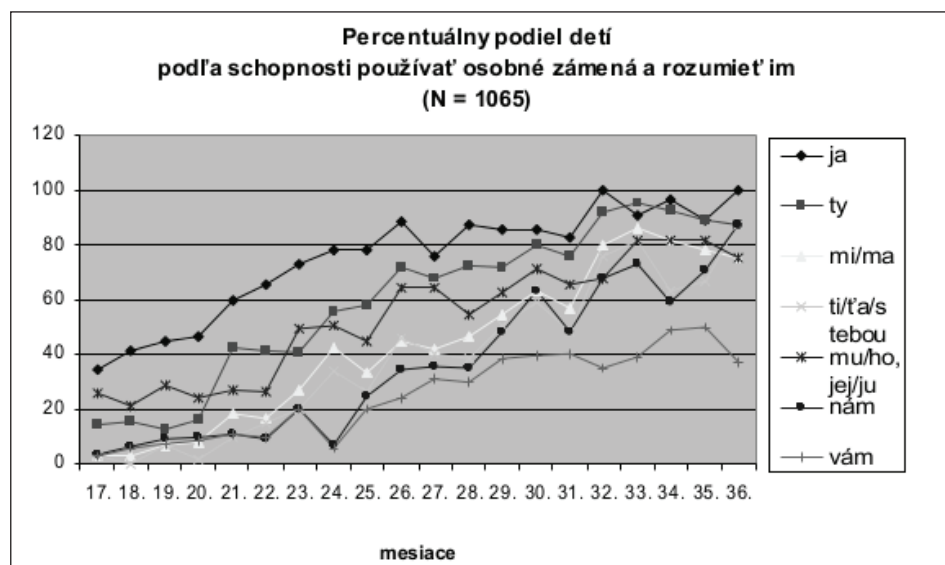
novú postupnosť datívu zámen možno na základe dát z troch longitúd vymedziť takto:

a) datív zámena vzťahujúceho sa na osobu hovoriaceho dieťaťa predchádza pred datívom referujúcim sa iné osoby;

b) datív zámen v singulári predchádza pred datívom zámen v pluráli;

c) krátke tvary datívu (*mi, ti, si*) predchádzajú pred dlhými tvarmi (*mne, tebe, tvar sebe* sme nezaregistrovali).

Túto vývinovú tendenciu sme verifikovali kvantitatívnu metódou na vzorke 1065 rodičovských reflexií vývinu reči detí. Graf 1 znázorňuje vývin schopnosti rozumieť a používať osobné zámená tak, ako ju vnímajú rodičia detí vo veku 17 – 36 mesiacov.

Graf 1: Percento detí vo veku 17 – 36 mesiacov, ktoré rozumejú a používajú osobné zámená

Výsledky získané kvantitatívnu metódou sú v kongruencii s kvalitatívnu analýzou zámen v transkriptoch troch detí raného veku. Vývinovú postupnosť osobných zámen možno schematicky znázorniť takto: *ja > ty > mu/jej, mi, ti > nás > vás*.²³ Malý počet zámen, pri ktorých sa tvar datívu tvorí supletívne, reprezentuje krajný pól na opačnej strane škály typov homomorfizmu – defektný homomorfizmus (poznámka 15, typ 6). Vysoká frekvencia malého počtu zámen v súhre s opakovanosťou

²³ Z hľadiska postupnosti vývinu zhodné doklady uvádza A. N. Gvozdev (1961, s. 229, 245, 259, 270). Datív singuláru predchádza pred datívom plurálu, datív 1. osoby predchádza pred datívom 2. osoby, vzťah medzi 3. osobou a zámenami odkazujúcimi na účastníkov dialógu nie je z hľadiska postupnosti celkom jednoznačný.

až stereotypnosťou kontextov, v ktorých sa zámená vyskytujú, umožňujú ľahkú zapamätateľnosť a automatizovanosť pri výbere z pamäti.

Analýza formálnej stránky preferenčne osvojovaných tvarov datívu deťmi osvojujúcimi si slovenčinu dokumentuje dve spolupôsobiace tendencie: Na jednej strane, centrum tvorí datív apelatív a proprií konštruovaných na báze segmentálneho homomorfizmu s najvyšším stupňom ikonickosti a prirodzenosti. Ide o súbor maskulín s najviac salientným morfológickým markerom – transparentným a pravidelným pridaným prvkom vo formovej štruktúre gramatického tvaru, ktorým sa reflektuje pridaný prvok v sémantike datívu. Feminína a neutrá sú konštruované na báze neutralizovaného homomorfizmu. Nižšia miera ikonickosti (a aj prirodzenosti) sa premieta do úzkej diverzity lexikálnych exemplárov. Takmer všetky datívy raného veku sú tvorené od substantív so silnou rodovou koncovkou. Ak substantívum nemá silnú rodovú koncovku, oporou je spravidla prirodzený rod. Na druhej strane, datív osobných zámen konštrukčne predstavuje opačný pól homomorfizmu. Najnižší stupeň ikonickosti pri defektnom homomorfizme sa vyrovnáva obmedzeným počtom zámen s vysokou frekvenciou opakovania vo veľmi podobných kontextoch. Zároveň sa ukazuje, že čím nižší je stupeň ikonickosti, tým menšia je diverzita lexikálnych exemplárov produkovaných v datíve.

Nehomogénny deklináčny systém datívu sa stáva výrazne perцепčne priezračnejší, na ukladanie do pamäti i vyberanie z nej jednoduchší tým, že tvary datívu sa osvojujú výberovo – ako prvky patriace do dvoch tried. Jadro raných tvarov predstavujú tvary buď konštrukčne maximálne transparentné a tvorené analogicky, alebo maximálne netransparentné a osvojované holisticky.

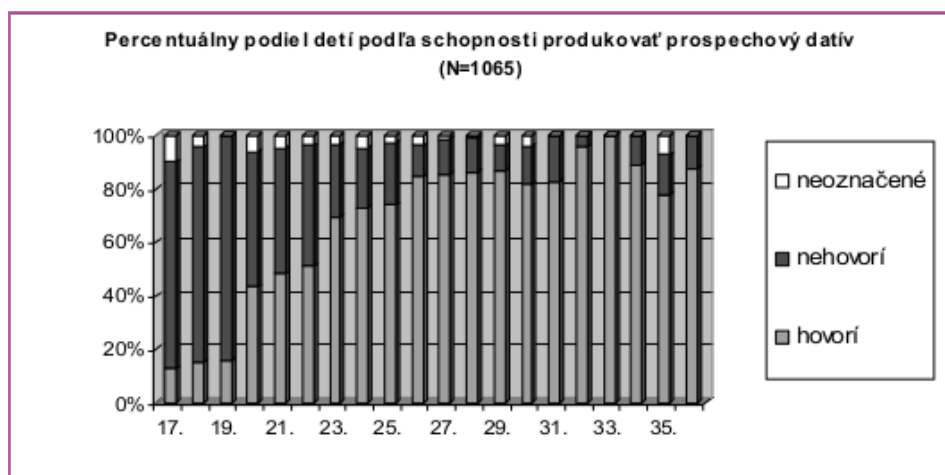
4. DATÍV: VÝVIN PÁDOVEJ SÉMANTIKY

Kvalitatívna analýza výpovedí s datívom vo vývine reči troch detí ukázala, že datív sa primárne utvára v dvoch sémantických kategóriách: prospechovosť a smerovosť (pomenúva sa ním preferenčne živá bytosť, ktorá získava predmet a má z toho prospech, alebo osoba, ku ktorej smeruje dej). Hypotézu o prospechovosti a smerovosti ako preferenčne osvojovaných pádových významoch sme verifikovali kvantitatívnu metódou pomocou gramatického subtestu TEKOSu II. Na diagnostiku prospechového a smerového datívu sú orientované dve otázky s možnosťou odpovede *áno/nie*. Ak sa spýtate dieťaťa:

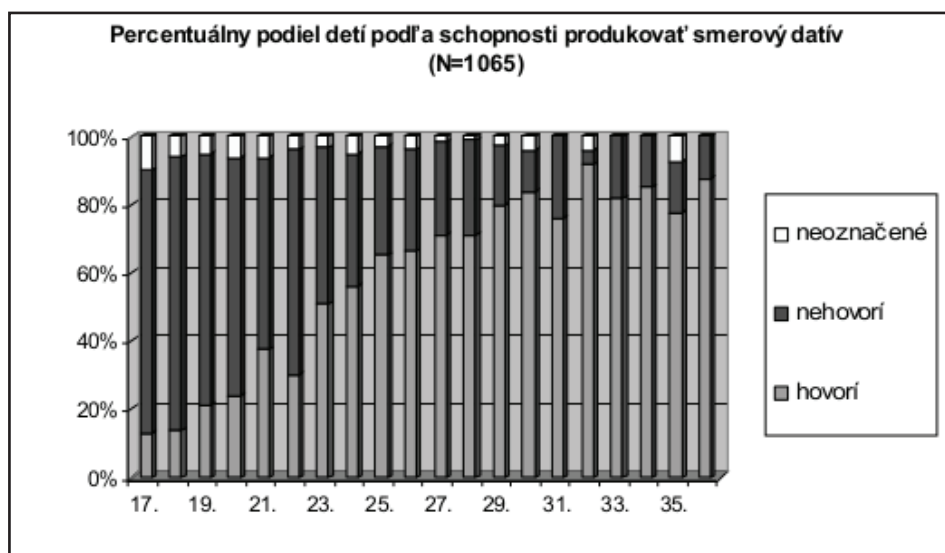
Komu niečo dáme? dieťa odpovie napríklad *tatovi, mame, mackovi, bábike...*

Kam ideme? dieťa odpovie napríklad *k babke, k tatovi, k mame, k macikovi...*

Z grafu 2 a 3 vyplýva, že produkcia oboch pádových významov datívu sa u detí osvojujúcich si slovenčinu začína v 17. mesiaci, polovica detí zo vzorky dosahuje túto schopnosť krátko pred 2. rokom a na konci skúmaného obdobia datív registruje 90 % rodičov. Obe sémantické konkretizácie datívu patria do najvyššieho jadra raného systému pádov osvojovaných deťmi hovoriacimi po slovensky.

Graf 2: Percentuálny podiel detí raného veku podľa schopnosti používať prospechový datív

Graf 3: Percentuálny podiel detí raného veku podľa schopnosti používať smerový datív

Za východisko konštruovania výpovedí s datívom pokladáme verbum *dať*, presnejšie, verbálnu lexíu v podobe sémantickej konkretizácie „manuálne premiestňovať hmotnú vec do blízkosti, prípadne do rúk/do úst živej bytosti alebo veci, ktorej sa prísudzujú vlastnosti živej bytosti“. Súvislosť tejto verbálnej lexie s datívom vyplýva zo sémantickej obligatórnosti datívneho participanta v intencnej štruktúre uvedenej lexie.

Tvrdenie o obligatórnosti datívu sa opiera o tzv. „*test neviem*“ (Panevová, 1980; cit. podľa Ivanovej a kol., 2014, s. 26): „Ak na otázku v dialógovom teste nie je možné odpovedať *neviem*, ide o sémanticky obligatórne doplnenie verba“ (5 – 7):

(5) (situácia: Janka kŕmi psa) *A Janka ešte dáva. – Komu? – *Neviem.*

(6) (situácia: Martin chytá krabicu z maminých rúk) *Daj! – Komu? – *Neviem.*

(7) (situácia: Nina sa natáhuje za fľašou koly a matka reaguje: *Ale to už stačilo, už si mala trošku.*) Nina: *Ale ja dám kolu* (a pritom sa pozrie na otca) – *Komu? – *Neviem.*

Uvedenú lexiu verba *dat*²⁴ pokladáme za prekursor verba s datívnym participantom, a to jednak pre vysoký stupeň obligatórnosti datívu (odpoveď *neviem* vylučuje nielen inferenčný mechanizmus pri percepcii výpovede, ale i zmyslovo vnímateľný situačný kontext zabezpečujúci vysoký stupeň referenčnej jednoznačnosti datívu) a jednak pre centrálnu zasiahnutosť personálnej sféry participanta v datíve. V zmysle výkladu datívu ako zásahu do personálnej sféry cieľovej osoby v koncepte E. Dąbrowskej²⁵ (1997, s. 65) možno povedať, že datív v preferenčne používanej lexii raného

²⁴ Vývin datívu je pripravený celým predchádzajúcim verbálnym i neverbálnym vývinom reči. Vychádzajúc z tvrdenia, že prekursorom verbálneho vývinu je vývin neverbálnej komunikácie, venuje pozornosť vývinu gest a vzťahu k verbu *dat* a k datívu. Z výskumu gest S. Kapalkovej (2008, s. 169 – 211) vyplýva, že gesto *podávanie* sa objavuje v prvom súbore gest na prelome nežámerného a zámerného použitia pohybu s istou sémantikou a funkciou (8. mesiac). Opis formy gesta *podávanie* je v kongruencii s opisom verbálnej lexie *dat* (Dieťa vo vystretej natiahnutej ruke drží predmet, ktorý pustí do ruky (odovzdá) komunikačnému partnerovi.).

V 9. mesiaci pribúda gesto *daj* (Vystretá ruka pred telom v smere žiadaného predmetu, prsty sa zatvárajú a otvárajú do dlane).

V komplementárnych spojeniach slovo + gesto sa preferenčne opäť objavuje typ s dvojnásobne vyjadreným verbom *dat* (gesto *daj* + slovo *daj*). Zo suplementárnych gest sa za kvalitatívne nový stupeň vo vývine gest pokladá spojenie ukázanie na predmet + imperatív *daj*. Toto suplementárne spojenie S. Kapalková hodnotí po 13. mesiaci ako najviac produktívne.

A napokon aj medzi prvými dvojslovnými výpoveďami je konštrukčným jadrom verbum *dat* (*to daj, mama daj*).

Podľa D. Slančovej (2013, s. 125) verbum *dat* zaujíma u chlapcov i dievčat vo veku 8 – 16 mesiacov absolútne centrálnu miesto z hľadiska osvojovania si verbálnej lexiky. Z rodičovskej reflexie vývinu reči pomocou skriningového nástroja TEKOS I vyplynulo, že verbum *dat* je u dievčat na druhom a u chlapcov na prvom mieste prvej štvrtiny najviac produkovaných verb, teda v absolútnom centre verbálnej produkcie detí.

²⁵ Objekty sú zasiahnuté, keď sa na ne pôsobí silou, a výsledkom pôsobenia je zmena ich stavu. Avšak personálna sféra citiacich bytostí môže byť zasiahnutá veľmi rozmanitým spôsobom a navyše sa zasiahnutosť môže týkať rozličných segmentov personálnej sféry. E. Dąbrowska (1997, s. 65) na mape personálnej sféry rozlišuje:

1. sféru uvedomovania si (*sphere of awareness*), ktorej centrum predstavuje telo;
2. súkromnú sféru (*private sphere*), ktorú kontinuálne vytvára oblečenie ako extenzia tela, intímna zóna tela (*air bubble*) a osobné vlastníctvo;
3. sféru empatie (*sphere of empathy*), do ktorej centrálnu umiestňuje deti a domácich miláčikov (*pets*);
4. sféru vplyvu (*sphere of influence*), ktorá je bohato štruktúrovaná (podriadené osoby, teritórium, ďalšie vlastníctvo, veci každodennej potreby, konanie);
5. sféru moci (*sphere of potency*) zasahujúca napríklad do schopnosti ovplyvňovať dianie vo svete.

veku vypovedá o zásahu do najvlastnejšej personálnej sféry cieľovej osoby – sféry uvedomovania si (sphere of awareness), ktorú predstavujú časti tela (dlane, ústa, hlava, nohy) alebo priestor v tesnej blízkosti tela (air bubble). Vývin sémantiky datívu dokumentuje, že zásah do centrálnej personálnej sféry sa už v ranom veku diferencuje a dieťa ho prežíva i pomenúva z perspektívy akceptanta,²⁶ donora, z oboch perspektív súčasne alebo len ako vonkajší pozorovateľ (tabuľka 1). Z výskytu konštrukcií s datívom možno usudzovať, že interpretácia udalosti ako takej, ktorá zasahuje do centrálnej personálnej sféry cieľovej osoby, je všeobecne prítomnou motiváciou použitia datívu v ranom veku detí hovoriacich po slovensky. Táto zjednocujúca interpretácia sa špecifikuje „videním“ udalosti zo štyroch perspektív. Celkom okrajová je v ranom veku perspektíva pozorovateľa (dieťa nie je ani donor, ani akceptant); preferenciu ostatných perspektív pokladáme za prejav osobnostných daností a individuálneho komunikačného štýlu dieťaťa (u Janky preferencia perspektívy donora a oboch rolí súčasne, u Martina rola akceptanta, u Niny tendencia k vyváženosti rolí akceptant/donor). Pred zavŕšením 3. roka sa verbum *dať* synonymicky obohacuje explicitným zvýraznením pohybu do ruky alebo na dosah ruky (*podat'*: *to mi podaj*), sémou dočasnosti (*požičať*: *potom ti ju požičiam*), sémou pohybu zvnútra von/z viacerých možností jedna (*vybrať*: *vyber mi nálepky*), sémou pohybu zhora nadol (*nabrať*: *naber mi*).

perspektíva	akceptant +	donor +	akceptant + donor +	akceptant - donor -
dieťa				
Jana	<i>Janke daj naber mi hned' vody ešte mi daj jedného</i>	<i>tatovi motýlika Jaja tatovi mame dáme ešte babke dáme/nedáme jej/mu ja ti dám svoj tanierik. darček babke kúsoček ti ešte dám</i>	<i>dám si zobrali sme si dielce tak si dáme tak ja si ja si ja si dám svojho čierneho kráľa a ja si dám svoju chudú kráľovnú naberiem si</i>	<i>mama bobikovi</i>
Nina	<i>Nine dal daj mi tu toto mi daj dedko doniesol Ninke tato dal mi do vodičky daj mi toto vyber mi nálepky jednu figúrku mi dal dedo daj mi také dobre a doniesol žabku Ninke daj mi ich rýchlo kúp mi</i>	<i>ešte dáme tatovi tatovi dám dám mamke ostatné dedovi Mišovi babe Anne ešte ti dám ja chcem mu tam dať tie # tie také korálky ja tatovi dám potom ti ju požičiam som nechcela požičať chlapčekovi bicykel lebo pretože bicygel má</i>	<i>aj toto si zoberiem</i>	<i>dal jej do pusu</i>

²⁶ Termín akceptant používame pri verbách dávania na označenie živej osoby alebo veci, ktorej sa pripisujú vlastnosti živej osoby, ktorá prijíma hmotnú vec. Termínom donor sa označuje osoba, ktorá je darcom nejakej veci (porov. Ivanová a kol., 2014, s. 33).

Martin	<i>daj mi dones mi daj mi ju no daj daj, daj, daj mi ešte mi daj už daj mi toto mydlo # to mi podaj</i>	<i>ja ti dám ja ti podám ja som jej nedal na ušká</i>		<i>daj mu</i>
---------------	---	---	--	---------------

Tabuľka 1: Výpovede troch detí raného veku s datívom a verbom *dať* z perspektívy dieťaťa ako akceptanta/donora

Sémantická analýza výpovedí s ďalšími verbami s datívnym participantom potvrdzuje, že datív ako zásah do najvlastnejšej personálnej sféry cieľovej osoby (do sféry uvedomovania si) je prednostne osvojovaným typom raného datívu. Predstavuje ho dotykový kontakt s časťou tela alebo s oblečením cieľovej osoby, ktoré sa v kognitívno-lingvistických prístupoch poníma ako extenzia tela (8a). Zriedkavo sa datívom stvárnjuje zásah do personálnej zóny v blízkosti tela cieľovej osoby (8b) a zásah do širšieho životného priestoru živých bytostí (8c). Ilustratívne uvádzame kontext prvých výskytov datívu v prehovoroch sledovaného chlapca v 21. a 23. mesiaci. Prvé datívy referujú na priamy fyzický zásah do častí tela cieľovej osoby.²⁷

(8a) *umýva dievčatku, umy mi, umývaj/neumývaj mi, ofúkaj mi, si mi odfúkla bra-
du – tatinovi popichám prsty, mame bude mačka chodiť po nohách, aj mamke (vyhr-
núť nohavice) – už mu robím telo (z plastelíny), daj mu (klobúk), nedáme jej na ušká
(čiapku) – Ninka ti umyje tričko aj čielko, vyzúvam ti – Janka nám vyvesila (bielizeň)*

(8b) *ale mne to zavadzia*

(8c) *zavrieme im, dáme im strechu ((im=zajacom)*

Nadstavbou nad zásahom ako priamym fyzickým kontaktom s telom/oblečením živej bytosti, na ktorý sa referuje datívom, je zásah do personálnej sféry prostredníctvom zmyslových podnetov. Primárne ide o zásah do personálnej sféry cieľovej osoby prostredníctvom zrakového a sluchového stimulu, o čom podáva svedectvo datív s verbami *ukázať* a *povedať*, resp. s ich synonymami (9). Krátko pred dovŕšením 3. roka pozorujeme i datív s verbami/adverbiami psychofyzických stavov v neosobných konštrukciách, avšak len sporadicky (10).

²⁷ Ukážka 1

%act: mama berie Martina na ruky a idú ku kvetom.

*MOT: *no pod'.*

*MAR: *pod'.*

*MOT: *no pod'.*

*MAR: *pich au há.*

*MOT: *no pich no popichaj si prštekty.*

*MAR: *tatinovi.*

Ukážka 2

%act: mama štekli Martina.

*MOT: *lezie lezie po železe.*

%act: Martin sa odvráti.

*MOT: *nájde dierku do nej vlezie.*

*MAR: *nie.*

*MAR: *smiech.*

*MAR: *vadí Mat'kovi veľmi.*

*MOT: *čo ti to veľmi?*

*MAR: *vadí.*

*MOT: *vadí?*

(9) *ukáž mi – ukážem ti – keď pôjdeme von tak vám ukážem – povedz mi – povedal mi – rozprávala mi – mama nám povedala – čítaj mi – už sme jej zaspievali – teraz maminke (zaspievam) – pusti mi vlčika – pusti mi rozprávočku – sa ti zdalo že hrmí ale to nehmí to len tak silne fúka*

(10) *sa mi čká – sa mi odgrglo – nebude mi smutno*

Špecifickú modifikáciu zásahu do intímnej zóny personálnej sféry (air bubble) predstavuje smerový datív označujúci cieľ, ku ktorému pohybujúci sa agens smeruje, resp. ktorý má vo výhlade smerovo determinovaného pohybu. Cieľom je zväčša živá bytosť (11a), menej často aj neživý objekt (11b). Vývin smerového datívu v oboch prípadoch postupuje od bezpredložkových k predložkovým tvarom.

(11a) *potom pôjdeme babičke – idem Matkovi – ide tatíkovi/mamke – Ninke prišiel ujo – ideme až ku tatíkovi – on chce ísť ku mamičke – nemôže ísť k detičkám – nechodť ku Nine*

(11b) *ku kostolíku (pôjdeme) – k miešačke (chcem ísť) – idem jej zavolať k oknu – toto dáme *tu ku červenej*

Ak smerový datív referuje na živú bytosť, zásah do personálnej sféry cieľovej osoby pomenovanej datívom je v perspektíve smerovo orientovaného pohybu agensa. Ak sa však smerovým datívom odkazuje na neživú vec (11b), vzniká pochybnosť, či invariantný význam datívu chápaný ako „zásah do personálnej sféry cieľovej osoby“ (Dąbrowska, 1997, s. 16 – 24) nie je narušený (asociovať personálnu sféru s neživými objektmi prichádza do úvahy len v špecifických prípadoch animizácie).²⁸

Kým ostatné sémantické konkretizácie datívu referujú na cieľovú osobu so zásahom do jej personálnej sféry, smerový datív neživých objektov označuje cieľ, ku ktorému pohyb agensa smeruje. Neživý objekt v datíve sa naopak sám perspektívne (po završení pohybu) stane entitou zasahujúcou do personálnej sféry pohybujúceho sa agensa. Datív v tomto prípade nereferuje na zasiahnutú osobu, ale na prostriedok zásahu. Osobitosť smerového datívu neživých objektov navodzuje otázku jeho vzťahu k ostatným pádovým špecifikáciám: ide o extenziu niektorého z „pravidelných“ významov alebo práve naopak, séma smerovo orientovaného pohybu v priestore

---

²⁸ Podľa B. Belaja a G. Tanackovića Faletara (2012) však aj v prípadoch, keď sa datívom referuje na neživý objekt, ide o zásah do toho, čo sa v koncepcii Dąbrowskej (ibid.) označuje ako personálna sféra. Ide pritom o metaforickú extenziu personálnej sféry, ktorú autori označujú ako sféra kontroly. Metaforicky chápaná personálna sféra neživého objektu je zasiahnutá perspektívnym situovaním trajektora do priestorového okolia (neživého) landmarku. V prístupe B. Belaja a G. Tanackovića Faletara sa smerový a prospechový datív chápu ako špecifické prípady abstraktnejšieho konceptu proxemiky, ktorá súvisí s pohybom (koncept personálnej sféry je totiž silne motivovaný priestorovou doménou, konkrétne konceptom proxemickosti). Za tento podnet – zjednocujúci datív neživého objektu s výkladom personálnej sféry u Dąbrowskej – ďakujem posudzovateľovi/posudzovateľke štúdie.

Dodajme ešte, že výklad datívu neživých objektov ponímaný ako metaforická extenzia personálnej sféry poskytuje vodidlo aj pre pochopenie toho, prečo je v ranej produkcii v porovnaní s datívom živých bytostí frekvenčne i z hľadiska lexikálnej diverzity sekundárny.

(sama osebe skúsenostne bazálna)²⁹ predstavuje východisko pre vývin ostatných sémantických konkretizácií datívu.

Ewa Dąmbrowska (1997, s. 49), odvolávajúc sa na diachronne výskumy datívu v praslovančine, uvádza, že primárny význam datívu v praslovančine predstavuje cieľ, ku ktorému sa objekt pohybuje. Aj F. Miko (1962, s. 184) pokladá za základný význam datívu smerový význam a vlastné významy holého datívu pokladá za intencné prehodnotenie jeho smerového významu.

V ontogenéze reči sa smerový datív v aktívnej produkcii objavuje takmer simultánne s datívom ako participantom verba *dat'*. Kvantitatívny výskum (graf 2 a 3) simultánnosť prospechového a smerového datívu potvrdzuje tiež. Časová postupnosť v ontogenéze pádových významov datívu teda vodidlo pre riešenie otázky primárnosti významu datívu neposkytuje. Obráťme preto pozornosť k sémantike raných pádov. Séma priestorovosti je zjednocujúcim sémantickým komponentom prítomným v ranej pádovej sústave všetkých nepriamych pádov. Smerovou konkretizáciou sa datív usúvzťazňuje so všetkými ostatnými nepriamymi pádmi ranej produkcie detí hovoriacich po slovensky, ktoré sa tiež utvárajú v kategórii priestorovosť (Kesselová, 2014, s. 72 – 76). Napokon to, čo smerový datív zblízuje s prospechovým datívom, je séma zámerného smerovania k cieľu:

- a) pri smerovom datíve je cieľom živá bytosť alebo neživý objekt;
- b) pri prospechovom datíve je cieľom pohybu akceptant, pričom lexia „manuálne dať niečo niekomu do rúk, do blízkosti tela“ implicitne predpokladá blízkosť donora a akceptanta, resp. prekonanie istej trajektórie a smerovanie k akceptantovi.

Výklad datívu ako zásahu do personálnej sféry cieľovej osoby poskytuje východisko pre výklad väčšiny pádových konkretizácií datívu a je inšpiratívny aj pre ontogézu datívu. Avšak z hľadiska invariantnosti významu predstavuje prístup F. Miko (1962, s. 184), podľa ktorého „[d]atívom sa vyjadruje perspektívna účasť slovesného deja na označenom predmete“, vyššiu mieru abstrakcie významu, ktorá zahŕňa aj datív vysvetliteľný ako zásah do personálnej sféry, aj smerový datív s neživým cieľovým objektom.

Okrem datívu reprezentujúceho zásah do personálnej sféry prostredníctvom tela, oblečenia a intímnej zóny v blízkosti tela v ranom veku registrujeme i ďalšiu podobu datívu – datív ako referenciu na zásah do súkromnej sféry cieľovej osoby (private sphere), a to prostredníctvom osobných vecí alebo vecí, na ktorých má cieľová osoba istý záujem. Na rozdiel od zásahu do sféry uvedomovania si, ktorá je priamo spätá s telom (a jeho extenziou), je v tomto prípade cieľová osoba zasiahnutá nepriamo, t. j. cez objekt, s ktorým spája isté očakávania. Dá sa predpokladať, že ak osobe na objekte záleží, potom zásah do objektu bude aj cieľová osoba pociťovať ako zásah do svojej personálnej sféry. Použitie datívu tohto typu znamená významnú

²⁹ K vzťahu medzi skúsenosťou z pohybu v priestore a vývinom reči, ako aj k vzťahu medzi sémou priestorovosti a vývinom pádu viac Kesselová, J. – Slančová, D.: *Priestor v ranej ontogenéze reči* (2014) a Kesselová, J.: *Orientačná metafora a osvojovanie si reči*. (2013).

zmenu: dieťa prechádza z etapy prostého referovania o zmyslovo pozorovateľnom dianí s vecami k interpretácii z perspektívy hodnoty, akú majú veci pre dieťa samotné alebo pre iné osoby sociálneho okolia. To znamená i posun v schopnosti dieťaťa nazerať na veci a dianie s nimi zo zorného uhla inej osoby. V ranom veku možno pozorovať datív v dvoch krajných póloch: označujú sa ním osoby, ktorých personálna sféra je zasiahnutá deštrukciou, stratou alebo absenciou veci (12a), alebo dianím, ktorého výsledok je v kongruencii s očakávaním cieľovej osoby (12b).

(12a) *sa nám pováľalo – sa nám rozdelilo – macovi tam spadla – vybijem ti vežu – tebe sa odlomil – sa mi nepodarilo – kráľovnej chýba kríž – aj nám tu chýba – utiekol mi vlak – som ti rozobral – zamotal sa mi – stratí sa mi – nezmeští sa Ninke – ale čo si mi to spapal – zobrala všetko mame – na zem mi spadla sponka – sa ti zašpinil*

(12b) *už nám to bude fungovať – vybaľujem nám – už nám nebude chýbať – už nám to nevyskakuje – sa mi zmeští aj tento – tak sme to spevnili a už sa nám ukazuje domček – nám narástol (kaleráb) – namontuj mi pumpu – toto mi tu prílep – rozdeľ mi to – oprav mi – pomôž mi – ja ti pomôžem tak ako som mamke pomáhala*

Posun od konsituačných informácií typu *spadla, odlomil sa, ujo prišiel, zobrala všetko* ku konštrukciám *macovi tam spadla/na zem mi spadla, tebe sa odlomil, zobrala všetko mame* znamená posun k interpretácii udalostí z perspektívy vzťahov medzi vecami/udalosťami a bytosťami, ktorých sa dotýkajú. Vývin datívu typu zásahu do súkromnej sféry časovo zapadá do obdobia, ktoré predstavuje zlom medzi senzomotorickým štádiom a štádiom relačných štruktúr, pre ktoré je charakteristické zvyšovanie porozumenia pre vzťahy medzi objektmi a pojmi (podľa R. Case, 1987; cit. podľa Sternberga, 2002, s. 470). Vývin datívu „relačného“ typu vypovedá o rodiacej sa schopnosti pomenúvať veci nielen ako autonómne objekty, ale ako objekty zasahujúce živé bytosti, resp. veci, ktorým sa pripisuje čítanie živých bytostí (*tatíkovi spadla/macovi spadla*). Zrod datívu tohto typu prebieha paralelne s vývinom operátorov syntaktických vzťahov (Kesselová, 2014, s. 20 – 51). Zreteľne sa súvislosť datívu s operátormi prejavuje v konštrukcii výpovedí so spojkou *aby* (12c).

(12c) *tatík sa napil, aby mu nevypadli (palacinky) – dáme tak, aby nám to nespadlo – som zjedla čokoládu, aby sa mi dobre skákalo – dáme piecť, aby nám to nechýbalo*

Ďalší typ raného datívu referuje na zásah do personálnej sféry prostredníctvom diania, ktoré patrí do sféry vplyvu cieľovej osoby. Tento typ predstavuje datív zvratného zámena *si* a vypovedá nielen o gramatickej kompetencii dieťaťa, ale podáva informáciu aj o tom, ktoré aktivity dieťa interpretuje tak, že ich môže reálne ovplyvniť. Primárne sa v ranom veku datív zvratného zámena *si* používa s verbami označujúcimi dej, ktorým je objekt:

- a) zasahovaný (verba afficiendi: *poumývam si, otvoríme si*),
- b) vytváraný (verba efficiendi: *urobím si, postavíme si, nakreslíme si, pripravím si*),

- c) premiestňovaný (*obujem si, oblečiem si, vybrali sme si, naberiem si, dám si* [=položím si]),
- d) percepčne vnímaný (*ukážeme si, pustíme si* [rozprávku]),
- e) deštruovaný (*dám si* [=zjem], *zamotal som si*).

Datívny objekt *si* sa uplatňuje v syntagmatickom vzťahu s perfektívami, ktoré implikujú informáciu o úspešnosti a zavŕšenosti diania. Datív zámena *si* v súhre so syntetickým futúrom perfektív a s 1. osobou singuláru verb (príp. aj s explicitným odkazom osobným zámenom *ja*) komplexne participujú na vyjadrení rozhodného úmyslu dieťaťa vykonať niečo, čo radí do sféry svojho vplyvu. Z pragmatického hľadiska takýmto výpovediam pripisujeme pragmatickú funkciu ÚMYSEL, ktorú pokladáme za intenzifikáciu pragmatickej funkcie VÔĽA³⁰ (13a). Datívny objekt *si* v kombinácii s 1. osobou plurálu perfektív oslabuje vôľu po samostatnosti a naopak, intenzifikuje mieru spolupatričnosti s adresátom. Pragmaticky výpovede hodnotíme ako výzvu³¹ na spoločne vykonávanú činnosť (13b).

(13a) *pripravím si – počkaj, si nové urobím – naberiem si – dám si – poumývam si – ja si dám svojho čierneho kráľa*

(13b) *postavíme si (vežu) – xxx ukážeme si (obrázok) – vyberieme si dielce – otvoríme si to – som vravela tak si dáme takto – nakreslíme si*

Kým doteraz uvedené typy datívu referujú na zásah do niektorého segmentu personálnej sféry cieľovej osoby prostredníctvom tela a jeho extenzie, objektu či udalosti, pri vyjadrovaní hodnotiacich postojov je cieľová osoba dotknutá transferom idey do personálnej sféry. Osoba v datíve je buď prežívateľom hodnotiaceho postoja, alebo sa osobe v datíve vsugerúva hodnotiaci postoj produktora.³² V ranom veku je konštruovanie hodnotenia s datívom v začiatočnom štádiu a reprezentantom tejto skupiny sú výpovede s verbom *páčiť sa/nepáčiť sa* zaregistrované najskôr v 30. mesiaci (14).

(14) *Ninke sa páčil čertík – mamke sa nepáčil – sa ti páčili – mne sa tak nepáčia – nepáčilo sa mi*

Výskum sémantiky datívu v ranej ontogenéze možno uzavrieť tak, že preferenčne sa produkuje datív v takých pádových významoch, ktoré majú najvyšší stupeň akceptovateľnosti v jazyku. Inými slovami, rané datívy referujú najmä na zásah do centrálného segmentu personálnej sféry cieľovej osoby, a to prostredníctvom tela (*umy mi*), zóny v blízkosti tela (*k tatíkovi*), oblečenia (*obleč mi*), zmyslových podnetov (*ukáž mi, povedz mi*), psychofyzických stimulov (*bude mi smutno, odgrglo sa mi*). Lexikálna diverzita a frekvencia substantív/zámen v datíve

³⁰ Podľa D. Slančovej (2008, s. 75) ide o vyjadrenie vôle vykonať niečo samostatne.

³¹ Podľa D. Slančovej (2008, s. 75) VÝZVA je vyjadrenie vôle, aby komunikačný partner vykonal nejakú činnosť.

³² *MAT: *nedávaj mi mamke sa nepáči*.

*JAN: *ani babke*.

*BAB: *ani babke*.

stúpa smerom k centru personálnej sféry a klesá smerom k jej periférii, a to v tomto smere:

a) datív ako zásah do personálnej sféry prostredníctvom veci, na ktorej je osoba zainteresovaná (*spadla mi [sponka] – funguje nám [rádio]*),

b) datív ako zásah do personálnej sféry prostredníctvom udalosti, spadajúcej do sféry vplyvu cieľovej osoby (*nakreslím si*),

c) datív ako zásah do širšieho teritória živej bytosti (*zavrieme im [=zajacom]*),

d) datív ako zásah do personálnej sféry prostredníctvom idey (hodnotiaceho postoja: *páči sa mi*),

e) nulový výskyt datívu referujúci na zásah do sféry moci.

Hoci je datív zo svojej povahy periférny pád, u jednotlivých detí 7 až 10 rás menej frekvencovaný ako centrálny akuzatív a z hľadiska jazykového vyjadrenia priam subtilný (*mi, ti, si*), predsa však sa v ranom veku utvára bázová sieť pádových významov datívu ako východisko pre ďalšie významové extenzie. S oporou o teóriu E. Dąmbrowskej (1997) možno povedať, že u troch sledovaných detí sme zaregistrovali (s rozličnou frekvenciou a lexikálnou diverzitou) datív ako exemplár zásahu do všetkých segmentov personálnej sféry, prirodzene, s výnimkou datívu ako zásahu do sféry moci.

5. DATÍV: PRAGMATICKÉ FUNKCIE VÝPOVEDÍ

Jadrom pragmaticky orientovanej časti výskumu ontogenézy datívu je otázka: jestvuje korelácia medzi sémantikou pádového významu datívu na jednej strane a preferenčnou pragmatickou funkciou výpovede s datívom na strane druhej? Na úvod treba uviesť, že datív sa rodí³³ už v rozvinutom pragmatickom systéme. D. Slančová (2008, s. 77 – 79) v prvých 18 mesiacoch života dieťaťa osvojujúceho si slovenčinu registruje takmer 40 rozličných pragmatických funkcií vyjadrených gestom, slovom alebo ich kombináciou. Vystáva otázka: je konštruovanie výpovede s datívom motivované špecifickou komunikačnou intenciou?

Výsledok analýzy vzťahu pádovej sémantiky a pragmatiky nepotvrďuje³⁴ koreláciu medzi pádovou sémantikou a špecifickou komunikačnou intenciou. Vývinovo nový gramatický prostriedok (datív) sa primárne objavuje v pragmatických funkciách KONSITUAČNÁ INFORMÁCIA, VÔĽA,³⁵ VÝZVA, ODPOVEĎ a NESÚHLAS, a to bez ohľadu na to, či ide o prospechový alebo smerový význam. To znamená, že vývinovo mladší

³³ Zhruba 10 % zo vzorky 1065 rodičov pozoruje datív v 17. mesiaci veku dieťaťa (pozri graf 2a 3).

³⁴ Záver o pragmatike datívu v slovenčine nie je akceptovaný všeobecne. I. Savickienė (2003, s. 64 – 90) o ontogenéze pádu v litovčine a U. Stefany a A. Christofidou (2009, s. 238) o ontogenéze pádu v gréčtine tvrdia, že nová gramatická forma sa spočiatku používa len v jednej prototypickej funkcii.

³⁵ Prehovory typu *ja ti dám* predstavujú „vyjadrenie vôle, aby predmet mal komunikačný partner“ (Slančová, 2008, s. 75), ale súčasne pripúšťajú interpretáciu, že ide o „vyjadrenie vôle vykonať nejakú činnosť [podať objekt do rúk, na dosah rúk] samostatne“ (op. cit.). Preto ich hodnotíme na pomedzí PONÚKANIA a VÔĽE.

gramatický prostriedok sa utvára a formuje prednostne vo vývinovo najstarších pragmatických funkciách. Z výskumu pragmatiky D. Slančovej (2008, s. 67 – 120) vyplynulo, že päť uvedených pragmatických funkcií sa objavuje postupne od 6. mesiaca do 10. mesiaca.

Okrem toho, že nový gramatický tvar sa rodí v starých, a teda dobre známych, pragmatických funkciách, sa vzťah gramatiky a pragmatiky vyznačuje komplexnosťou. Vidíme ju v tom, že nový gramatický tvar sa v ranom veku interakčne overuje v reprezentantoch všetkých troch pragmatických hyperfunkcií (referenčnej: KONSTIUČNÁ INFORMÁCIA, reakčnej: ODPOVEĎ a NESÚHLAS, regulatívnej: VÝZVA a VÔĽA/PONÚKANIE). Inými slovami, výpovede s datívom registrujeme od prvých protodatívov vo zväzkoch vývinovo najstarších pragmatických funkcií, ktoré sa uplatňujú simultánne. Na sklonku raného veku – v súvislosti s konštruovaním výpovedí s kombináciami datívu s inými pádmami (prednostne vznikajú spojenia s nominatívom a akuzatívom) – k bazovým pragmatickým funkciám pristupuje ZDÔVODNENIE³⁶ (15a) a HODNOTENIE (15b).

- (15a) *MOT: *zeleninu dobre.*
*JAN: *dať piecť lebo aby nám to nechýbalo.*

- (15b) *MAR: *nepáčilo sa mi v škôlke.*
*OTE: *prečo sa ti tam nepáčilo?*
*MAR: *hračky sa mi tam nepáčilo.*

V komplementárnom vzťahu k tejto všeobecnej morfopragmatickej tendencii je individualizačná morfopragmatika. Distribúcia bazových pragmatických funkcií v prehovoroch jednotlivých detí je diferencovaná. Individuálne odlišnosti zvlášť výrazne vystupujú do popredia pri konštruovaní výpovedí s datívom osobných zámen, keďže reflektujú i spôsob, akým sa hovoriaci raného veku vyrovnáva s konštituentom dialogickej komunikácie – s polaritou *ja* verus *ty*.

Na jednej strane pozorujeme dominanciu vlastnej vôle, negativizmu a sklonu k egocentrizmu. V jazykovom spracovaní tomu zodpovedá dominancia datívu zámena 1. osoby v stereotypne konštruovaných výpovediach s pragmatickou funkciou:

a) VÝZVA (*daj mi!*, *ešte daj mi*, *daj*, *daj*, *daj daj mi*; *už daj mi*; *dones mi*, *toto mydlo to mi podaj*, *ofúkaj mi*, *ukáž mi*, *namontuj mi*, *kúp mi*, *postav mi*, *otvor mi*, *pomôž mi*, *toto mi tu prilep*, *rozdeľ mi*),

b) PROTEST (*neumývaj mi*, *nechaj mi mama chleba*),

c) NESÚHLAS (niekedy aj v prípade, že v skutočnosti má dieťa súhlasný postoj, napr.: *MAT: *a môžem ti pomôcť s tým?* *MAR: *nie no pomôž mi*).

Tento negativisticko-egocentrický postoj ešte zvyrazňujú ďalšie kontextové realizácie datívu *mi* v kombinácii s verbami deštrukcie (*stratil sa mi*, *utiekol mi*, *zamo-*

³⁶ Vývin pádu súvisí s vývinom syntaktických operátorov príčinného a účelového vzťahu (Kesselová, 2014, s. 37 – 41).

tal sa mi, zlomil sa mi), s verbami v zápore (*nepáči sa mi*) a s verbami, v ktorých je datív zámena *mi* voľným doplnením sémantiky verba. Jeho použitie je motivované interpretáciou udalostí cez prizmu vlastného prospechu/neprospechu³⁷ hovoriaceho dieťaťa (*mi tu robia kol'ajnice – hm vláčik xxx ta to mi robia cestu – a mi to potom tečie do kanála*). Asymetria v prospech zámena *mi* a minimálneho zastúpenia zámena *ti* (*ukážem ti, poviem ti, tu som tuná som ti rozobral, čo utiekla ti vodička?*) dokumentuje, že distribúciu datívu *mi/ti* možno pokladať za marker autonómie a vymedzovania sa dieťaťa voči okoliu.

Na strane druhej, oproti vymedzovaniu a autonómii pozorujeme v individuálnom komunikačnom štýle druhého sledovaného dieťaťa výraznú tendenciu k spolupatričnosti a interpretácii udalostí ako spoločne prežívaných. V distribúcii datívu je dominantné používanie plurálu *nám*, zrejme ako výsledok napodobňovania reči orientovanej na dieťa. Prehovory nasýtené datívom *nám* reprezentujú obraz sveta, ktorý nie je externou kulisou, ale prostredím, na ktorom sú ľudia zainteresovaní. Ide o taký jazykový obraz sveta, ktorý je prestúpený zaujatosťou na okolitom dianí, v ktorom akoby sa takmer všetko dialo v prospech/neprospech society, ktorej súčasťou je aj dieťa. Je to svet, v ktorom *sneh nám vŕzga pod nohami, rozpršalo sa nám, slniečko nám zasa svieti, tulipány sa nám namnožili, paradajky nám dávajú silu, stromy nám rastú, cencúle nám visia* atď. Potom i dieťa vo výpovediach s funkciou KONSITUAČNÁ INFORMÁCIA a VÔĽA s datívom opakovane prejavuje:

a) spolupatričnosť s osobami (*Janka nám podáva plienočku, vyvesila nám, vybaluje nám, pripravím nám, vyberiem nám*);

b) zainteresovanosť na spoločnom prežívaní udalostí (*je nám veselšie, toto nám sedí ale toto nám nesedí, to sa nám nedá, sa nám polepilo, toto nám funguje, už nám nebude chýbať, nám narástol [kaleráb], pováľalo sa nám, tak sme to spevnili už sa nám ukazuje domček*).

V distribúcii datívu v prehovoroch jednotlivých detí je pozorovateľná morfo-pragmatická kongruencia prostriedkov, ktoré na jednej strane podporujú tendenciu po autonómii a vymedzovaní sa (VÝZVA s datívom zámena 1. osoby singuláru – PROTEST – NESÚHLAS – VÝZVA s rolou akceptanta pri verbe *dať*), na druhej strane tendenciu k spolupatričnosti a zainteresovanosti (VÝZVA na spoločnú činnosť s datívom zámena 1. osoby plurálu – KONSITUAČNÁ INFORMÁCIA a VÔĽA s prejavmi spolupatričnosti – rola donora pri verbe *dať*).

6. ZÁVER

Vývin pádu z hľadiska preferenčne osvojovaných tvarov v ranom veku nemožno uspokojivo vysvetliť len na základe analýzy formálnej štruktúry prednostne osvo-

³⁷ *MAR: *aj tento byt budú otepl'ovať*.

*MAT: *neviem či budú tento blok zatepl'ovať*.

*MAR: *áno lebo aby tu nebola zima lebo mi tu budú zatepl'ovať aby mi už nebola v byte zima*.

jovaných gramatických tvarov. Ide o komplexný proces, ktorý determinuje i pádová sémantika, pragmatika výpovedí, ale aj osobnostné danosti, individuálny štýl a vzťah k rodičovskému registru.

6.1 Konštruovanie gramatického tvaru datívu. Gramatické tvary datívu sa neosvojujú jednotlivo, ale ako exempláre triedy tvarov. Príslušnosť k triede raných tvarov vyplýva z dvoch vlastností. Prvou je maximálna ikonickosť, a teda aj prirodzenosť raných tvarov chápaná tak, že formová štruktúra kopíruje sémantickú štruktúru a pridaný prvok v sémantike datívu je v kongruencii s bohatšou formálnou štruktúrou datívu. Prevažnú väčšinu tvarov datívu predstavujú tvary so segmentálnym (typ *tatik* : *tatikovi*), resp. segmentálno-neutralizovaným homomorfizmom (*Maťko* : *Maťkovi*). Ide o tvary s maximálnou transparentnosťou a salientnosťou pádovej koncovky, ktorá sa preferenčne uplatňuje v maskulínach. Na druhej strane, rané datívy predstavujú tvary maximálne netransparentné: exempláre osobných zámen s defektným homomorfizmom, s minimálnym počtom prvkov, avšak s vysokou frekvenciou (okrem plurálových tvarov *vám*, *im*). Predpokladáme, že tieto tvary sa osvojujú holisticky, a to tak, že vďaka minimálnemu počtu výrazov s vysokou frekvenciou v bežnej situačnej komunikácii možno počítať s ich jednoduchou zapamätateľnosťou a automatizovanosťou pri výbere z pamäti.

6.2 Pádové významy datívu. Zrod datívu je predpripravený predchádzajúcim lexikálnym vývinom i vývinom gest (verbum *dat'*, gesto podávania a gesto *daj*). Raný datív je sémanticky homogénny, pomenúva sa ním buď osoba, ktorej personálna sféra je istým spôsobom zasiahnutá, alebo osoba/vec, ku ktorej smeruje dej. Repertoár lexém v datíve je obmedzený, koncentruje sa na sociálne odkazovanie (apelatíva a propriá hlavne z okruhu osôb z najbližšieho okolia a osobné zámená). Raný datív odkazuje spravidla na živé bytosti dotknuté tým, že sa zasahuje do niektorého segmentu ich personálnej sféry (telo, intímny priestor okolo tela, oblečenie, veci, ku ktorým majú cieľové osoby vzťah, aktivity spadajúce do sféry vplyvu cieľovej osoby; zriedkavo aj teritórium cieľovej osoby, resp. živej bytosti, a hodnotiaci postoj). Posun od výpovedí typu *spadla* k *macovi spadla/spadla mi/spadla nám* apod. vypovedá o posune od prostého referovania o udalostiach k rodiacej sa schopnosti interpretovať vzťahy medzi udalosťami/vecami a bytosťami, ktorých sa dotýkajú. Sémantika verb s datívom vypovedá o tom, že rámec pre porozumenie svetu sa utvára v kontúrach negatívne verzus pozitívne dôsledky pre živú bytosť.

6.3 Pragmatika výpovedí s datívom. Morfopragmatický výklad vidí motiváciu pre preferenčne osvojované tvary nielen v samotnej jazykovej štruktúre, ale i v zámere, ktorý dieťa hodlá v interakcii dosiahnuť. Vývinovo neskorší gramatický prostriedok (datív) sa primárne objavuje v pragmatických funkciách osvojovaných najskôr (KONSITUAČNÁ INFORMÁCIA, VÓLA, VÝZVA, ODPOVEĎ a NESÚHLAS). Vzťah gramatiky a pragmatiky sa vyznačuje komplexnosťou. Vidíme ju v tom, že gramatický tvar datívu sa v ranom veku uplatňuje v referenčnej, regulatívnej i reakčnej pragmatickej funkcii. Táto všeobecná vývinová línia sa modifikuje individuálnym komunikačným

štýlom dieťaťa a jeho osobnostnými danosťami. Tie vplyvajú na distribúciu a frekvenciu jednotlivých pragmatických funkcií, ako aj na morfopragmatickú kongruenciu prostriedkov, ktorých prejavom je oscilácia medzi pólom egocentrickosti, vymedzovania sa a autonómie a pólom komplementárnym, t. j. tendenciou k vzájomnosti a spolupatričnosti dieťaťa s okolím.

Bibliografia

AUER, Peter: Jazyková interakce. Sociolingvistická edice. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014, s. 24 – 35. (prekl. J. Nekvapil)

BELAJ, Branimir – TANACKOVIĆ FALETAR Goran: Space, Conceptualization and Case Meaning: A Cognitive Account of the Dative in Croatian. In: *Cognitive Linguistics Between Universality and Variation*. Eds. M. Brdar – I. Rafaelli – M. Žic Fuchs. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing 2012, s. 53 – 92.

BÜHLER, Karl: Expresse – apel – reprezentace. In: Auer, P.: *Jazyková interakce. Sociolingvistická edice*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014, s. 24 – 35.

CASE, Robbie: The structure and process of intellectual development. In: *International Journal of Psychology*, 1987, roč. 22, č. 5 – 6, s. 571 – 607.

DĄBROWSKA, Ewa: Cognitive Semantics and the Polish Dative. *Cognitive linguistic research*. 9. Berlín: Walter de Gruyter 1997. 240 s.

DOLNÍK, Juraj: Koncepcia novej morfológie spisovnej slovenčiny. *Slovenská reč*, 2005, roč. 70, č. 4, s. 193 – 210.

DOLNÍK, Juraj: *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava: Kalligram 2010. 221 s.

GAGARINA, N. – VOEIKOVA, M.: Acquisition of case and number in Russian. In: *Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective. Study on language acquisition*. 30. U. Stephany – M. D. Voeikova (eds.). Berlín: Walter de Gruyter 2009, s. 179 – 216.

GVOZDEV, N. Aleksander: *Voprosy izučeniija detskoj reči*. Moskva: Izdatel'stvo APN RSFSR 1961. 471 s.

IVANOVÁ, Martina – SOKOLOVÁ, Miloslava. – KYSELOVÁ, Miroslava – PEROVSKÁ, Veronika: *Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe*. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2014. 534 s.

JANDA, A. Laura: *A Geography of Case Semantics: The Czech Dative and the Russian Instrumental*. *Cognitive linguistic research*. 4. Berlín: Walter de Gruyter 1993. 225 s.

KAPALKOVÁ, Svetlana: Gestá v kontexte raného vývinu detí. In: *Štúdie o detskej reči. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presoviensis*. D. Slančová (ed.). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008, s. 169 – 211.

KESSELOVÁ, Jana: Orientačná metafora a osvojovanie si reči. In: *Slovo a obraz v komunikaci s deťmi*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravskej univerzity 2013, roč. 3, č. 1, s. 5 – 19. Dostupné na: <http://pdf.osu.cz/kcd/dokumenty/slovoaabraz/slovoaabraz-3-1.pdf>

KESSELOVÁ, Jana: *Funkčno-sémantická kategória relačnosť v ranej ontogenéze reči dieťaťa hovoriaceho po slovensky*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2014. 100 s. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kesselova5>

KESSELOVÁ, Jana – SLANČOVÁ, Daniela: Priestor v ranej ontogenéze reči. In: *O dieťaťi, jazyku, literatúre. Časopis pre otázky rozvíjania komunikačnej a literárnej kompetencie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2014, roč. II, č. 1, s. 7 – 20.

KETREZ, F. Nihan – AKSU-KOÇ, Ayhan: Early nominal morphology in Turkish. Emergence of case and number. In: *Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Lingu-*

istic Perspective. Study on language acquisition. U. Stephany – M. D. Voeikova (eds.). 30. Berlín: Walter de Gruyter 2009, s. 15 – 48.

KORECKY-KRÖLL, Katharina – DRESLER, U. Wolfgang: The acquisition of number and case in Austrian German Nouns. In: Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective. Study on language acquisition. 30. U. Stephany – M. D. Voeikova (eds.). Berlín: Walter de Gruyter 2009, s. 265 – 302.

KOVAČEVIĆ, Melita – PALMOVIĆ, Marijan – HRŽICA, Gordana: The acquisition of case, number and genre in Croatian. In: Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective. Study on language acquisition. 30. U. Stephany – M. D. Voeikova (eds.). Berlín: Walter de Gruyter 2009, s. 153 – 178.

KYSELOVÁ, Miroslava: Sémantický a syntaktický status posesívneho datívu v štruktúrach s procesnými slovesami s významom atmosférického diania v slovenčine. *Jazykovedný časopis*, 63, 2, 2012, s. 131 – 152.

KYSELOVÁ, Miroslava: Valencia procesných slovies v slovenčine. Nepublikovaná dizertačná práca. Prešov: Filozofická fakulta 2014. 302 s.

KYSELOVÁ, Miroslava – IVANOVÁ, Martina: Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013, s. 109 – 139.

LAALO, Klaus: Acquisition of case and number in Finnish. In: Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective. Studies on language acquisition. 30. Stephany, U. – Voeikova, M. D. (eds.). Berlín: Walter de Gruyter 2009, s. 49 – 90.

LANGMEIER, Josef – KREJČÍŘOVÁ, Dana: Vývojová psychologie. 2. aktualizované vydanie. Praha: Grada Publishing 2006, s. 72 – 86.

LEPSKAJA, Natália: Osvojenie deŕmi kategorii padeža. In: Semantika v rečovej dejateľnosti na materiale ontogeneza. Ed.: A. M. Šachnarovič. Moskva: AN SSSR 1988, s. 48 – 58.

MIKO, Fratišek: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1962, s. 184 – 211.

MOŠAŤOVÁ, Michaela: Opozičný homomorfizmus v morfológickom systéme. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. J. Dolník (ed.). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 2010, s. 11 – 65.

NINIO, Anat – SNOW, Catherine., E.: Pragmatic Development. Boulder – Oxford: Westview Press 1996. 222 s.

PAČESOVÁ, Jaroslava: Řeč v raném dětství. Spisy Univerzity J. E. Purkyně. Brno: Filozofická fakulta 1979. 166 s.

PANEVOVÁ, Jarmila: Formy a funkce ve stavbě české věty. Praha: Academia 1980. 222 s.

SAVICKIENĖ, Ineta: The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 2003, s. 64 – 90.

SLANČOVÁ, Daniela: Pragmatické funkcie vo vývine rečovej činnosti (v prvých osemnástich mesiacoch života dieťaťa). In: Štúdie o detskej reči. D. Slančová (ed.). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008, s. 67 – 120.

SLANČOVÁ, Daniela: Osvojenie slovesnej lexiky v ranej ontogenéze reči. *Jazykovedný časopis*, 2013, 64, 2, s. 109 – 132.

Slovník slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2006. 1134 s. Dostupné na: <http://slovník.juls.savba.sk/>. [cit. 2015-16-09].

STEFANY, Ursula – CHRISTOFIDOU, Anastasia: The emergence of nominal inflection in Greek. In: Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective. Studies on language acquisition. 30. Stephany, U. – Voeikova, M. D. (eds.). Berlín: Walter de Gruyter 2009, s. 217 – 264.

STERNBERG, J. Robert: Kognitívni psychologie. Praha: Portál 2002. 636 s.

Test komunikačného správania II (17 – 36 mesiacov). In: KAPALKOVÁ, Svetlana a kol.: Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov 2010. Dostupné na: <http://laboratorium.detskarec.sk/tekos2.php>. [cit. 2015-16-09].

WIERZBICKA, Anna: The Semantics of Grammar. Amsterdam: John Benjamins Publishing 1988. 617 s.

СТАТУС ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ЕДИНИЦ В СИСТЕМЕ
ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО
МЕДИЙНОГО ДИСКУРСА

(на материале общественно-политических всеукраинских изданий 2013 – 2015 гг.)

ИННА ВЛАДИМИРОВНА САХАРУК

Донецкий национальный университет, Винница, Украина

SAKHARUK Inna V.: Status of Precedent Units in the System of Intertextual Means of Contemporary Ukrainian Media Discourse. *Journal of Linguistics*, 2015, Vol. 66, No 2, pp. 127 – 143.

Abstract: The article is devoted to the determination of the status of precedent units (precedent names and expressions) in the system of intertextual means of contemporary Ukrainian media discourse. There was analyzed the phenomenon of intertextuality in the broad and narrow senses; the functions of precedent units that realize the main media discourse purpose of informing and influence were revealed.

The analysis of the essence of precedence in linguistics gives grounds to distinguish three types of precedent phenomena: precedent texts, situations and personalities, as well as two types of precedent units: precedent names and expressions. The connection of precedent units and related concepts – winged words, aphorisms and idioms – was established.

Based on a comparative analysis of the views of European and American scholars on the phenomena of intertextuality and precedence in linguistics there were singled out the means of direct and indirect appeal to prototext, which enroll the quotations and references, as well as the precedent units and allusions respectively.

Key words: allusion, aphorism, catchphrase, eponym, idiom, intertextuality, media discourse, phraseological unit, precedent phenomenon, precedent unit, quotation, winged words.

1. ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО МЕДИЙНОГО ДИСКУРСА

Медийный дискурс¹ является средой, в которой происходит постоянное взаимодействие между информационными продуктами, их создателями и по-

---

¹ Медийный дискурс Украины в настоящей работе мы исследуем на материале украинских общественно-политических печатных изданий «Український тижень», «Дзеркало тижня», «Високий замок», «День», а также онлайн-изданий «Українська правда» и «Тижень» за 2013 – 2015 гг. В состав выборки вошли только украиноязычные авторские статьи информационно-аналитического характера, темами которых являлись международная и национальная политика и экономика, общественная и культурная жизнь страны. Объем сформированной на основе выборки базы данных составляет 1030 текстовых отрезков, в которых были выявлены 860 контекстов употребления интертекстуальных единиц.

требителями. В информационную эру развитие этой коммуникационной платформы происходит чрезвычайно стремительно, за счет привлечения инновационных технологий процесс обмена данными значительно ускорился и упростился, изменились средства реализации основных функций медиа: увеличилось количество каналов и инструментов получения информации, открытая пропаганда и манипуляция уступили место суггестии.

Демократизация и интеллектуализация информационного пространства, а также влияние господствующей на сегодняшний день постмодернистской культурной парадигмы, в которой существует и развивается современный украинский медийный дискурс, определили такие его текстово-дискурсивные черты, как дискурсивную интерференцию, интерактивность, мультимедийность, гипертекстуальность и др. Однако базовым признаком постмодернистского медиатекста (в широком понимании) является его интертекстуальная природа (Pflister, 1991, p. 209).

Интертекст является довольно сложным и многогранным понятием, рассматривать которое можно в широком и узком смыслах. В широком смысле (Г. Плетт характеризует его как прогрессивистский подход (Plett, 1991, p. 3–4)), которого придерживались Ю. Кристева (с опорой на труды М. Бахтина), Р. Барт, Ж. Деррида, А. Грэхэм, Н. Фатеева и др., интертекстуальность представляет собой диалог каждого конкретного текста с культурой, в которой он существует: «Тексты сделаны из того, что подчас называется ‘культурным (или социальным) текстом’... В этом понимании текст не является индивидуальным изолированным объектом, однако, вероятнее, компиляцией культурной текстуальности. Индивидуальный текст и культурный текст сделаны из одного текстуального материала и не могут быть отделены друг от друга» (Graham, 2000, p. 36). Интертекстуальность такого типа американский языковед и антрополог Р. Бауман называет родовой (Bauman, 2004, p. 6).

В узком понимании (по Г. Плетту, традиционалистский подход (Plett, 1991, p. 3–4)) интертекстуальность рассматривается как лингвистический феномен, то есть формальная связь текстов, при которой одни тексты содержат явные или скрытые отсылки к другим. Такого подхода придерживались Ж. Женетт (автор классификации типов межтекстового взаимодействия), М. Пфистер, И. Арнольд, в монографии которой интертекстуальность определена как включение в текст или целых других текстов, или их фрагментов в виде цитат, аллюзий, реминисценций (Арнольд, 1999, с. 351).

В данной работе мы будем придерживаться узкого подхода к пониманию интертекстуальности и ограничимся анализом этого явления с лингвистической точки зрения.

В дискурсе СМИ интертекстуальные элементы помогают реализовывать основное назначение медиа – информирование и влияние (формирование общественного мнения). Атриктивная функция интертекстуальных единиц за-

ключается в привлечении внимания реципиента к тексту, за счет чего информирование происходит эффективнее. Как правило, такие единицы располагают в заголовках, подзаголовках, названиях разделов, что способствует активизации внимания читателей, напр.: *Повернення блудного «есдека»?* (Високий замок. – 09.01.2013); *Катинь: злочини... без покарання*³ (Дзеркало тижня. – №12. – 03.04 – 10.04.2015).

Сразу несколько функций интертекстуальных феноменов реализуют медийную функцию влияния. Аппеляция в тексте к существующему тексту, явлению, факту действительности, личности выполняет консолидирующую функцию: если читатель «узнает» источник интертекста, понимает, для чего эта фигура употребляется в тексте, это объединяет его с автором, грань между ними стирается, реципиент начинает доверять автору, разделять его взгляды, за счет чего осуществляется влияние и формирование мнения читателя, напр., *Місію не виконано. Річниця Хрещення Русі не виправдала сподівань Кремля* (Український тиждень. – №31. – 03.08.2013). Если имеет место обращение к эмоционально нагруженным феноменам, то интертекстуальные единицы реализуют эмоционально-экспрессивную функцию, то есть создают у читателя соответствующее эмоциональное состояние, что может быть также использовано для осуществления влияния, напр., *Такий він, «Русский мир», який несуть на нашу землю гаубичними «лаптями» сусіди. Це – вакханалія, яка нищить Донбас, і дехто має на меті поширити її й далі* (День. – 21.01.2015). Достаточно часто интертекст воплощает оценочную функцию, когда апеллирует к «прототипу», являющимся положительно или отрицательно маркированным, и соответственно актуализирующим эту оценку. Использование оценочного потенциала единицы также является средством непрямого влияния на мнение реципиента, напр., *Тавровані Кайном. Гітлер – людина, фігурер, тиран у порівнянні...* (Дзеркало тижня. – №15. – 24.04.–30.04.2015). Средством выражения оценки также предстает ирония. Комический или иронический эффект, созданный интертекстом, воплощает сниженную оценку и соответственно нивелирует ценности и информацию, заложенные в «прототексте»⁴, напр., *Сірі кардинали Голлівуда* (Тиждень. –18.07.2013).

Формами интертекстуальности Г. Плетт называет цитату, аллюзию и цитон, а также отмечает, что теоретики жанра выделяют еще интертекстуаль-

² Лексема *есдек* является производной, образованной способом сложения названий заглавных букв аббревиатуры СД (Социал-демократическая партия Украины) и добавления к ним суффикса -к-.

³ Данное выражение является трансформацией названия романа Ф. Достоевского *Преступление и наказание* (укр. *Злочин і покарання*).

⁴ Под **прототекстом** в этой работе мы понимаем текст (в широком понимании), который является прецедентом и источником происхождения прецедентной единицы (имени или выражения). Синонимически к этому понятию употребляем термины **прототипический текст**, **пре-текст**, **текст-донор**.

ность пародии, травестии и коллажа (Plett, 1991, p. 4). В свою очередь в славистике ((Galperin, 1977); (Евсеев, 1990); (Супрун, 1995); (Фатеева, 2007); (Баширова, 2011) и др.) к типам интертекста относят преимущественно цитату (комеморату), аллюзию, реминисценцию, крылатое слово, парафразу и др..

Прецедентные феномены (единицы) также имеют интертекстуальную сущность и служат вербальными выразительными средствами связи текста с явлениями, исторически или культурно значимыми для представителей определенного лингвокультурного сообщества. Целью нашего исследования является определение статуса прецедентных феноменов среди других единиц интертекстуальной природы и их роли в украинском медийном дискурсе.

2. СУЩНОСТЬ ЯВЛЕНИЯ ПРЕЦЕДЕНТНОСТИ В ЛИНГВИСТИКЕ

Основателем исследований прецедентности в лингвистике считается Ю. Н. Караулов, который ввел в научный обиход понятие **прецедентного текста** для обозначения единиц, которые являются значимыми для той или иной личности в познавательном и эмоциональном отношениях, хорошо известны окружению этой личности, а также такие, обращение к которым возобновляется неоднократно в дискурсе данной языковой личности (Караулов, 1987, с. 216). Дальнейшее развитие теория прецедентности получила в работах В. В. Красных, Д. Б. Гудкова, И. В. Захаренко, В. Г. Костомарова, Н. Д. Бурвиковой, Г. Г. Слышкина, О. В. Найдюк и др. В. В. Красных был введен термин **прецедентный феномен** (Красных, 1997).

Под понятием прецедентного феномена мы будем понимать общественное, историческое или культурное явление, текст или личность, которые являются широко известными и значимыми для данного социального сообщества, и к которым осуществляется регулярная апелляция в дискурсе. Сравним это понятие с понятием прецедента в юриспруденции, где он определяется как вердикт или решение суда, которое цитируется во время последующих обжалований как пример или аналогия, чтобы обосновать вынесение решения в подобном деле или юридическом случае таким же образом (Encyclopaedia Britannica). Итак, прецедент, или прецедентный феномен является своего рода типичным, «эталонным» образцом, моделью для суждения о подобных явлениях, фактах, личностях и их номинациях, а также средством категоризации действительности. Определяющими чертами прецедента являются его единичность, то есть существование в когнитивной базе говорящего только одного модельного феномена, свойства которого переносятся на другие аналогичные явления; воспроизводимость; семантическая емкость, то есть передача каждым прецедентным феноменом определенного значения, а также ряда связанных с ним ассоциаций; наличие стойкого набора дифференциальных признаков, названия или атрибутов, позволяющих понимать феномен правильно и однозначно.

но; связь с типичными ситуациями; адекватное восприятие на всем национально-языковом или цивилизационно-мировом пространстве.

Прецедентными феноменами могут быть исторические личности, литературные герои, известные литературные тексты, ситуации. Например, прецедентными являются текст Библии, личности Золушки, Гарри Поттера, Уинстона Черчилля, Наполеона, ситуация обороны Фермопильского ущелья 300 спартанцами под предводительством царя Леонида в 480 г. до н.э. и т.д. Соответственно мы выделяем три вида прецедентных феноменов: **прецедентный текст**, **прецедентная ситуация** и **прецедентная личность**. Источниками прецедентов могут становиться любые сферы социальной практики, среди которых наиболее продуктивными являются общественная сфера (выдающиеся общественные события и локации, политика), искусство (литература, мифология, кинематограф, эстрадное искусство) и религия.

Прецедентный феномен может иметь вербальную (прецедентный текст) или невербальную (прецедентная ситуация и прецедентная личность) природу, однако в конкретном тексте прецедентный феномен всегда вербализируется через прецедентные единицы – **прецедентные имена** (*Клеопатра, Чарли Чаплин, дядюшка Сэм, граф Монте-Кристо*) и **выражения**⁵ (*соломоново решение, новое поколение выбирает Pepsi, I'll be back, авгиевы конюшни*), которые являются атрибутами прецедентных феноменов (Красных, 2002, с. 64–69). Например, прецедентный текст М. Сервантеса «Хитроумный идальго Дон Кихот Ламанчский» может актуализироваться через прецедентные имена *Дон Кихот, Санчо Панса, Росинант* и прецедентные выражения *хитроумный идальго, битва с ветряными мельницами* и др. Апелляция в тексте к прецедентной личности Джеймса Бонда может осуществляться через соответствующее прецедентное имя, а также через прецедентные выражения *Бонд. Джеймс Бонд, агент 007, лицензия на убийство* и т.д. Прецедентная ситуация супружеской измены Отелло Дездемоной вербализируется через прецедентные имена *Отелло, Дездемона, Яго* и др., а также прецедентные выражения *венецианский мавр; Молилась ли ты на ночь, Дездемона?* и т.д.

Следует отметить, что прецедентные единицы (прецедентные выражения и значительно реже прецедентные имена) могут приобретать трансформацию структуры разной степени и на разном языковом уровне, напр., *втеча з Шоушенка-на Дніпрі*⁶ (*Заради цікавості я дослідив інформаційні ресурси США,*

---

⁵ Термин **прецедентное высказывание**, устоявшийся и закрепившийся в ряде работ, является не совсем корректным, поскольку такие единицы далеко не всегда имеют отношение к речевому акту. Чаще всего это просто единицы, меньшие, чем текст, которые представляют собой словосочетание или реже предложение (в отдельных случаях это может быть даже одно слово), поэтому целесообразнее называть такие единицы **прецедентными выражениями**.

⁶ Срав. с названием известного американского кинофильма *The Shawshank Redemption* (1994) (укр. *Втеча з Шоушенка*).

Британії, Франції, Німеччини – ніде жодного повідомлення про Петра Мельника, хоча з погляду табloidності це мало би стати мегановиною: граф Монте-Крісто з Ірпеня, *втеча з Шоушенка-на-Дніпрі*. – Український тиждень. – №33. – 15.08. – 21.08.2013), *сімдесят років самотності*⁷ (Українська правда. – 07.05.2015), *все буде Донбас!*⁸ (Тепер регіональні еліти замріялися позбутися надокучливого, подекуди небезпечного пана, і – *все буде Донбас!* – Тиждень. – 24.08.2014) и др. (подробнее о типах и средствах трансформации см. (Сахарук, 2014)). Подобные трансформации структуры, обязательно приводящие и к модификации значения единицы, относятся к эффективным средствам языковой игры, которая привлекает внимание реципиента и вызывает у него эмоциональный отклик. Однако чрезвычайно важным является то, чтобы прецедентная единица, подвергающаяся модификации, осталась узнаваемой для реципиента, поскольку в противоположном случае она теряет свою прецедентность и не выделяется на фоне других языковых единиц.

В западноевропейской и американской традициях понятие прецедентности в лингвистике отсутствует, в то же время для обозначения прецедентных единиц используются термины **catchphrases** ((Gläser, 1998); (Moon, 1998); (ODC, 2002)), **winged words** ((Fiedler, 2007); (Gläser, 1998)), **fixed expressions** ((Fiedler, 2007); (Moon, 1998)), **allusions** (Moon, 1998), **idiomatic phrases** (Gläser, 1998), **widespread idioms**⁹ (Piirainen, 2005), **quotations** (ODQ, 2009). Эти единицы относят к периферии фразеологической системы языка, где также расположены слоганы, клише, словесные формулы и т.д.; однако прецедентные единицы (выражения) являются компонентами не языковой системы, а представляют собой речевые единицы.

2.1. Прецедентные единицы и крылатые слова

Самым распространенным термином в западной традиции для обозначения явлений прецедентности в языке является **catchphrases** (крылатые слова, популярные выражения), определяемые как фразы / слова, которые благодаря повторяемому употреблению начинают соотноситься с определенной индивидуальной, организационной или культурной сущностью (ODC, 2002, p. vii–viii). К этой группе, представляющей собой вербальный отпечаток популярной культуры, причислены фразы / слова из телевизионных и радиопрограмм, книг, фильмов, песен, политических выступлений, рекламы, напр., *Just do it; Elementary, my dear Watson* и т.д.

---

⁷ Срав. с названием романа Г.Г. Маркеса *Сто лет одиночества* (укр. *Сто років самотності*).

⁸ Срав. с популярным рекламным слоганом компании Coca-Cola: *Все будет Coca-Cola!* (укр. *Все буде Coca-Cola!*)

⁹ К прецедентным единицам можно отнести только широко распространенные идиомы (*widespread idioms*), имеющие библейское происхождение.

Прецедентные феномены (единицы) можно считать родовым понятием относительно крылатых единиц¹⁰ (winged words, catchphrases), поскольку последние входят в подгруппу прецедентных выражений и также являются атрибутами прецедентных феноменов (текстов, ситуаций или личностей). Крылатые высказывания (catchphrases) в западной лингвистической традиции относят к лексико-фразеологическому фонду языка, в то время как прецедентность может быть и грамматической (синтаксической) в тех случаях, когда прецедентной выступает сама структура предложения или высказывания¹¹, напр., *Терпіти не можна наступати* (Український тиждень. – №31. – 06.08. – 12.08.2015); *Громити не можна пробачити*. *Репортаж з-під посольства РФ* (Українська правда. – 15.06.2014); *Вірити не можна зневіритись* (День. – 29.03.2012); (срав. *Стратити не можна помилувати* (рус. *Казнить нельзя помиловать*), структурная схема предложения – Inf не можна Inf).

Обычно крылатые выражения, входящие в группу прецедентных выражений, являются универсально-прецедентными, то есть хорошо известными и актуальными в когнитивном отношении для большинства представителей цивилизационно-мирового сообщества (Красных, 2002, с. 50–51), они закреплены в сознании как определенные языковые штампы, клише (**fixed expressions** в терминологии Р. Мун и С. Фидлер). В свою очередь прецедентные выражения могут носить также и национально- или социумно-прецедентный характер, то есть быть прецедентными только в рамках отдельного национального или социального сообщества; их состав является более подвижным, поскольку отражает актуальное на данный момент состояние когнитивной базы говорящих.

В славистике доминирует иной подход к крылатым единицам, к составу которых обычно причисляют все те единицы, которые являются прецедентными (высказывания библейского происхождения, фразы из известных литературных произведений и кинофильмов, рекламы, прецедентные имена и т.д.) ((Коваль, 1975); (Шулежкова, 2001); (Дядечко, 2002)), то есть фактически понятия прецедентных и крылатых единиц не разделены и их рассматривают как тождес-

---

¹⁰ В работах славистов для обозначения этого же явления могут использоваться термины *крылатые слова* (Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина), *крылатые высказывания* (А. П. Коваль, В. В. Коптилов), *крылатые единицы* (С. Г. Шулежкова) (в составе крылатых единиц по структурному критерию исследовательница также выделяет *крылатые слова* и *крылатые выражения*), *эпонимы* (Л.П. Дядечко). В этой работе все эти термины мы будем считать синонимами.

¹¹ Подобные единицы считаем целесообразным относить к группе *синтаксических прецедентов*. Другими продуктивными моделями синтаксической прецедентности можно считать: (*чи/або*) Inf *чи/або* не Inf – ось питання (*Цілувати або не цілувати – ось у чому питання*. – Тиждень. – 18.09.2013) (ср. *Чи бути, чи не бути – ось питання* (англ. *To be, or not to be – that is the question*)); N_{2pl} *боятися* – N_{osing} *не ходити* (*Стандартів боятися – у ЄС не ходити*. – Дзеркало тижня. – №24. – 04.07. – 10.07.2014) (ср. *Вовків боятися – в ліс не ходити* (рус. *Волков бояться – в лес не ходить*)) и др.

твенные. Мы считаем, что эпитонимы (крылатые слова и крылатые высказывания) входят в состав прецедентных единиц: прецедентных имен и выражений соответственно. Оба типа единиц обладают рядом общих черт, к которым можно отнести связь с прототипическим текстом / ситуацией / личностью, общеизвестность, воспроизводимость, целостность, семантическую емкость.

2.2. Прецедентные единицы и афоризмы

В работах некоторых ученых к прецедентным феноменам или крылатым выражениям отнесены афоризмы ((Нефедова, 2005); (Полчанинова, 2011)). Однако такие единицы не могут считаться прецедентными (крылатыми) выражениями, поскольку преимущественно они не обнаруживают связи с прецедентным феноменом. Афоризмы обладают обобщенным значением, то есть для того, чтобы понять смысл такой единицы, не обязательно обращаться к контексту ее существования или создания, напр.: *Всі щасливі сім'ї схожі одна на одну, кожна нещаслива сім'я нещаслива по-своєму* (Л. Толстой). Вследствие массового употребления некоторые афористические единицы могут утрачивать свою паспортизованность (связь с автором афоризма) и становиться «народными», напр.: *Час – це гроші* (Э. Дж. Бульвер-Литтон). В отличие от крылатых выражений, афоризмы всегда характеризуются логической и грамматической завершенностью, они передают законченную мысль, поэтому имеют форму не словосочетания, а предложения. Афоризмы родственны единицам паремиологического фонда языка (поговорицам и поговоркам), а их дифференциальным признаком является наличие авторства.

Однако следует заметить, что афоризм может функционировать и как прецедентный микротекст, поскольку фактически он представляет собой цитату, которая приобрела прецедентный характер. В тексте такой афоризм может вербализовываться прямо (цитатно): *Природа не терпить порожнечі, і ті ж 80-ті роки стали епохою сходження в найвищі кола, безпосередньо прилеглі до вершини політичного Олімпу, політичної партії з прямо протилежної області політичного спектра — створеного через місяць після мого народження «Національного фронту»*. (День. – 09.04.2015); или непрямо (аллюзивно): *В інших випадках країнам, що стукали, відчиняли, щоправда, Туреччина чекала 12 років, поки їй лише надали статус кандидата на вступ* (Тиждень. – №9. – 05.03.2010). В случае, когда афоризм исполняет роль прецедентного текста, он может функционировать в трансформированном виде, напр., *Не лише ж кури і горілку красти, правда, Донбас, який ніхто ніколи не поставить на коліна?*¹² (Українська правда. – 02.06.2014). Афоризмы, в отличие от прецеден-

¹² Прототекстом для данного выражения являются строки из известного стихотворения Павла Беспощадного «Клятва» (1942), которые приобрели статус афоризма и достаточно широко употребляются в СМИ на протяжении последних лет: *Донбасс ніхто не ставив на колени і нікому поставит не дано!*

тных феноменов, не обладают атрибутами, поэтому не могут реализовываться через прецедентные единицы.

2.3. Прецедентные единицы и фразеологизмы

До сих пор дискуссионным остается вопрос о соотношении прецедентных единиц и фразеологизмов. Р. Мун причисляет прецедентные выражения (catchphrases) к подгруппе устойчивых выражений и идиом (fixed expressions and idioms) на основании воспроизводимости обоих типов единиц (Moon, 1998). К фразеологическому фонду языка относит крылатые (прецедентные) выражения Б.Э. Кипфер (Kipfer, 2008). Р. Глезер рассматривает крылатые слова (winged words) (очевидно, исследовательница подразумевает крылатые выражения) как фразеологические соединения предложенческого типа, или предложенческие идиомы; данная категория расположена на периферии фразеосистемы языка и включает также пословицы, афоризмы, слоганы, максимы, цитаты и др. Подобные единицы Р. Глезер называет пропозициями в виду их предикативности (Gläser, 1998, p. 126–127). Аналогично классифицирует крылатые слова (выражения) С. Фидлер (Fiedler, 2007).

В славистике распространенными являются иные взгляды на соотношение фразеологических и прецедентных (крылатых) единиц. С. Г. Шулежкова анализирует два противоположных подхода к определению границ фразеологического фонда: узкий, сторонниками которого являются Н. М. Амосова, В. М. Мокиенко, В. Н. Телия и др., и широкий, который развивали М. М. Шанский, В. Л. Архангельский, Л. И. Ройзензон и др. Согласно узкому пониманию фразеологии, в ее состав включены такие крылатые (прецедентные) выражения как *гадкий утенок*, *ахиллесова пята*, *краеугольный камень* и т.д. С. Г. Шулежкова отмечает, что такие единицы имеют общее переносное, метафорическое значение. Согласно широкому подходу, к разряду фразеологических единиц отнесены все устойчивые словесные комплексы, соответственно все крылатые (прецедентные) единицы могут рассматриваться как фразеологические образования, сохранившие связь с источником (Шулежкова, 2001, с. 20).

На наш взгляд, наличие связи единицы с источником происхождения является ключевым дифференциальным признаком, позволяющим отделить прецедентные выражения от фразеологизмов¹³, соответственно мы будем придерживаться узкого подхода к рассмотрению фразеологических единиц. Постепенно наиболее общеизвестные, употребительные, эмоционально нагруженные прецедентные единицы вследствие массового употребления могут метафори-

¹³ С. Г. Шулежкова по этому поводу замечает, что крылатые (прецедентные) единицы, в отличие от фразеологизмов, имеют семантический довесок – их значения «отягощены» генетической памятью об авторах, их создавших, произведениях, из которых они вычленились, или исторических событиях, послуживших почвой для их возникновения (Шулежкова, 2001, с. 31).

зироваться или фразеологизироваться¹⁴, в результате чего их связь с источником происхождения значительно ослабевает, утрачивается оригинальная образность и уменьшается оценочный и манипулятивный потенциал: *титан*, *тартар*, *блудный сын*, *прокрустово ложе*, *перейти рубикон* и т.д. Такие единицы считаем целесообразным называть **прецедентными метафорами**, если метафоризируются прецедентные имена, и **прецедентными фразеологизмами**¹⁵, если фразеологизируются прецедентные выражения соответственно. Отметим, что метафоризации и фразеологизации поддаются, как правило, в первую очередь универсально-прецедентные имена и выражения, вследствие того, что единицы именно этого типа употребляются наиболее активно и являются известными для большинства говорящих.

3. СИСТЕМА ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ УКРАИНСКОГО МЕДИЙНОГО ДИСКУРСА

Поскольку в этой статье мы ограничиваемся анализом явления интертекстуальности как исключительно языковой категории, то под понятием **интертекстуальной единицы** мы будем понимать вербальные маркеры (средства реализации) интертекстуальности в дискурсе (тексте), единицы, вербализирующие прототексты; их следует отграничить от **интертекстуальных форм** – специфических типов текстов, имеющих интертекстуальную природу, то есть содержащих интертекстуальные единицы или жанрово соотносимые с другими прототипическими текстами. В лингвистических работах довольно часто эти два понятия отождествляются. Например, Н. А. Фатеева основными типами собственно-интертекстуальных элементов (единиц) называет цитату, аллюзию и центон (Фатеева, 2007, с. 122–138). Однако мы считаем, что центон является скорее формой интертекстуального взаимодействия, он представляет собой не способ вербализации интертекстуальной связи, а результат специфической комбинации интертекстуальных единиц (прецедентных выражений). Аналогично плагиат определяем как форму интертекстуального взаимодействия, поскольку он представляет собой «результат» употребления цитаты (являющейся интертекстуальной единицей) без ссылки на ее автора, то есть фактически скрывается сам факт того, что используемая единица является цитатой.

Таким образом, к формам интертекстуальности также причисляем имитацию и парафразу, которые можно отнести к уровню метатекстуальности как специфическому типу интертекстуальных связей, заключающемся в пере-

---

¹⁴ В этом случае фразеологизацию и метафоризацию мы рассматриваем не как процесс, а как результат, и поскольку результат действия обоих процессов является аналогичным, эти понятия тут можно употреблять синонимически.

¹⁵ Для обозначения аналогичных единиц Л. А. Нефедова (Нефедова, 2005) и И. О. Наумова (Наумова, 2012) используют термины **интерфразема** или **интерфразеологизм**.

сказывании или комментирующей ссылке на претекст (Фатеева, 2007, с. 120–121).

Собственно-интертекстуальность, или языковая интертекстуальность, подобна явлению прецедентности, поскольку интертекстуальность – это фактически и есть апелляция к прототексту или прецедентному феномену, которым может быть текст, личность или ситуация. В виду того, что мы анализируем интертекстуальность как лингвистическое явление, мы сосредотачиваемся только на вербальной апелляции к прецедентным феноменам средствами интертекстуальных единиц, которая может быть прямой или непрямой.

Прямая вербальная апелляция заключается в использовании готового вербального образования с обязательным указанием на источник его происхождения (автора, прототипический текст или ситуацию), напр.: *Наче підтверджував звіт свого попередника Бернардо Наваджеро: «Його величність настільки кохає дружину, що ніколи ще не було в оттоманському палаці іншої жінки, яка мала би більшу владу»* (Дзеркало тижня. – №30. – 22.08 – 30.08.2013). Интертекстуальными единицами прямой вербальной апелляции являются **цитаты и упоминания**.

Непрямая вербальная апелляция характеризуется скрытой, имплицитной связью между прототекстом и интертекстуальной единицей в дискурсе. Реципиент должен установить эту связь и только при таком условии он получит полное понимание авторского сообщения. Непрямая, или имплицитная, вербальная апелляция к прецедентному феномену может происходить через прецедентные единицы, являющиеся атрибутами прецедентных феноменов, и **аллюзии**¹⁶, описывающие прецедентный феномен, не называя его и не используя его атрибутов, напр.: *Спитайте хоч би у тих же кримчан, автономія яких була окупована **єнакіївськими кадрами***¹⁷ (Українська правда. – 11.06.2014).

В некоторых лингвистических исследованиях к интертекстуальным единицам причисляют также реминисценции ((Супрун, 1995); (Арнольд, 1999); (Слышкин, 2000); (Фатеева, 2007), которые образуют периферию аллюзии, незапланированную, случайную, произвольную аллюзию, целиком зависящую

---

¹⁶ В некоторых лингвистических работах понятие аллюзии заменяется понятиями цитата-коммемората (Стариченок, 2008, с. 517) или цитата-реминисценция (Дядечко, 1989) (которые фактически являются прецедентными выражениями), однако мы четко ограничиваем цитату как средство прямой вербальной апелляции к претексту, которая не может быть скрытой и функционировать без указания на авторство, от имплицитных интертекстуальных единиц. А.С. Евсеев замечает, что также синонимически к понятию аллюзии могут употребляться термины **иннуэндо** (от лат. *in + tuere* – кивать на, делать знак) и **инсинуация** (Евсеев, 1990).

¹⁷ Фраза *єнакіївські кадри* (*єнакиевские кадры* – от названия г. Енакиево в Донецкой области) является аллюзией на ситуацию, сложившуюся во время президентства В. Януковича, когда значительное количество руководящих должностей в Украине, в т.ч. и в АР Крым, были заняты выходцами из Донецкой области (являющейся родиной В. Януковича) или близкими к экс-президенту людьми.

только от памяти и ассоциаций реципиента (Евсеев, 1990, с. 10). Исходя из характеристики реминисценций как случайных или произвольных ассоциаций, вызванных текстом, мы не рассматриваем их как элемент системы интертекстуальных единиц, поскольку существование связи между двумя текстами может даже не осознаваться автором и / или читателем. Реминисценции не содержат умышленно включенных вербальных интертекстуальных элементов в своей структуре, поэтому, на наш взгляд, они должны быть предметом исследования литературоведения или герменевтики.

Итак, систему интертекстуальных единиц, вербализующих прецедентные феномены в украинском медийном дискурсе, можно представить в виде схемы (см. схему 1).

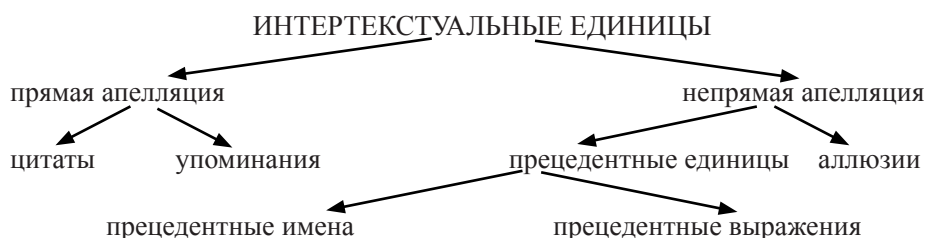

Схема 1

Система интертекстуальных единиц, вербализующих прецедентные феномены в украинском медийном дискурсе

Цитата является воспроизведением двух и более компонентов текста-донора с собственной предикацией (Фатеева, 2007, с. 122). Согласно И.Р. Гальперину, она используется как обращение к авторитету, иллюстрация, аргумент или основание для дальнейших размышлений в данном направлении. Ученый также отмечает, что повторением отрывка в новом окружении мы придаем выражению важности, которой он может и не иметь в исходном контексте. Цитата всегда противопоставляется другим предложениям текста по своей увеличенной значимости (Galperin, 1977, р. 186). Она считается осознанным включением «чужого текста» автором в собственный текст, о чем можно судить на основании маркированности интертекста кавычками или указанием на автора или претекст, то есть эксплицированности источника цитаты (Баширова, 2011, с. 194). На основании того, присутствует ли в тексте ссылка на источник цитаты, Н. А. Фатеева разграничивает цитаты с атрибуцией и без атрибуции соответственно (Фатеева, 2007). Однако мы считаем, что цитата должна обязательно сопровождаться ссылкой на источник своего происхождения, поскольку она представляет собой эксплицитное средство вербализации прецедентного феномена.

В отдельную группу следует выделить т.наз. упоминания (Баширова, 2011), являющиеся указаниями на цитаты, при которых не обязательно источник должен цитироваться дословно, допустимой есть выдержка из цитаты или ее парафраза, но обязательной здесь является ссылка на источник этой цитаты, напр.: *За словами Марії Матіос, української письменниці та парламентарія, сьогоднішні події є свідченням інтелектуальної революції. [...] Також вона відзначила, що її мовчання було пов'язано із тим, що вона звикла не казати, а робити і власним прикладом доводити свою думку.* (День. – 26.12.2013).

В западноевропейской и американской традициях цитаты понимаются шире, часто они не отграничиваются от крылатых (прецедентных) выражений. Например, Э. Ноулз в *Оксфордском словаре цитат* (ODQ, 2009) включает в состав словаря цитаты из романов, пьес, стихотворений, эссе, выступлений, рекламы и т.д., а основными критериями отбора единиц считает их популярность (широкое употребление) и знакомство читателям (срав. с *Оксфордским словарем крылатых выражений* (ODC, 2002), где критерии отбора единиц аналогичны). Исследовательница обращает внимание на то, что дифференцировать цитаты и похожие высказывания типа пословиц, крылатых выражений и идиом очень сложно, поэтому она включает такие единицы в состав словаря, при условии возможности проследить их происхождение (ODQ, 2009, p. 1).

Цитаты следует выделять среди других интертекстуальных единиц на основании их прямой апелляции к прецедентному феномену.

В подгруппе средств непрямой апелляции к прецедентным феноменам прецедентным единицам противопоставлена аллюзия, которая представляет собой непрямую ссылку словом или фразой на исторический, литературный, мифологический или библейский факт, или на факт повседневной жизни, сделанную устно или письменно. Употребление аллюзии предполагает знание реципиентом факта, вещи или личности, к которым осуществляется апелляция (Galperin, 1977, p. 187). Согласно А. С. Евсееву, аллюзия имеет денотат (означающее, прецедентный феномен) и репрезентант (означающее, собственно аллюзивные единицы в тексте) (Евсеев, 1990, с. 10).

Сущность явления аллюзии подробно освещена в монографии Н.А. Фатеевой. Исследовательница отмечает, что в аллюзии заимствование элементов происходит выборочно, на первое место выходит конструктивная интертекстуальность, цель которой заключается в организации заимствованных элементов таким образом, чтобы они оказались узлами сцепления семантико-композиционной структуры нового текста, в противоположность реконструктивной интертекстуальности, которая просто регистрирует общность «своего» и «чужого» текстов (как в случае цитирования) (Фатеева, 2007, с. 128–129).

Дифференциальным признаком аллюзии является то, что она не содержит атрибутов прецедентных феноменов, а апеллирует к явлению описательно, напр.: *І це завдання не лише для військових та дипломатів, але й для всього на-*

роду. В тому числі й для тієї його частини, яка розмахує російськими прапорами та георгіївськими стрічками¹⁸ (Українська правда. – 11.06.2014); или с использованием тропов: *Мукачівський вестерн*¹⁹, *замість затулити собою столичний патрульний експеримент лише підкреслив його актуальність* (Тиждень. – №28. – 16.07.2015). А. С. Евсеев отмечает, что репрезентантами аллюзии могут быть единицы любого языкового уровня (Евсеев, 1990, с. 3).

Н. Панасенко и М. Шестакова изучают аллюзивные проявления в Библии и отождествляют их с прецедентными единицами, в то же время выделяя в качестве типов аллюзии номинативные библейские аллюзии и аллюзивные цитаты, соотносящиеся с прецедентными именами и выражениями соответственно (Panasenko, 2013, p. 193).

Аналогично аллюзии и прецедентные единицы не разграничены в западноевропейской и американской традициях. В *Оксфордском словаре аллюзий* (ODA, 2001) и *Словаре аллюзий* от издательства Мерриам-Вебстер (MWDA, 1999) приведен перечень аллюзий (фактически прецедентных имен и выражений), актуализирующих прецедентные феномены в тексте.

Использование прецедентных единиц и аллюзий в тексте предусматривает общность когнитивной базы реципиента и автора сообщения, наличие у них общих фоновых знаний. При этом основным отличием аллюзий от прецедентных единиц представляется именно их «неатрибутивность», то есть апелляция к прототекстам не средствами воспроизводимых устойчивых единиц, а через описательные конструкции и тропы.

Итак, интертекстуальность является одной из определяющих черт современного медийного дискурса. Это понятие является сложным и многоаспектным, но мы подходим к его анализу с узкой точки зрения, согласно которой интертекст рассматривается как языковое явление – формальная связь между текстами. Интертекстуальные феномены в медийном дискурсе служат для информирования и влияния на аудиторию через реализацию их базовых функций – аттрактивной, консолидирующей, эмоционально-экспрессивной и оценочной.

К интертекстуальным явлениям принадлежат также и прецедентные феномены, которые мы понимаем как широко известные и культурно значимые общественные или исторические ситуации, тексты или личности, к которым

---

¹⁸ Аллюзия на ситуацию, которая имела место весной 2014 г. в некоторых восточных и южных областях Украины, когда жители этих регионов проводили многочисленные митинги и псевдо-референдумы за выход из состава Украины, независимость региона или его присоединение к РФ. Одним из символов сепаратистского движения на востоке Украины считается черно-оранжевая георгийевская лента.

¹⁹ Аллюзия на события июля 2015 г., которые произошли в г. Мукачево Закарпатской области, когда между представителями милиции, организации «Правый сектор» и людьми, близкими к одному из народных депутатов Украины, произошла перестрелка, в результате которой несколько людей были ранены и убиты.

осуществляется регулярная апелляция в дискурсе. Прецедентные феномены имеют вербальную (прецедентный текст) или невербальную (прецедентная ситуация и прецедентная личность) природу, однако в дискурсе они реализуются посредством своих атрибутов – прецедентных единиц (имен и выражений).

В западноевропейской и американской традициях для обозначения понятия прецедентности в языкознании используют термины *catchphrases*, *winged words*, *fixed expressions*, *allusions*, *quotations* и др. Такие единицы относят к периферии фразеосистемы языка.

Поскольку мы рассматриваем интертекстуальность как лингвистическое явление, основное внимание сосредоточено на вербальной апелляции к прецедентным феноменам средствами интертекстуальных единиц, которая может быть прямой и не прямой. Прямая вербальная апелляция реализуется через цитаты и упоминания. Не прямая вербальная ссылка на прототекст осуществляется через прецедентные единицы и аллюзии.

Перспективы дальнейших научных поисков видим в изучении суггестивного потенциала каждого из типов интертекстуальных единиц.

Источники

Дзеркало тижня : тижневик. – 2013 – 2015.

Український тижень : тижневик. – 2013 – 2015.

День : щоденна всеукраїнська газета. – 2013 – 2015.

Високий замок : щоденна газета. – 2013.

Українська правда : Інтернет-видання. – 2014 – 2015. – Режим доступу: www.pravda.com.ua.

Тижень : Інтернет-видання. – 2013 – 2015. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/>.

Литература

АРНОЛЬД, Ирина В.: Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та 1999. 443 с.

БАШИРОВА, Наиля З.: Типология интертекстов в прессе. В: Ученые записки Казанского университета. Гуманитарные науки, 2011, Том 153, Кн. 6, с. 191–203.

ДЯДЕЧКО, Людмила П.: Лингвистическая характеристика цитат-реминисценций в современном русском языке. Киев 1989. 16 с.

ДЯДЕЧКО, Людмила П.: Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность. Киев: ИПЦ «Киевский университет» 2002. 294 с.

ЕВСЕЕВ, Александр С.: Основы теории аллюзии (на материале русского языка). Москва 1990. 15 с.

КАРАУЛОВ, Юрий Н.: Русский язык и языковая личность. Москва: Наука 1987. 261 с.

КРАСНЫХ, Виктория В.: Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований. В: Язык, сознание, коммуникация, 1997, Вып. 2, с. 5 – 12.

КРАСНЫХ, Виктория В.: Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. Москва: ИТДГК «Гнозис» 2002. 284 с.

КОВАЛЬ, Алла П. – КОПІЛОВ, Віктор В.: Крилаті вислови в українській літературній мові. Київ: Вища школа 1975. 335 с.

НАУМОВА, Ирина О.: Фразеологические общности русского и английского языков (в контексте языковой конвергенции). Харьков: ХНАГХ 2012. 244 с.

НЕФЕДОВА, Любовь А.: Прецедентные тексты современных немецких афоризмов (на материале книги заметок и афоризмов Элмара Шенкеля). В: Филологические науки, 2005, №4, с. 84 – 93.

ПОЛЧАНИНОВА, Екатерина О.: Афоризмы как предмет изучения фразеологии (на материале немецкоязычных афоризмов). В сб.: К юбилею германиста : Сборник научных статей к юбилею профессора И.И. Чернышевой. Отв. ред. Л. А. Нефедова. Москва: МАКС Пресс 2011, Вып. 3, с. 88 – 99.

САХАРУК, Инна В.: Типы трансформаций прецедентных феноменов в дискурсе современных украинских Интернет-СМИ. В: Язык, литература, культура: Актуальные проблемы изучения и преподавания, 2014, Выпуск 10, с. 131 – 137.

СЛЬШКІН, Геннадій Г.: От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва: Академия 2000. 128 с.

СТАРИЧЁНОК, Василий Д.: Большой лингвистический словарь. Ростов-на-Дону: Феникс 2008. 811 с.

СУПРУН, Адам Е.: Текстовые реминисценции как языковое явление. В: Вопросы языкознания, 1995, №6, с. 17 – 29.

ФАТЕЕВА, Наталья А.: Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности. Москва: КомКнига 2007. 280 с.

ШУЛЕЖКОВА, Светлана Г.: Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие. Москва: «Азбуковник» 2001. 288 с.

***

BAUMAN, Richard: A World of Others' Words: Cross-Cultural Perspectives on Intertextuality. Oxford: Blackwell Publishing 2004. 184 pp.

FIEDLER, Sabine: English Phraseology. A coursebook. Tübingen: Gunter Narr Verlag 2007. 198 pp.

GALPERIN, Ilya R.: English Stylistics. Moscow: URSS 1977. 334 pp.

GLÄSER, Rosemarie: The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis. In: Theory, Analysis, and Applications. Edited by A.P. Cowie. Oxford: CLARENDON PRESS 1998, pp. 125 – 144.

GRAHAM, Allen: Intertextuality. London, New York: Routledge 2000. 238 pp.

KIPFER, Barbara A.: Phraseology. Naperville: Sourcebooks, Inc. 2008. 320 pp.

MOON, Rosamund: Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. Oxford: CLARENDON PRESS 1998. 340 pp.

PANASENKO, Nataliya – ŠESTÁKOVÁ, Mária: Biblical Motifs and Allusions in the Short Stories by Ray Bradbury. In: International Journal of Humanities and Social Science, June 2013, Vol. 3, No.11, pp. 191 – 211.

PFISTER, Manfred: How Postmodern is Intertextuality? In: Intertextuality. Edited by H.F. Plett. Berlin: Walter de Gruyter & Co 1991, pp. 207 – 224.

PIIRAINEN, Elisabeth: Europeanism, internationalism or something else? Proposal for a cross-linguistic and cross-cultural research project on widespread idioms in Europe and beyond. Hermes, Journal of Linguistics, 2005, No 35, pp. 45–75.

PLETT, Heinrich F.: Intertextualities. In: Intertextuality. Edited by H.F. Plett. Berlin: Walter de Gruyter & Co 1991, pp. 3 – 29.

Сокращения названий словарей

MWDA – WEBBER, Elizabeth – FEINSILBER, Mike: Merriam-Webster's Dictionary of Allusions. Springfield: Merriam-Webster, Incorporated 1999. 603 pp.

ODA – DELAHUNTY, Andrew – DIGNEN, Sheila – STOCK, Penny: The Oxford Dictionary of Allusions. Oxford: Oxford University Press 2001. 453 pp.

ODC – FARKAS, Anna: The Oxford Dictionary of Catchphrases. Oxford: Oxford University Press 2002. 368 pp.

ODQ – KNOWLES, Elizabeth: The Oxford Dictionary of Quotations. Oxford: Oxford University Press 2009. 1184 pp.

Электронные источники

Encyclopaedia Britannica. Online: <http://www.britannica.com/topic/precedent> (время доступа: 08.09.2015).

Resumé

STATUS PRECEDENTNÝCH JEDNOTIEK V SYSTÉME INTERTEXTUÁLNYCH PROSTRIEDKOV SÚČASNÉHO UKRAJINSKÉHO MEDIÁLNEHO DISKURZU

Štúdia je venovaná určeniu statusu precedentných jednotiek (precedentných mien a slovných spojení) v systéme intertextuálnych prostriedkov súčasného ukrajinského mediálneho diskurzu. Fenomén intertextuálnosti sa analyzuje v širšom aj užšom zmysle. Precedentné jednotky sa skúmajú ako jednotky majúce intertextuálnu povahu (v užšom zmysle), keďže explikujú súvislosť dvoch textov. V štúdiu sa určujú funkcie precedentných jednotiek, realizujúce základné úlohy mediálneho diskurzu – informovať a ovplyvňovať jeho recipientov.

Autorka analyzuje precedentné jednotky v jazykovede ako verbálny prostriedok odvolávania sa na precedentné fenomény – na sociálne, historické alebo kultúrne fenomény, ktoré sú široko známe a významné pre príslušné sociálne spoločenstvo. Analýza podstaty precedentnosti umožňuje vyčleniť tri typy precedentných fenoménov (precedentné texty, situácie a osobnosti), ako aj dva typy precedentných jednotiek (precedentné mená a slovné spojenia).

Precedentné jednotky sú svojou podstatou značne komplikované a nejednoznačné, preto majú veľa spoločného s inými blízkymi pojmami, ako sú okridlené slová, aforizmy a frazeologizmy. V štúdiu sa konštatujú súvislosti a rozdiely medzi týmito typmi jednotiek.

Na základe porovnávacej analýzy názorov európskych a amerických bádateľov na fenomény intertextuálnosti a precedentnosti v jazykovede sa určujú prostriedky priameho a nepriameho odvolávania na prototext. Priame odvolávanie na precedentný fenomén (prototext v širokom zmysle) sa môže uskutocňovať prostredníctvom citátov a zmienok, zatiaľ čo precedentné jednotky a alúzie analogicky realizujú nepriame odvolávanie. Nepriame odvolávanie znamená aktualizáciu skrytej, implicitnej súvislosti medzi dvoma textami a recipient ho musí odhaliť, keďže len v takom prípade plne porozumie zmysel komunikátu. Využívanie alúzií a precedentných jednotiek v texte predpokladá, že autor a recipient disponujú rovnakým súborom poznatkov o jeho pozadí.

CUDZOSŤ – JAZYK – SPOLOČNOSŤ

Juraj Dolník – Oľga Orgoňová – Alena Bohunická – Alena Faragulová – Kristína Piatková
Bratislava: Iris 2015. 316 s. ISBN: 9788081530425

OBSAH

I. CUDZOSŤ – INTERPRETÁCIA – XENOZNAK (Juraj Dolník)

1 Cudzost'

Vstup do sveta cudzosti – Genéza cudzosti – Cudzost' ako neistota a príťažlivosť – Kolektivi-
zovaná cudzosť – Pragmatizácia cudzosti

2 Cudzost' v slovenskom prostredí

Vzťah k vlastnému dejinnému prostrediu – Česká cudzosť – Žiaduca cudzosť spisovného jazyka

3 Xenoznak

Xenizmy – Záver

4 Cudzost' a prirodzenosť v jazyku

Prirodzenosť – Prirodzenosť a jazyk – Prirodzenosť vo vývine jazyka – Hypotéza cudzích
štruktúr

5 Necudzost' češtiny a jej sprievodné javy

Protirečivosť vo vzťahu k češtine – Čeština ako epijazyk – Dve maximy – Slovenské jazykové
sebauvedomenie a čeština – Skrytá prítomnosť češtiny – Jazykové povedomie v mikrosústave
– Slovenské jazykové povedomie a hranica medzi češtinou a slovenčinou – Slovenské jazy-
kové vedomie vo vzťahu k češtine – K funkčnosti výrazov z českej jazykovej sféry – Metaja-
zyková kultúra

6 Asymetria v česko-slovenských vzťahoch

Prejavy asymetrie – Český interpretačný konštrukt – Slovenská realita a ilúzia – Externý vplyv
na asymetriu

7 Autonomizácia – cesta k odcudzenosti

Interpretácia späť s autonomizáciou – Interpretačno-autonomizačný mechanizmus – Emer-
gentná interpretácia – Dvojaká interpretácia textu

8 Ego v pozadí cudzosti

Trichotomická štruktúracia univerza – perspektíva ega – Subjektivizácia - subjektivácia -
egoizácia – Určenie ega – Heteroakceptácia ega – Interpretačný pôvod ľudskej komunikácie
– Egocentrizmus a porozumenie – Záver

II. CUDZOSŤ A KULTÚRA (Alena Faragulová)

1 Kultúrna cudzosť

III. CUDZOSŤ A SPOLOČNOSŤ

1 Sociálna cudzosť (Juraj Dolník)

Základ sociálnej cudzosti a jej pragmatizácia – Sociálne xenoreakcie

2 Cudzost' a rodová identita (Oľga Orgoňová – Alena Bohunická)

Pohlavie a pohlavná identita – Cudzost' alternatívnych foriem pohlavnej identity – Bioe-
tické výzvy – Diskurzy o transsexualite vo verejnej sfére – Empirické kategórie *normálnosť*
a *prirodzenosť* v laickom diskurze o transsexualite – Záver

3 Na margo sociálnych nerovností a (in)tolerancie v súkromí (Oľga Orgoňová)

Verbalizácia sociálnych praktík v rodinnom prostredí a ich vplyv na kvalitu života prislušnikov
minority – Záver

4 Cudzost' etnickej menšiny. Rómovia v interkultúrnej optike (Oľga Orgoňová – Alena Bohunická – Alena Faragulová)

Etnolingvistické východiská – Xenologické a xenolingvistické východiská – Jeden francúzsky
incident a jeho slovenská recepcia – Záver

5 Cudzost' matiek a dcér (Oľga Orgoňová)

Metodologická opora – Jazyková rozmanitosť rolových konfigurácií „matka – dcéra“ – Záver

6 Cudzost' mužov a žien (Kristína Piatková)

Rodové východiská – Lingvistická interpretácia – Záver

ROZHEADY

PERSPEKTIVY JAZYKOVÉ POLITIKY EU

ALENA LEJSKOVÁ

Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, Česko

LEJSKOVÁ, Alena: Perspectives of the Language Policy of the EU. *Journal of Linguistics*, 2015, Vol. 66, No 2, 145 – 161.

Abstract: In the territory of Europe, a unique political, economic and linguistic formation that does not have any analogy in the world has come into being. The principal problem which the member states of European Union will face in future is the problem of communication, i.e. the language policy of EU. Its basic principle is the multilingualism embedded in the initial documents of the EU. The practical implementation of multilingualism within the EU institutions and its bodies is a real problem that must be resolved with each subsequent expansion of the EU, though this actually depends on the position of languages within the EU itself. The opinions of the EU citizens show their approving the standpoint of European language policy focused on multilingualism. The possible differences of opinions concern with the financial flows in the language market, as well as the dynamics of the position of individual languages within the Union. Foreign language teaching as a part of EU language policy is by its citizens considered crucial for two aspects – the mutual understanding between the citizens and states of the Union and the better assertion in the labour market.

Key words: European Union, language policy, multilingualism, language teaching, euro-linguistics

ÚVOD

Cílem článku je poukázat jednak na nesoulad mezi proklamovanými cíli politiky mnohojazyčnosti v EU a jejich realizací jak navenek, tak uvnitř Unie, ale současně také sumarizovat existující možnosti, jak by se dalo toto napětí zmírnit. Vycházíme ze stručného přehledu o vzniku a vývoji Evropské unie a dále se podrobněji zabýváme současným stavem a perspektivami politiky mnohojazyčnosti Evropské unie. Základní cíle jazykové politiky mnohojazyčnosti představují ideál, jehož realizace v reálném životě Unie a jejích členů s sebou nese řadu problémů souvisejících s neustálým rozšiřováním Unie o další členy a tím komplikace vyplývající z nutnosti efektivní jazykové komunikace jak uvnitř samotných orgánů Unie, tak i mezi orgány Unie a členskými státy, či dokonce mezi členskými státy samotnými i uvnitř nich. Faktická hegemonie angličtiny je chápána jako nutná, ale nespravedlivá a dokonce

i nebezpečná. Pro fungující komunikaci potřebujeme něco jako lingua franca, která bude praktická, ekonomicky spravedlivá, pro většinu členů přijatelná a nebude pocíťována jako prvek ohrožující některé funkce domácího jazyka či dokonce jeho existenci. O tom, že je tak angličtina chápána, svědčí nejen názory nespokojených občanů a jazykové boje v Unii, ale i ochránářské tendence či přímo zákony v některých členských zemích. S ekonomickým pohledem na jazyk a jeho tržní hodnotou je úzce spjata i výše finančních prostředků vynakládaných na jeho výuku a užívání v dané členské zemi. Občané EU se ztotožňují s principem nutnosti studia cizích jazyků především z důvodů ekonomických, ale praktické naplnění cílů politiky mnohojazyčnosti EU v oblasti znalosti cizích jazyků poněkud pokulhává, jak ukazují závěry výzkumných zpráv. Významným příspěvkem pro urychlení a zefektivnění výuky cizích jazyků v EU mohou být výsledky bádání nově vzniklé disciplíny eurolingvisti-ka, jako např. projekty skupiny EuroCom pro receptivní zvládnutí cizího jazyka.

VZNIK EVROPSKÉ UNIE

Devastace Evropy po druhé světové válce byla enormní. Průmysl i zemědělství byly v troskách, chyběly pracovní síly. Situace donutila evropské státy změnit vzájemné předválečné postoje a začít hledat řešení pro mírové spolužití a spolupráci. Počátky vzájemné spolupráce se týkají zabezpečení energetických potřeb pro vybudování nové průmyslové základny. Z těchto ekonomických potřeb v několika krocích vzniklo EHS v roce 1958. Prioritami EHS byly v příštích několika desetiletích budování společného trhu a nastavení parametrů společných politik. Zásadní změnou v novější historii byl pád berlínské zdi (1989), který byl předzvěstí konce Evropy rozdělené železnou oponou na Západ a Východ. To ale znamenalo obrovské výzvy pro evropskou politiku – především bylo třeba dobudovat jednotný trh, založený na čtyřech svobodách (volný pohyb zboží, služeb, osob a peněz). Transformace EHS z hospodářské unie na unii politickou – dnešní EU – byla dovršena změnou názvu z EHS na EU v roce 1993. Byly uzavřeny Maastrichtská a Amsterodamská smlouva a Schengenská dohoda. Unie navázala kontakty s postkomunistickými zeměmi. Rozšíření o další členské státy a změněná situace v Evropě přinesly potřebu řešit nově např. otázky bezpečnosti a obrany a boje proti terorismu, zvláště po 11. září 2001. Mezníkem v dějinách EU se stal rok 2004, neboť znamenal definitivní konec rozdělení Evropy na Východ a Západ. Členy EU se stalo celkem 10 zemí, z toho 8 z bývalého sovětského bloku a v roce 2007 další dvě postkomunistické země. Tento velký třesk nastolil náhle problém, který EU dosud nemusela řešit – a to prudký nárůst finanční náročnosti na zabezpečení překladatelských a tlumočnických služeb, bez nichž nelze zajistit fungování Unie dovnitř ani navenek. Jazyková politika EU je totiž založena na mnohojazyčnosti a vstup 12 zemí do Unie v krátkém časovém období znamenal navýšení počtu úředních a pracovních jazyků Unie a enormně narostl i počet vzájemných kombinací jazyků. Desetiletí od roku 2000 do roku 2009 přines-

lo EU dosud největší změny. Bylo zavedeno euro. Byla podepsána (ale dosud neratifikována) Smlouva o Ústavě pro Evropu (2004). V roce 2009 byla ratifikována Lisabonská smlouva obsahující Listinu základních práv a svobod.

Evropská unie má propracovaný systém orgánů a institucí se stanovenými okruhy kompetencí. Celounijní priority stanovuje Evropská rada, jejímiž členy jsou hlavy států EU a čelní představitelé Unie. ER tedy určuje směr politik EU a tím i směřování jazykové politiky Unie, ale sama o sobě nemá legislativní pravomoci. Rada EU se skládá ze zástupců jednotlivých států a jejím úkolem je chránit jejich zájmy. Nové zákony navrhuje Evropská komise, jejíž komisaře jmenují jednotlivé členské státy. Na počátku legislativního procesu stojí tedy ER, která stanovuje priority politiky, Komise navrhuje zákony a společně s Radou EU a Evropským parlamentem je schvalují. Za jejich realizaci spoluodpovídají členské státy a Evropská komise, jež má současně kontrolní funkci. Komise je rozdělena dále do jednotlivých útvarů, z nichž nejvýznamnější jsou Generální ředitelství, do jejichž kompetencí spadají různé politiky. Politikou mnohojazyčnosti se zabývá Generální ředitelství pro vzdělávání, kulturu, mnohojazyčnost a mládež.

TYPY JAZYKOVÉ POLITIKY

Jazykovou politiku můžeme chápat jako soubor oficiálních a veřejných aktivit reprezentovaných konkrétními legislativními akty regulujícími užívání jazyka v rámci veřejného života daného státu. Jazyková politika je jednou ze součástí jazykového plánování.

K nejvýznamnějším teoriím jazykové politiky patří práce Klossovy a Schiffmanovy, týkající se vlastností jazykové politiky, typů multilingvních společností a vztahů mezi jazykovou politikou a sociolingvistickou realitou. Heinz Kloss navrhl síť dichotomických vztahů obecných vlastností jazykové politiky, které Harold F. Schiffman rozšířil o nadřazené kategorie.

Typy jazykové politiky dle Klosse (1977):

podporující	x	tolerující
rovnostářská	x	omezující
právně limitující	x	bez právní regulace.

Schiffmanova doplňující kritéria (1996) vyplývají z Klossových: navíc rozlišuje jazykovou politiku

de jure	x	de facto
zjevnou	x	skrytou.

Pokud se jedná o multilingvní společnost, dá se předpokládat, že bude zapotřebí větší míra regulace oficiálního užívání jazyků. Podle vztahu mezi jazykovou politikou a sociolingvistickou realitou existují dle H. Schiffmana následující typy jazykové politiky:

1. jazyková politika ve shodě se sociolingvistickou realitou
2. politika ignorující diglossii
3. politika proaktivní
4. politika rozdělující H-registry
5. politika ignorující L-registry
6. politika osobních vs. teritoriálních práv
7. monopolizující politika

Praktický výkon jazykové politiky vychází ze souhrnu představ a přesvědčení, tj. ideologie, které jej ovlivňují a řídí. Aby politika mohla být realizována, je zapotřebí určitých mechanismů – pravidel, zákonů, ale i mimolegislativních cest, jako třeba propaganda aj.

Na základě tří výše uvedených typologií lze vysledovat existenci dvou základních dichotomií – jazyková politika podle typu regulace: autoritativní x liberální a jazyková politika podle existence či rozsahu regulace: regulující x pasivní (srov. Velčovský, 2011). Pro analýzu jazykové politiky určitého státu v daném časovém období lze využít analýzu míry regulace, restrikce, tolerance či rovnosti jazyků, což však již přesahuje cíle této studie.

ZÁKLADNÍ CÍLE JAZYKOVÉ POLITIKY EU

Úhelným kamenem jazykové politiky EU je mnohojazyčnost. Jedním z cílů jazykové politiky EU je, aby každý evropský občan kromě svého mateřského jazyka ovládal dva další jazyky. Mnohojazyčnost je důležitým prvkem evropské konkurenceschopnosti. Je to jedna z klíčových kompetencí pro zlepšení kvality a efektivitu vzdělávání. Pozitivním přínosem mnohojazyčnosti je kromě zvýšení ekonomické konkurence také mezikulturní porozumění a budování společné evropské identity. Z ekonomického hlediska bývá vícejazyčnost považována za další výrobní faktor, který výrazně přispívá k tvorbě HDP. Kromě podpory studia jazyků a jazykové rozmanitosti ve společnosti patří tedy k cílům EU i zasazovat se o fungující mnohojazyčné hospodářství. Třetí cíl směřuje do vnitřních struktur EU: jde o to, zajistit občanům přístup k informacím a legislativě EU v jejich vlastních jazycích.

Mnohojazyčnost je základním principem jazykové politiky již od jejího vzniku v roce 1958. Smlouva Evropského hospodářského společenství (EHS) položila v Článku 248 základy jazykové rovnosti jednotlivých verzí Smlouvy sepsané v jazycích zakládajících členů – tedy ve francouzštině, italštině, němčině a nizozemštině. Ustanovení tohoto článku byla pak aplikována na jazyky nových členských zemí. Pravidla pro užívání úředních jazyků v rámci Společenství byla stanovena Radou (Nařízení Rady EHS č. 1/1958), jímž jsou jako úřední a pracovní jazyky v rámci orgánů EHS stanoveny jazyky Smlouvy. O volbě jazyka vzájemné korespondence (jednoho ze čtyř úředních) rozhoduje odesílající stát. V individuální korespondenci

stanovuje Společenství pro své instituce jako komunikační prostředek jazyk členského státu žadatele. Obecné texty úředního charakteru se sepisují v úředních jazycích stanovených v Úředním věstníku Společenství, přičemž jednotlivé orgány si mohou stanovit svůj vlastní jazykový režim. Členské státy s více úředními jazyky si v přístupovém procesu zvolí svůj úřední jazyk. Vedle termínu úřední jazyk se používá také termín pracovní jazyk. Pracovním jazykem se podle Článku 6 Nařízení Rady EHS č. 1/1958 rozumí úřední jazyk, zvolený pro komunikaci v rámci jednání institucí EHS/EU.

Jazyková práva členských zemí rozšiřuje Maastrichtská smlouva. Podle této smlouvy musí být všechny texty z oblasti společné bezpečnostní a zahraniční politiky projednávány na zasedáních Rady a ER a texty určené ke zveřejnění okamžitě a simultánně překládány do všech úředních jazyků Společenství. Výjimkou je Evropský soudní dvůr, který má zvláštní jazykový režim, stanovený jeho Jednacím řádem. Další jazykové právo zavádí Amsterodamská smlouva. Umožňuje občanům obracet se na orgány a instituce Unie v jejich jazyce a mít právo na odpověď v tomto jazyce. Listina základních práv EU, přijatá v roce 2000, ukládá Unii respektovat jazykovou rozmanitost a zakazuje diskriminaci na základě jazyka.

V historii EHS/EU proběhlo několik novelizací v souvislosti s rozšířením Společenství o další členské státy, které se týkalo rozšíření okruhu úředních jazyků o jazyky nových členských států. Již po prvním rozšíření EHS v roce 1973 se členské státy vyslovily pro zachování všeobecné mnohojazyčnosti. Další rozšiřování znamenala nutnost navýšení a reorganizace překladatelských služeb. Masivní rozšíření počtu členských států v roce 2004 znamenalo nutnost výrazně navýšit rozpočet. Do roku 2004 platila ve všech institucích EU plná mnohojazyčnost, jejíž finanční náročnost se po rozšíření stala neúnosnou, protože počet oficiálních jazyků se více než zdvojnásobil. Byl tedy stanoven seznam oficiálních dokumentů, především legislativních textů (tzv. core documents), které se musí přeložit do všech jazyků. Dalším opatřením byla změna režimu používaných jazyků – dnes je počet pracovních jazyků obvykle omezen na dva, zřídka tři: angličtina, francouzština, němčina.

V současné době je v EU 28 členských států s 24 oficiálními jazyky. Pět dalších kandidátských zemí stojí na prahu EU (Island, Makedonie, Černá Hora, Srbsko, Turecko) a do budoucna je pravděpodobné rozšíření o další tři balkánské země (Albánie, Bosna a Hercegovina, Kosovo). V případě přijetí všech těchto zemí do Unie by celkový počet členských zemí stoupl na 36, počet jazyků by zřejmě přesáhl 30. Jazyková politika Unie tedy nutně musí být založena na principu mnohojazyčnosti. Hlavní směry vývoje politiky včetně jazykové politiky určuje Evropská rada v rámci Smlouvy o EU. Změny této Smlouvy jsou možné pouze v součinnosti s Radou EU. V Listině základních práv a svobod EU (Článek 22) je zakotvena povinnost EU zachovávat jazykovou rozmanitost. Kromě stanovení pravidel pro vnitřní užívání jazyka v organizačních strukturách EU je vzhledem k masivnímu rozšíření Unie v její historii i v budoucnosti nutno zabývat se organizací překladatelských služeb a reži-

mem komunikace s občany. Již nyní dosahují počty interních tlumočnicků a překladatelů včetně asistentů cca 2800 osob, externích je cca 3000. Jazyková rozmanitost členských zemí EU a případných dalších nových zemí s sebou nese proto naléhavé úkoly, a to na jedné straně zefektivnění organizace překladatelských a tlumočnických služeb a jejich technického zabezpečení a vybavení a na straně druhé stanovení rozumného kompromisu mezi finanční náročností překladatelských služeb a právem všech na plnou mnohojazyčnost. Tendence k omezování plné mnohojazyčnosti, např. používání dvou pracovních jazyků v rámci institucionálních jednání EU (i když je to v souladu s pravidly EU), vede již nyní k řadě jazykových konfliktů v EU.

JAZYKOVÁ HODNOTA A JAZYKOVÉ KONFLIKTY V EU

Čím větší hodnotu jazyk má, tím spíše je vyžadováno jeho užívání a výuka. Co má vliv na stanovení hodnoty jazyka a podle jakých principů k němu dochází? Odpověď není jednoduchá. Jazyk může mít jinou hodnotu pro stát než pro své občany. Z hlediska jednotlivce hraje zásadní roli to, zda se jedná o jazyk mateřský či cizí. Jazyk mateřský má obvykle vyšší status než jakýkoliv jazyk cizí – jsou jím zprostředkovány tradice národa, jeho historie a kultura, je to naše emocionální kotva ve světě, součást naší identity. Cizí jazyk mívá podstatně nižší hodnotu především emocionální, zato jeho tržní hodnota hraje často rozhodující roli v motivaci učení se cizímu jazyku. Pod pojmem tržní hodnota rozumíme ekonomický a sociální přínos znalosti daného jazyka pro jedince, kteří jím mluví. Tržní hodnota jazyka se mění v závislosti na jazykové a vzdělávací politice dané země, je proměnná také v čase a mohou ji ovlivňovat i netržní prvky, jako symbolická hodnota jazyka, kontakt s novou kulturou či komunikace se členy jiného jazykového společenství. Tyto netržní charakteristiky jazyka jsou jen těžko měřitelné. Tržní hodnotu jazyka ovlivňuje i distribuce finančních prostředků určených na výuku cizích jazyků. Pokud je v rámci mnohojazyčného státu odsouhlasen status hegemonie nějakému jazyku třeba z ekonomických či praktických organizačních důvodů, šetří to sice náklady na fungování takového státu, ale současně to znamená nutnost kompenzace ztrát ostatním účastníkům pro zachování jazykové spravedlnosti. Výpočet individuálního prospěchu z cizojazyčných schopností je možný za pomoci ekonometrických metod, např. dle Jacoba Mincera (1974), ale vyžaduje data o pracovních příjmech osob, úrovni kompetence, určující kritéria příjmu a další charakteristiky. Výzkumy zaměřené tímto směrem dosud v EU neexistují.

JAZYKOVÁ DYNAMIKA A PLÁNOVÁNÍ

Jazykové plánování a jazyková dynamika spolu úzce souvisí. Jazykové plánování můžeme chápat jako veškeré aktivity regulující jazykové chování dané jazykové komunity. Tato modifikace či stabilizace chování komunity se týká jak společnos-

ti jako celku, tak i jednotlivce, může být záměrná a oficiální. Jazykové plánování zajisté ovlivňuje i ekonomické důvody. Je-li jedním z hledisek pro hodnocení vlivu cizího jazyka jeho ekonomická hodnota, musíme se ptát, jaké faktory vedou k nárůstu či poklesu jeho vlivu, jak rozšíření jeho vlivového spektra ovlivňuje spektrum funkcí jiného jazyka, jeho vývoj v čase či dokonce jeho existenci. Dynamika jazykového vývoje je samozřejmě komplexnější záležitostí, proto se zde omezíme jen na stručný pohled na vliv globálního rozšíření angličtiny v současné EU. Jazykové plánování pak může pomoci usměrnit popř. změnit některé negativní aspekty jazykového vývoje, jak navrhuji následující studie, a zefektivnit výuku cizích jazyků dle aktuálních potřeb společnosti.

Termínem jazyková dynamika je zde míněn vývoj postavení popř. vlivu jednoho jazyka vůči jiným. Odborná literatura disponuje studii týkajícími se především procesů vzniku a zániku, nárůstu a poklesu minoritních a regionálních jazyků (Fishman, 2001). Hlavní otázkou je v současnosti globální rozšíření angličtiny (Graddol, 2000; Crystal, 2003). Přes tyto a další dílčí studie však dosud neexistuje obecná teorie jazykové dynamiky. Článek Daniela M. Abramse a Stephena H. Strogatze v časopise *Nature Journal* (2003) předvídá nestabilitu dvojjazyčnosti. Ukazuje se ale, že tento scénář nemusí nastat, jsou-li oba jazyky navzájem značně podobné. Jazykový model dle Abrama de Swaana (2000) uvažuje dynamiku studia jazyků aplikovatelnou v Evropě. Podle de Swaana se jazykový systém skládá ze souhvězdí, která tvoří galaxii. Komunikace mezi různými skupinami jazyků je hierarchicky organizována. Malé jazyky se organizují kolem centrálního jazyka plnícího funkci interkomunikace. Mluvčí centrálních jazyků používají ke vzájemné komunikaci supercentrální jazyk a na špici systému stojí hypercentrální jazyk – angličtina. Model Philippa van Parijse (2011) vychází z předpokladu, že společenští činitelé usilují o dosažení užitečných jazyků. Čím větší je počet mluvčích pro komunikaci v daném jazyce, tím je onen jazyk užitečnější. Tento princip nazývá van Parijs *probability-sensitive learning*. Další Parijsův princip se nazývá minimum-maximalizace. To znamená, že ve skupině osob, mluvčích více jazyky, bude pro komunikaci použit ten jazyk, jehož znalosti jsou u některého z účastníků nejnižší – tedy s minimem znalostí bude dosaženo maximálního účinku. Pokud nějaký jazyk zaručuje minimum-maximalizaci, zvyšuje se tak počet mluvčích, kteří jej mohou využít. To současně zvyšuje pravděpodobnost jeho studia. Tím také roste pravděpodobnost, že bude fungovat jako komunikační jazyk ve vícejazyčné skupině a vede tedy další osoby k tomu, aby se jej učily. Interakce mezi dvěma uvedenými principy vytváří silnou dynamiku šíření daného jazyka. Jazyková dynamika podle modelů van Parijse má jen jedno řešení – vede k hegemonii jediného jazyka. Tímto jazykem je v současné době angličtina. Zdá se, že efekty nespravedlivé redistribuce ekonomického charakteru dosahující miliard euro ročně jsou paradoxně všeobecně akceptovány. François Grin vidí cestu, jak se vyhnout tomuto scénáři za podmínky koordinace jednání jednotlivých států. První možnost je podle něho úprava pracovních jazyků Unie, kdy

by měla být zavedena plná mnohojazyčnost (jako to již funguje v Evropském parlamentu) i za cenu zvýšení nákladů, což považuje za přijatelné. Státy nyní totiž nezavazuje nic podrobit se nařízení odporujícímu jejich zájmům, tedy aby zavedly angličtinu jako jediný pracovní jazyk. Za podmínky vzájemné spolupráce lze podle něho upřednostnit mnohojazyčné kontexty, které díky procesu minimum-maximalizace vyloučí angličtinu. Je třeba brát v úvahu, že náklady na komunikaci vznikají již při získávání jazykových znalostí v procesu učení a ne až v momentu komunikace. Také výuka cizích jazyků může být překážkou jazykové hegemonii. Komunikace se může soustředit na jazyky důležitých ekonomických a kulturních partnerů, popř. podpořit vícejazyčnou formu, strukturovanou podle jazykových rodin Evropy. Pasivní znalosti by měly být rozvíjeny přednostně u jazyků patřících do stejné jazykové rodiny, z níž pocházejí studující. To by umožnilo snazší komunikaci jejich příslušníků (Ploquin, 2005). V takovém případě ale není jasný status regionálních a minoritních jazyků včetně jazyků nepřibuzných. Kromě výše vyjmenovaných strategií se objevuje v návrzích ještě třetí možnost – použití esperanta. Pro tento scénář hovoří několik výhod – odstraňuje problémy nerovnoprávnosti, studium esperanta je levnější než studium angličtiny, jeho základy vycházejí ze slovní zásoby a gramatických struktur jazyků jazykových rodin nejvíce zastoupených v Evropě. Je to jazyk nikoho a všech, není spojen s animozitami plynoucími z historie, je stejně dostupný pro všechny a snadno naučitelný díky pravidelné struktuře na rozdíl od jazyků přirozených. Proto je možno rychleji dosáhnout potřebné úrovně kompetence, což samozřejmě šetří náklady na výuku. Podle Bruna Flochona (2000) pro dosažení tzv. standardu stačí 2000 výukových hodin němčiny, 1500 hodin angličtiny, 1000 hodin italštiny, ale pouze 150 hodin esperanta. Pokud platí, že na výuku prvního cizího jazyka se vynakládají tři čtvrtiny celkových nákladů na výuku cizích jazyků, a esperanto by bylo prvním cizím jazykem, znamenalo by to enormní úspory jen za výuku, které by mohly být realizovány jinde. Nutno však podotknout, že přípravná fáze na přechod k esperantu by si vyžádala náklady na jazykovou přípravu potřebného personálu, především vyučujících. Obdobně by bylo třeba vyškolit i tlumočníky a překladatele. Současné privilegované trhy (hlavně pro angličtinu – prodej zboží a služeb, méně pro další velké jazyky) znamenají nejen nespravedlivou redistribuci, ale také rozdílné studijní úsilí na zvládnutí jazyka v hegemonistickém postavení. Podle výzkumu (Grin, 2005) přináší současná nadřazenost angličtiny v čistých příjmech Británii více než 10 mld. euro ročně, což činilo v roce 2004 jedno procento britského HDP.

Jiný pohled na politiku mnohojazyčnosti nabízí Sandra Nissl (2011) ve svém návrhu hierarchizace jazyků. Za první a hlavní jazyk považuje angličtinu. Druhou skupinu podle ní tvoří velké jazyky jako jazyky románské, němčina a jazyky slovan­ské, latina a řečtina, z nichž si zájemci mohou zvolit svůj druhý cizí jazyk. Třetí skupinu jazyků pak tvoří jazyky sousedních zemí. Výběr cizího jazyka by pak spočíval v rozhodnutí, zda vedle angličtiny zvolit další cizí jazyk ze skupiny druhé či

z jazyků sousedících zemí. Tato hierarchizace sice odpovídá politice mnohojazyčnosti EU, ale může znamenat oslabení menších, regionálních a minoritních jazyků. Jako spravedlivější řešení se nabízí zavedení principu rotace jazyků v jednáních unijních struktur a/nebo zavedení esperanta jako komunikačního prostředku uvnitř i navenek Unie, což se jeví jako málo realistické mj. i proto, že na rozdíl od živých jazyků je identifikace mluvčích s esperantem jako jazykem umělým v podstatě nulová. Jako realističtější scénář komunikace v rámci EU se jí tudíž jeví zachování statu quo dosavadních tří pracovních jazyků (angličtina, francouzština, němčina) a posilování dalších jazyků (bez bližší specifikace) v dlouhodobém horizontu.

JAZYKOVÁ VÝUKA – PROGRAMY A INICIATIVY EU

Závažným úkolem, který je v gesci Evropské komise, je především výuka jazyků obyvatel EU a další rozvoj jejich jazykových dovedností pomocí nejrozličnějších projektů a programů financovaných Evropskou komisí, popř. strukturálních fondů. Souvisejícími otázkami se zabývá Generální ředitelství pro vzdělávání, kulturu, mnohojazyčnost a mládež.

V roce 2008 přijala Komise sdělení s názvem *Mnohojazyčnost: přínos pro Evropu i společný závazek*, v němž stanoví nový rámec pro politiku EU v oblasti mnohojazyčnosti. Nově se obrací na dříve opomíjené skupiny obyvatelstva, např. imigranty, studující s nedokončeným středním vzděláním, handicapované a dospělé.

Vzdělávací politiky jednotlivých členských států EU se řídí strategickým rámcem *Vzdělání a odborná příprava 2020*, který chápe výuku jazyků jako prostředek pro zvýšení zaměstnatelnosti, lepšího uplatnění na trhu práce a také jako předpoklad pro mobilitu v rámci EU.

Hlavní finanční podporu poskytuje *Integrovaný akční program celoživotního učení* (2006). Tento program propojuje dosavadní vzdělávací programy EU a zahrnuje podprogramy jako *Comenius*, *Leonardo da Vinci*, *Erasmus* a *Grundtvig*. Kromě toho podporuje také iniciativy přesahující vymezení jednotlivých programů, které se týkají několika cílových skupin současně. Jde např. o mnohostranné projekty na přípravu výukových materiálů pro jazyky, pro přípravu kurzů na vzdělávání učitelů jazyků aj. Další finanční prostředky na jazykové projekty lze získat z programu *Kultura* (překlady) a *Média* (dabing a titulkování filmů a televizní tvorby).

K opatřením na ochranu a podporu regionálních a menšinových jazyků v EU patří poskytnutí finanční podpory Evropské kanceláři pro méně používané jazyky (EBLUL). Tato nezávislá nevládní organizace vzniklá z podnětu Evropského parlamentu propaguje regionální a menšinové jazyky a informuje o nich prostřednictvím své sítě a sítě *Mercator*. Dále EU nabízí financování projektů na ochranu a podporu regionálních a menšinových jazyků. V roce 2003 přijala Evropská komise *Akční plán na podporu studia jazyků a jazykové rozmanitosti* (COM 2003, 449), v němž stanovila tři oblasti, ve kterých bude poskytovat finanční prostředky na krátkodobé

akce. Jedná se o tyto oblasti: celoživotní studium jazyků, zlepšení výuky cizích jazyků a vytváření příznivého jazykového prostředí. Tento akční plán byl v roce 2005 doplněn novou Rámcovou strategií pro mnohojazyčnost (COM 2005, 596). Výsledky tohoto akčního plánu shrnuté do zprávy (COM 2007, 554) slouží jako základ pro přijímání dalších opatření v oblasti politiky mnohojazyčnosti. Ve sdělení *Mnohojazyčnost: přínos pro Evropu i společný závazek* z roku 2008 vyzývá Komise k prosazování mnohojazyčnosti ve všech příslušných oblastech politik. Povědomí o jazycích v Evropě a motivaci k jejich učení má zvýšit Evropský den jazyků konaný každoročně 26. září. EK navrhla v roce 2005 zavedení Evropského ukazatele jazykových znalostí. Na základě stanoveného rámce (sdělení COM 2007, 0184) je možno měřit jazykové dovednosti srovnatelným způsobem ve všech členských zemích Unie. Radu dat z oblasti jazykové politiky poskytují obsáhlé výzkumy tzv. Eurobarometru. Další projekt zaměřený na podporu mnohojazyčnosti je internetové středisko Poliglotti4.eu sloužící jako komunikační platforma pro výměnu praktických zkušeností v oblasti jazykové politiky a studia jazyků.

Výsledky jazykové politiky

Rámcová strategie Evropské komise z roku 2008 stanovila v oblasti mnohojazyčnosti tři základní cíle:

- klást větší důraz na roli jazyků a mnohojazyčnosti a dále je posilovat
- vést občany k tomu, aby se učili více jazyků a užívali je pro lepší porozumění ve vzájemné komunikaci
- zajistit občanům přístup k právní agendě, jednáním a informacím o EU v jejich vlastním jazyce

Tato strategie navazuje na *Akční plán na podporu studia jazyků a mnohojazyčnosti*, schválený v roce 2003. Akční plán stanovil opatření na podporu iniciativ na úrovni lokální, regionální a národní, která by měla přesvědčit obyvatelstvo o výhodách celoživotního učení jazykům, opatření na zvýšení kvality výuky jazyků na všech úrovních vzdělávacího systému, dále opatření na prostředí přátelské vůči jazykům, které uznává jazykovou rozmanitost a usnadňuje učení se jazykům. Dlouhodobým cílem je podpora individuální mnohojazyčnosti, kdy by jedinec kromě své mateřštiny měl prakticky ovládat ještě minimálně dva další jazyky.

Skutečnou situaci v oblasti jazykové politiky v jednotlivých státech EU sleduje studie EK, jejíž výsledky jsou publikovány v rozsáhlé zprávě nazvané *Special Barometer 386* (2012). Zpráva se zabývá analýzou výsledků dotazníkové akce na témata mnohojazyčnosti, užívání jazyků, postoje občanů k učení se jazykům a postoje občanů k mnohojazyčnosti. Výzkum proběhl v roce 2012 v 27 členských státech EU na vzorku 26 751 respondentů. Pro srovnání byly použity výsledky výzkumu z roku 2005.

Nejužívanějšími mateřskými jazyky jsou 1. němčina (16 procent), 2. italština a angličtina (13), 3. francouzština (12), 4. španělština a polština (8). Mezi pět nejčastěji užívaných cizích jazyků patří angličtina (38 procent), francouzština (12), němči-

na (11), španělština (7) a ruština (5). Angličtina je nejužívanějším cizím jazykem v 19 z 25 členských států.

54 procent občanů je schopno komunikovat minimálně jedním cizím jazykem, 25 procent dvěma a cca 10 procent třemi. Minimálně jedním cizím jazykem mluví víc než 91 procent občanů Švédska, Litvy, Slovinska, Malty, Holandska, Lotyšska a Lucemburska (zde dokonce 98 procent). Nárůst počtu mluvčích aspoň jednoho cizího jazyka oproti poslednímu výzkumu byl dosažen v Rakousku, Finsku a Irsku. Opačnou tendenci, tedy pokles počtu takových mluvčích, zaznamenaly Slovensko, Česká republika, Bulharsko, Polsko a Maďarsko. Bližší pohled ukazuje, že za tímto poklesem je skryt ústup ruštiny, ale i němčiny. Jen ve dvou zemích narostl počet občanů mluvčích minimálně dvěma cizími jazyky – v Itálii a Irsku. Pokles je znatelný v devíti státech: Belgie, Maďarsko, Bulharsko, Polsko, Portugalsko, Malta, Lucembursko, Dánsko, Estonsko. Nejméně mluvčích schopných hovořit alespoň jedním cizím jazykem je v Maďarsku, Itálii, Spojeném království, Portugalsku a Irsku.

Evropané hodnotí cizojazyčné znalosti vysoko z hlediska jejich užitečnosti pro uplatnění na trhu práce. 88 procent si myslí, že je užitečné vedle mateřštiny ovládat ještě jeden cizí jazyk. Pro 67 procent je tím jazykem angličtina, za další užitečné jazyky (se značným odstupem – od 16 procent) jsou považovány němčina, francouzština, španělština a překvapivě čínština (6). Obdobný je žebříček jazyků, které by se podle rodičů měly učit jejich děti. Výrazný pokles přitom zaznamenala francouzština (o 13 procentních bodů) a němčina (o 8 procentních bodů), výrazný nárůst čínština (o 12 bodů). Jakkoliv mají u Evropanů znalosti cizích jazyků vysoký kredit a důležitost i pro pracovní a životní kariéru jejich dětí, většina se nepovažuje za aktivní studující cizího jazyka a dokonce čtvrtina se nikdy žádný cizí jazyk neučila a 44 procent všech respondentů to ani nemá v blízké budoucnosti v úmyslu. Přesto se 84 procent Evropanů domnívá, že každý občan EU by měl být schopen mluvit alespoň jedním cizím jazykem a 72 procent si myslí, že vedle mateřštiny by bylo záhodno ovládat více než jeden cizí jazyk. Jedinou výjimkou je Finsko, kde s tímto názorem souhlasí pouze 37 procent respondentů.

81 procent občanů je toho názoru, že by všechny jazyky v EU měly být rovnocenné a 69 procent si myslí, že by občané měli v rámci EU komunikovat jednou společnou řečí, aniž by tato řeč byla upřednostňována před jinými. 53 procent se vyslovilo pro používání jednoho společného jazyka pro účely komunikace evropských orgánů a institucí s občany, nejzřetelněji Slovensko (77 procent), Kypr a Španělsko (66), na druhé straně názorového spektra stojí Finsko (7), Maďarsko (12) a Estonsko (13). Víc jak 77 procent občanů se domnívá, že zlepšení jazykových znalostí by mělo být přednostně podporováno.

Jaké závěry tedy plynou z provedeného průzkumu?

1. občané EU mají pozitivní postoj k mnohojazyčnosti
2. dvě třetiny občanů považují angličtinu za jeden ze dvou cizích jazyků, které jsou užitečné pro osobní růst (dalšími jsou němčina, francouzština, španělština a čínština)

3. tři čtvrtiny občanů jsou přesvědčeny o nutnosti politických opatření ve prospěch zlepšování znalosti cizích jazyků
4. 84 procent je toho názoru, že vedle mateřštiny by měli občané EU mluvit jedním cizím jazykem, 72 procent je pro dva další jazyky
5. 69 procent je přesvědčeno, že by se občané EU měli být schopni domluvit jednou společnou řečí. Jedna společná řeč by měla podle 53 procent respondentů být komunikačním prostředkem ve styku EU a jejích občanů, přičemž se 81 procent vyslovilo pro rovnoprávnost všech jazyků Unie
6. z průzkumu nevyplývá, že by počet mnohojazyčných mluvčích rostl
7. angličtina je dominantním jazykem
8. pasívní jazykové kompetence rostou díky internetu a médiím
9. klesá počet mluvčích, kteří nepoužívají cizí jazyk (ze 13 procent v roce 2005 na 9 procent v roce 2012)
10. za největší výhodu studia cizího jazyka považují respondenti zvýšení možnosti uplatnit se na trhu práce jak doma, tak v rámci Unie, dále možnosti studia v zahraničí, využití jazyka na dovolené a jako prostředek k poznávání jiných kultur
11. 69 procent z těch, kteří hovoří jedním cizím jazykem, užívá tento jazyk zřídka, 24 procent z nich denně či téměř denně
12. překlady z cizího jazyka považují respondenti za potřebné především v oblastech zdraví, bezpečnost, vzdělání a učení, dále hledání práce, kontakt s institucemi EU, přístup k veřejné správě a pro volnočasové aktivity (televize, kino, četba)

EUROLINGVISTICKÉ AKTIVITY

Jazyková a vzdělanostní politika EU pokulhává za politickou a ekonomickou integrací Evropy, na jejíž řešení měla EU několik relativně klidných desetiletí. Pokud se Evropané sami nebudou s EU identifikovat, považovat ji za svou, pak nelze počítat s úspěchem ani v této oblasti. Nedá se říci, že by se vytvořil pocit vzájemné celoevropské sounáležitosti, jak ukazují průběžné výsledky výzkumu, např. *Eurobarometer 2007*, s. 26 – 28. Rada Evropanů má obavy ze ztráty identity ve prospěch EU a cítí, že je ohrožena ta nejvyšší hodnota – jejich národní identita, již tvoří především jejich jazyk, původ, tradice, náboženství a historie (Reinhold, 1992, s. 249).

Moderní proces integrace začal ekonomickou integrací. Další rozšiřování EU v několika vlnách s sebou přineslo problémy růstu především ekonomického a politického charakteru, které negativně působí na vytvoření společného pocitu identifikace s EU. Objevily se problémy i v oblasti vzdělanostní politiky a kultury – např. otázka vícejazyčnosti, úředních, pracovních a jednacích jazyků v EU (srov. Ammon, 2006, s. 320 – 338). Ulrich Ammon vidí nebezpečí působení angličtiny jako pracovního jazyka EU v jejím působení navenek, protože nepochybně omezuje funkce ostatních velkých jazyků, o malých ani nemluvě. Politická a ekonomická integrace

dosáhla vysokého stupně, zatímco o vytvoření nějakého pocitu sounáležitosti s EU nemůže být ani řeči. Vznik pocitu sounáležitosti je podmíněn jednak tím, že budeme klást důraz na takové tradice, systémy a charakteristiky, které jsou univerzální a které mohou vzbudit v Evropanech tento pocit při současném zachování lokálních i národních rozdílů. Takový cíl si klade i eurolingvistika (srov. Schoibl, 2000, s. 15 n.).

Norbert Reiter (1999) charakterizuje eurolingvistiku jako vědu o společných znacích evropských jazyků. Tzv. *Puškinský manifest* z roku 1999 představuje program eurolingvistického zkoumání ve dvaceti tezích a stanovuje jeho priority: v centru pozornosti stojí vícejazyčný jednotlivec, ale současně i jazyková a kulturní divergence či konvergence, která vznikla pod vlivem vícejazyčnosti: „linguistische und kulturelle Divergenz oder Konvergenz, die durch den Einfluss von Mehrsprachigkeit entstanden ist“ (Puškinský manifest, teze 1, 2, 1999, s. 1). Další část tezí se zabývá významem jazykových univerzálií a europeismů, které mohou zásadně přispět k vybudování pocitu sounáležitosti. Autoři chápou eurolingvistiku jako politickou disciplínu, která má působit proti národně orientovaným tendencím v jazykovědě (Puškinský manifest, teze 9, 1999, s. 2). Eurolingvistika je podle něho integrální součást nového interdisciplinárního zaměření europeistiky, jejímž cílem je podpora proevropsky orientovaného vzdělávacího programu od základního po univerzitní vzdělání pro mladé Evropany: „Eurolinguistik... ist ein integrierter Teil einer neuen interdisziplinären Ausrichtung der Europaistik mit dem Ziel, von der Grundschule bis hin zur Universität ein Europa-orientiertes Programm zur Ausbildung junger Europäer zu fördern“ (Puškinský manifest, teze 13, 1999, s. 3).

Eurolingvistické aktivity na mezinárodním poli a v interdisciplinárních souvislostech reprezentuje, koordinuje a podporuje mezinárodní eurolingvistická organizace ELA. Vychází přitom z *Puškinského manifestu* a za nejdůležitější cíle považuje studium multilingvalismu a glottogenezi, studium jazykových kontaktů a společného evropského dědictví, studium typologie jazyků, studium malých jazyků v kontaktu/konfliktu s velkými jazyky Evropy i mimo ni, globální eurolingvistiku, podporu multilingválních programů pro studium jazyků a nových vzdělávacích programů.

Europeistika jako soubor věd o Evropě spolu s eurolingvistikou nabízejí nové možnosti výzkumu evropských jazyků. Jejich vznik byl inspirován pokračující evropskou integrací, která dosáhla určitých úspěchů v oblasti ekonomické a politické, ale značně zaostává povědomí Evropanů o sounáležitosti jazykové a kulturní. Přínosem nových disciplín by mohlo tedy být zavedení nového systému celoevropského vzdělávání s důrazem na chápání souvislostí historických, jazykových, kulturních aj. v rámci Evropy jako základního předpokladu pro vytvoření pocitu sounáležitosti s ostatními Evropany bez ztráty své vlastní národní identity.

Důraz eurolingvistiky na hledání společných znaků jednotlivých evropských jazyků lze sledovat na základním zaměření současného výzkumu, který se orientuje ve značné míře na europeismy a jazykové univerzálie evropských jazyků a jehož výsledky jistě napomůžou k snazšímu osvojování cizích jazyků a tím k naplnění cílů

proklamované triglosie. V této souvislosti se jako zajímavý jeví projekt Erharda Stellera *EuroLSJ*, který na základě europeismů a univerzálií konstruuje jazyk *Europäisch/evropština*, jazyk sice umělý, ale sestavený na základě korpusu současných europeismů (viz Steller, 2007/2013). Nedá se samozřejmě předpokládat, že by se mohl stát novou lingua franca a sesadit tak z pomyslného trůnu angličtinu, a ani v konkurenci s esperantem by neměl naději na úspěch. Tento hypotetický konstrukt může lépe ukázat společné evropské kořeny jazyků a pomoci jak lepšímu porozumění evropským jazykům, tak přispět k snazšímu pochopení struktury evropských jazyků a napomoci jejich osvojování.

Jiný a podstatně realističtější projekt pro usnadnění studia cizích jazyků vypracovala výzkumná skupina EuroCom. Jedná se o metodu, jak účinně podpořit receptivní zvládnutí cizích jazyků na základě postupného poznávání struktur jazyků tří základních jazykových rodin EU (románské, germánské a slovanské) pomocí aplikace tzv. sedmi sít. Těchto sedm kroků postihuje zásadní společné znaky a rozdíly jednotlivých jazyků a umožňuje mluvčím jednoho jazyka příslušné jazykové rodiny porozumět i jazykům ostatním. Metoda tak může snížit časovou i finanční náročnost osvojení si dalšího cizího jazyka a přispívá ke zvýšení porozumění příbuzným jazykům.

ZÁVĚR

Mnohojazyčnost jako základní princip jazykové politiky EU nabývá s rostoucím počtem členských států EU stále na větším významu. Jedním ze zásadních problémů, které musí EU řešit, je otázka nastavení jazykového režimu uvnitř orgánů a institucí EU, aby Unie zůstala akceschopná a současně respektovala oprávněné jazykové nároky členských zemí. Vzrůstající finanční náročnost zajištění jazykového režimu, současná ekonomická recese a další rozšiřování EU s sebou přináší i jazykové konflikty. Jazyková společenství, zvyklá v předchozích létech na silnou pozici, pomalu ztrácejí na významu (němčina – např. i přes nejvyšší počet mluvčích v EU, francouzština již přišla o svůj status jazyka diplomacie a její význam klesá i přes frankofonní zázemí institucí EU) ve prospěch angličtiny, což začíná vyvolávat neshody nejen uvnitř Unie, ale i navenek. Řada zemí má ochranné protianglické zákony omezující užívání angličtiny na jejich území – např. protianglický Loi Toubon ve Francii. Podobně došlo k nové definici jazykové politiky a vytvoření nového jazykového zákona v nových členských zemích. Např. na Slovensku – po rozpadu ČSR se Slovenská republika definuje jako monolingvální stát založený na etnickém principu (Dolník, s. 124). V České republice proběhlo několik neúspěšných pokusů o schválení nového jazykového zákona. Jako monolingvální stát založený na občanském principu považuje ČR explicitní jazykovou regulaci za redundantní. Po roce 1993 (rozdělení Československa na dva samostatné státy – Českou a Slovenskou republiku) je česká jazyková politika pasivní a jazyková regulace je pouze nepřímá, tj. je obsažena v dílčích právních předpisech (Velčovský, 2011, s. 19 – 20).

V EU se objevují hlasy volající po spravedlivější redistribuci zisků, po skutečné rovnosti a spravedlnosti jazykové politiky Unie. Jazykový režim *English only* totiž značně zvýhodňuje rodilé mluvčí (a potažmo finančně i Spojené království) na trhu s jazykovými službami oproti mluvčím ostatních jazyků. Z těchto důvodů se objevují více či méně reálné reformní návrhy, které doporučují často bez bližší analýzy podmínek zavedení a následků takových změn různé varianty spravedlivějších řešení, ať už jde o princip rotace pracovního jazyka podle předsedy Evropské komise, zavedení esperanta (s nímž není spojen žádný členský stát, a proto jako nejspravedlivější a finančně nejlevnější verzi), setrvání v režimu angličtina – francouzština – němčina, zavedení trojice jazyků dle tří hlavních jazykových rodin (germánská – angličtina, románská – francouzština, slovanská – polština?). S tím, který scénář bude do budoucna v Unii uplatněn, úzce souvisí jazyková politika Unie navenek, ale samozřejmě i jazyková politika jednotlivých členských států, především výuka cizích jazyků a tudíž i praktické naplnění Unii proklamované triglosie. Podle posledního šetření *Barometer 2012* sice občané EU považují jazykovou vybavenost za důležitou, ale jejich ochota věnovat se studiu jazyků je nízká – počet občanů mluvících jedním cizím jazykem narostl od posledního šetření jen ve třech státech Unie, v pěti poklesl. Sice klesá počet občanů nepoužívajících cizí jazyk, ale cca 16 procent občanů se nikdy cizí jazyk neučilo a nehodlá to změnit ani do budoucna.

Po roce 2004 se Unie rozšířila o další velkou jazykovou rodinu – poprvé se mezi unijními jazyky objevily jazyky slovanské. Bude-li rozšiřování pokračovat dále na jih a východ (asociační dohoda s Ukrajinou, Republikou Moldova a Gruzii, dále Evropská komise doporučila přidělit Albánii statut kandidátské země a v obdobné situaci jsou i další balkánské země a Turecko), je možno očekávat další diskuse nad užíváním pracovních jazyků v unijních orgánech. Zda ovšem dojde k nějaké větší změně, na to si musíme počkat. Další problémy přináší destabilizace politické situace, kdy se Evropa soustřeďuje na řešení přílivu uprchlíků z Asie a Afriky, jež bude třeba v budoucnosti integrovat do evropské společnosti jak ekonomicky a politicky, ale také co se týče kultury a jazyka. Rostoucí neshody mezi členskými státy nejen v otázce praktické politiky multiligvismu, ale nyní především v řešení uprchlické krize hrozí roztržkou, která by mohla vést k definitivnímu rozpadu nejen Schengenského prostoru, ale i EU.

Bibliografie

ABRAMS, Daniel, M. – STROGATZ, Stephen, H.: Modelling dynamics of language death. In: *Nature Journal* 2003, 424, s. 900. Dostupné na: <http://dmabrams.esam.northwestern.edu/pubs/Abrams%20and%20Strogatz%20-%20Modelling%20the%20dynamics%20of%20language%20death%20-%20Nature%202003.pdf>.

Aktivita skupiny EuroCom. Dostupné na: <http://www.eurocomresearch.net>.

AMMON, Ulrich: Language conflicts in the European Union. In: *International Journal of Applied Linguistics*, 2006, Vol. 16, Nr. 3, Blackwell, s. 319 – 330.

- CRYSTAL, David: *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press 2002. 188 s.
- CRYSTAL, David: English as a global language. In: *The Cambridge encyclopaedia of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press 2003, s. 130 – 141.
- Das Pushkin-Manifest. Dostupné na: http://www.linguistik-online.de/1_01/Ureland.html.
- DE SWAAN, Abram: *Words of the World: The Global Language System*. Oxford: Blackwell 2001. 272 s.
- DOLNÍK, Juraj: Jazyková politika a európska integrácia. In: *Studia Academica Slovaca* 32. Bratislava: Stimul 2003, s. 123 – 131.
- EU indikator of language knowledge. Dostupné na: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/cadre1_en.asp.
- Eurobarometer 2007. Dostupné na: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/eurobarometer/fe_2007_en.htm.
- EuroCom, Die sieben Siebe. Dostupné na: <http://www.cea.ulg.ac.be/eurocomgerm/eurocom/index.php>.
- Europeans and their languages. Dostupné na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf (accessed June 9, 2014).
- First European survey on language competencies – final report. Dostupné na: http://ec.europa.eu/languages/policy/strategic-framework/documents/language-survey-final-report_en.pdf.
- FISHMAN, Joshua A. (ed.): *Can Threatened Languages Be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters 2001. 503 s.
- FLOCHON, Bruno: L'espéranto. In: *Langues: une guerre à mort*. Ed. G. Gauthier, Panoramiques, s. 89 – 95. Dostupné na: <http://www.meddyson.com/2011/09/09/esperanto-is-much-easier-to-learn-than-other-languages/2000>.
- GRADDOL, David: *The Future of English? A guide to forecasting the popularity of the English language in the 21st century*. London: The British Council 2000. Dostupné na: <http://www.britishcouncil.org/learning-elt-future.pdf>.
- GRIN, François: The economic value of multilingualism: private, social, and macroeconomic perspectives. 2009. Dostupné na: http://webcast.ec.europa.eu/eutvadmin/preview/preview_conference?viewConference=8093&portal.id=1.
- GRIN, François: *L'enseignement des langues étrangères comme politique publique*. 2005. Dostupné na: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics/054000678-l-enseignement-des-langues-etrangeres-comme-politique-publique>.
- Jazyková politika v členských zemích EU a její potenciální konflikt s komunitárním právem. 2002. Dostupné na: <http://www.europeum.org/cz/integrace/34-integrace--12/835-jazykova-politika-v-clenskych-zemich-eu-a-jeji-potencialni-konflikt-s-komunitarnim-pravem>.
- Key data on education in Europe 2012. Dostupné na: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134en.pdf.
- KLOSS, Heinz: *Types of Multilingual Communities. A Discussion of Ten Variables*. Sociological Inquiry 36. 1966, s. 135 – 145.
- KLOSS, Heinz: *The American Bilingual Tradition. Language in Education*. Washington: Newbury House 1977. 443 s.
- MINCER, Jacob, A.: *Schooling, Experience and Earnings*. New York: National Bureau of Economic Research 1974. Dostupné na: <http://www.nber.org/chapters/c3685.pdf>.
- NISSL, Sandra: *Die Sprachenfrage in der Europäischen Union: Möglichkeiten und Grenzen einer Sprachenpolitik für Europa*. München: Herbert Utz Verlag 2011. 336 s.
- PLOQUIN, Françoise: *Esprit de famille*. In: *Le monde diplomatique* 01. 2005, s. 22 – 23.
- Promoting language learning and linguistic diversity. An action plan 2004-2006. Dostupné na: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:en:PDF51>.

Pushkin Manifesto/Das Pushkin-Manifest. Dostupné na: http://www.linguistik-online.de/1_01/Ureland.html.

REINHOLD, Gerd (ed.): Soziologie-Lexikon, München: Oldenbourg 1992. 764 s.

REITER, Norbert (ed.): Eurolinguistik – Ein Schritt in die Zukunft. Wiesbaden: Harrassowitz 1999. 251 s.

SCHIFFMAN, Harold, F.: Linguistic Culture and Language Policy. New York: Routledge 1996. 364 s.

SCHOIBL, Angela: Zur Bedeutung der kulturellen Identität für den europäischen Integrationsprozess. Salzburg. Manuskript 2000. s. 5 – 27.

Spezial Eurobarometer 386 2012, Die europäischen Bürger und ihre Sprachen 2012. Dostupné na: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.

STELLER, Erhard: Wörterbuch der europäischen Sprache: LSJ Europäisch – Deutsch – Herkunft. Nordersted: Books on Demand 2007. 72 s.

STELLER, Erhard: LSJ Europäisch. 2013. Dostupné na: www.eurolsj.eu/EuroLSJ-Artikel2013.pdf.

URELAND, Sture (ed.): Studies in eurolinguistics. Vol.1, Convergence and divergence of European languages. Berlin: Logos 2003. 485 s.

VAN PARIJS, Philippe: Linguistic Justice for Europe and for the World, Oxford: Oxford University Press 2011. 320 s.

VELČOVSKÝ, Václav: Typologie jazykové politiky (s příklady z historie existence češtiny ve vícejazyčném státě). In: Language, Communication, Information. I. Koutny, P. Nowak (eds.) 6/2011, s. 15 – 22.

INTERPRETÁCIE SVETA V JAZYKU

Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého seminára
uskutočneného 17. – 18. septembra 2014 na FF PU v Prešove

Editori: Peter Káša – Ryszard Tokarski – Marta Vojteková
Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2015. 255 s.
ISBN 978-80-555-1444-4

OBSAH

- Čižmárová, Mária: *Jazykový obraz sveta v bilingválnom prostredí*
- Filar, Dorota: „*Historie za słowami*”: teoria narracyjności w semantyce
- Kysel'ová, Miroslava: *Jazyk bolesti v slovenčine z pohľadu teórie ikonickosti*
- Pajdzińska, Anna – Baj, Krzysztof: *Językowa kreacja alternatywnej przeszłości (na przykładzie Innych pieśni Jacka Dukaja)*
- Kesselová, Jana: *Vývin pádovej sémantiky u detí hovoriacich po slovensky vo svetle jazykového obrazu sveta*
- Ivanová, Martina: *Konceptualizácia vertikálneho priestoru v slovenčine (na príklade verbálneho prefixu nad-)*
- Kotuła, Bożena – Vojteková, Marta: *Czasowniki ruchu w kognitywnym opisie człowieka (na podstawie polskich i słowackich czasowników ruchu)*
- Кєра-Фигура, Данута: *Medialny obraz świata – prolegomena*
- Сипко, Йозеф: *Фрагменты языковой картины украинского кризиса*
- Slančová, Daniela: *Jazykový obraz sveta v začiatkoch vývinu reči slovensky hovoriacich detí (štúdia založená na analýze Testu komunikačného správania I: slová a gestá)*
- Piekarczyk, Dorota: *Metafory metatekstowe jako nośniki alternatywnych obrazów tekstu*
- Wysocka, Aneta: *Subiektywizacja a profilowanie tekstowe (studium przypadku: BUT w tekstach dokumentarnych Ryszarda Kapuścińskiego)*
- Sadowska-Dobrowolska, Katarzyna: *Lingwistyczne aspekty przekładu*
- Bolek, Elwira: *Artystyczny język sztuki plakatu*
- Zábranský, Lukáš: *Jazykový obraz světa vybraných kosmopolitních pohádek*

RECENZIE A SPRÁVY

KYSEĽOVÁ, Miroslava – IVANOVÁ, Martina: *SLOVESO VO SVETLE KOGNITÍVNEJ GRAMATIKY*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 1. vydanie. 248 s. ISBN: 978-80-555-0957-0

Monografia *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky* Miroslavy Kyseľovej a Martiny Ivanovej predstavuje prvú komplexnú a sústavnú aplikáciu kognitívno-lingvistického prístupu na fungovanie vybraných morfosyntaktických javov slovenčiny. Otvoreniu dverí kognitívno-gramatickému bádaniu v slovenskej morfosyntaxi, za ktoré možno recenzovanú monografiu pokladať, predchádzalo vlastné bádateľské úsilie oboch autoriek. Kognitívno-lingvistické naladenie je čitateľné najmä z prác orientovaných na výskum prototypových významov modálnych verb (Ivanová, 2009, 2010), evidenciality a evidenčných operátorov (Ivanová, 2011, 2012, 2014) a syntakticko-sémantického statusu posesívneho datívu v štruktúrach s verbami atmosférického diania, v ktorom M. Kyseľová (2012) prvý raz aplikovala kognitivistickú teóriu personálnej sféry Ewy Dąmbrowskej (1997) na výskum datívu v slovenčine. Výskum verba, ktorého výsledky predstavujú aplikačnú časť každej kapitoly v monografii, patrí v prácach M. Ivanovej medzi výskumné dominanty kontinuálne (najmä výskum valencie a modálnosti). Vo výskumnej trajektórii M. Kyseľovej je pozoruhodné, že recenzovaná monografia vyšla ešte pred obhajobou jej dizertačnej práce (*Valencia procesných slovies v slovenčine*, 2014). Monografia uzatvára prvú etapu prítomnosti kognitívnej lingvistiky na Slovensku tým, že namiesto parciálnych aspektov ponúka čitateľovi orientáciu v kľúčových fenoménoch kognitívnej gramatiky, sprístupňuje poznatky zahraničnej lingvistiky, poskytuje prehľad o vnútorných smerovaniach kognitívnej lingvistiky a súčasne každý z explikovaných fenoménov aplikuje v podobe prípadovej štúdie na vybraný morfosyntaktický problém v slovenčine. Monografia sa tak stáva rozhlľadovou aj inštruktívnou zároveň.

Zjednocujúcim metodologickým leitmotívom práce je idea, že jazyk nie je reflexiou sveta, ale reflexiou ľudskej schopnosti konceptualizovať svet, a teda že prostredníctvom analýzy jazykového stvárnenia vybraného výseku reality možno odkryť i spôsob, akým sa tento fragment kognitívne spracúva, ako o ňom používateľa určitého jazyka rozmýšľajú a akú interpretáciu mu prisudzujú. K jazyku sa pristupuje ako k súčasťi kognitívneho systému, čo značí, že do centra pozornosti sa stavia otázka, čo možno prostredníctvom poznania jazyka vypovedať o kognitívnych procesoch nositeľov jazyka. Z dvoch možných prístupov k vzťahu jazyka a myslenia (univerzalistického a relativistického) autorky ponúkajú argumenty v prospech druhého z nich, a tak nepriamo nadväzujú na humboldtovskú líniu uvažovania o jazyku v tom duchu, že myslenie nezávisí od jazyka ako takého, ale je podmienené každým jednotlivým jazykom, že rozmanité jazyky nie sú len rôzne označenia predmetov, ale ich rôzne videnia. Myšlienkovú kontinuitu vidno i v tom, že autorky hodnotia skúmané jazykové štruktúry z perspektívy, že za každou konštrukčnou možnosťou stojí istý typ konceptualizácie, spojený s konkrétnym jazykom či možnosťami výberu v rámci každého z nich.

Rozmanitosť jazykov a s tým spojená diferencovanosť konceptualizácií implikuje druhú nosnú ideu: otázku variabilnosti. V skúmaní variabilnosti potenciálne použiteľných jazykových štruktúr (medzi jazykmi, ale i vnútri každého jazyka) autorky nadväzujú na kognitívno-lingvistické vymedzenie pojmu *konštruovanie* a s tým súvisiacu *subjektívitu* a *subjektifikáciu* ponímanú v dvoch rovinách: (a) v širšom zmysle slova (nadväzujúc na Wierzbicku, 1988; Jackendoffa, 1983) chápanú tak, že význam v prirodzenom jazyku nemôže byť definovaný na základe vzťahu medzi jazykovou jednotkou a entitou mimojazykovej reality, ale iba ako výsledok ľudskej interpretácie sveta; (b) v užšom zmysle slova ako individuálnu preferenciu hovoriaceho vybrať si istú štruktúru z viacerých, v danom jazyku gramaticky prijateľných alternatív (Israeli, 1997). Tretia idea prítomná v pozadí uvažovania, zvlášť výrazná v prípadových štúdiách, sa zakladá na tom, že za konštrukčným varírovaním a subjektívnou voľbou sa hľadajú pragmatické motívy v tom zmysle, že každá odlišnosť na úrovni formy odzrkadľuje rozdiel v komunikačnej funkcii.

Monografia je štruktúrovaná tak, že predstavené kognitívno-lingvistické teóremy zahraničnej lingvistiky sa aplikujú na výskum rozličných aspektov verba v slovenčine a verifikujú sa pomocou korpusovej metódy. Východisková kapitola predstavuje termín *konceptualizácia* a *konštruovanie*. Kľúčový je predpoklad, že nejestvuje žiadna inherentná štruktúra sveta. „Namiesto toho sa predpokladá, že jednotlivci vo svojej mysli organizujú alebo štruktúrujú všetky druhy objektov a skúseností so svetom“ (s. 14). Tento proces vyúsťuje do vytvárania konceptov. Termínom *konštruovanie* sa označuje kognitívna operácia, počas ktorej dochádza k transformácii kognitívnej scény do jazykovej deskripcie. Kognitívne procesy sa objasňujú prostredníctvom modelu skenovania udalosti (sekvenčné a sumárne skenovanie), javiskového modelu a modelu biliardovej gule. Aplikáciu časť kapitoly predstavuje korpusová analýza konštrukcií s kongenerickým objektom (typu *bojovať boj*, *hrať hru*, *bežať beh*, *snívať sen*) a adverbially (napr. *zomrieť strašnou smrťou*, *žiť plným životom*).

Vo východiskovej premise púta pozornosť popretie akejkoľvek inherentnej štruktúry sveta a presun pozornosti výhradne na konceptualizačnú a kategorizačnú schopnosť človeka ako podmienky jeho fungovania vo svete (s. 15). Je bezproblémové stotožniť sa s touto predstavou v prípade, že sa prostredníctvom jazyka vydeľujú fragmenty kontinua, ktoré podlieha subjektívnym hodnotiacim postojom alebo subjektívnemu prežívaniu, a teda aj subjektívnej kategorizácii (napríklad emočné spektrum alebo kontinuum psychofyzických procesov z okruhu bolesti či choroby, čo predstavuje výskumný objekt časti korpusových štúdií monografie). Vzniká však otázka, či štruktúrovanosť sveta nie je závislá aj od stupňa ontologickej samostatnosti denotátov, a teda odlišná v prípade kontinua emócií či psychofyzických procesov na jednej strane a v prípade objektov prírody či ľudských výtvorov na strane druhej. Hoci nemožno poprieť, že aj interpretácia prírodného sveta je výsledkom ľudskej kognitívnej aktivity, otvorená zostáva otázka, či svet ako celok nemá žiadnu inherentnú štruktúru alebo štruktúrovanosť jednotlivých jeho súčastí možno vidieť škálovito (porov. pokus o škálovanie napr. Grzegorzycykowa, 2010).

Metafora (v kapitole 2) sa v duchu kognitívnych prístupov prezentuje nie ako figuračný prostriedok s estetizujúcou funkciou, lež ako princíp celého pojmového systému súvisiaceho s konaním, vnímaním a myslením človeka (s. 39). V duchu štruktúrnej, orientačnej a ontologickej metafory sa v aplikácii časti objasňujú spôsoby konceptualizácie psychofyzických procesov choroby, bolesti, triašky a červene v slovenčine, pričom sa odкрývajú

metaforické schémy založené na kontakte, intervencii, manipulácii až deštrukcii, ubližovaní a mučení (napr. *navštívila ho choroba, bojovať s chorobou, drvila ho triaška* a pod.). V situácii eskalácie záujmu o metaforu autorky nestrácajú zo zreteľa vzťah metaforu a metonymie (kapitola 3) a uvádzajú rozličné prístupy k riešeniu ich obapolného vzťahu (od metonymickej motivácie metaforu cez tzv. korelačné metaforu až po chápanie, v ktorom rozdiel medzi metonymiou a metaforou vyplýva z rozdielnych vzťahov medzi zdrojovou a cieľovou doménou: pri metafore je zdrojová doména odlišná od cieľovej domény, kým pri metonymii je aj zdrojová, aj cieľová subdoména lokalizovaná vo vnútri jednej konceptuálnej domény). Autorky ponúkajú čitateľovi interpretačné vodidlo pri usúvzťažňovaní tradičných výkladov (založených pri metafore na vzťahu faktickej podobnosti a pri metonymii na vecnej súvislosti medzi označovaným a označujúcim) a koncepcií vyrastajúcich z kognitívno-lingvistického prístupu (pri tradičnom vnímaní metaforu sa s podobnosťou medzi dvoma entitami počíta vopred, kým pri kognitívno-lingvistickom prístupe sa – v zhode s východiskovou tézou konštruovania – zdôrazňuje, že podobnosť medzi entitami metafora vytvára; s. 42). Metonymia (hlavne vzťah časti a celku) sa výskumne zužitkúva pri výklade verb so sémantikou kvalitatívnej/kvantitatívnej fyziologickej zmeny (napr. *opeknela = opeknela jej tvár*, ale **opekneli jej prsty*).

V súvislosti s metaforou a metonymiou ako platformou pojmového systému, myslenia, vnímania a konania človeka v prístupe amerického kognitívizmu od 80. rokov minulého storočia pokladáme za vhodné uviesť i skorší náhľad, v ktorom sa metaforicko-metonymická dichotómia (chápaná ako vzťah podobnosti pri metafore a príľahlosti pri metonymii, a to v pozícnom aj sémantickom zmysle) pokladá za dichotómiu prvoradého významu a dôsledku nielen pre všetko rečové správanie, ale aj pre ľudské správanie vôbec (Jakobson, 1956, 1991).

Prototypová teória v kapitole 4 sa aplikuje na polysémickú sieť prepozície *za* s inštrumentálom/akuzatívom a gramatické štruktúry verb spájajúcich sa s touto prepozíciou. Na rozdiel od lexikografického prístupu s enumeráciou predložkových konkretizácií významov autorky predstavujú významy prepozície ako sieť s primárnymi priestorovými významami, s ich lexikálnosémantickými variáciami a s ďalšími významami, ktoré sa predstavujú ako extenzie primárnych priestorových významov. Tento prístup vyúsťuje do zobrazenia významových konkretizácií prepozície metódou sémantického mapovania. Kognitívny prístup nanovo aktualizuje otázku vzťahu medzi interpretáciou významov prepozície na jednej strane a sysémantickosťou, ktorá sa prepozíciám pripisuje v štruktúrnom výklade tvaroslovia. Súčasne vyvstáva i otázka, ako súvisí poznanie, ku ktorému privádza metóda sémantického mapovania siete významov, a poznanie založené na odkrývaní invariantného významu prepozície a významov, ktoré sú z neho derivované (Miko, 1969).

Výklad ikonickosti (kapitola 5) sa odvíja od kognitívno-funkčného prístupu, v ktorom sa vytváranie či rozoznávanie podobnosti pokladá za jeden zo základných aspektov kognitívneho spracovania scény. Ikonickosť sa uvádza do kontextu s prirodzenosťou, pričom sa odkazuje na prístupy, v ktorých sa konštrukčná ikonickosť vyčleňuje ako jedno z kritérií prirodzenosti (s. 110 – 111). Celý výklad je prestúpený implicitnou otázkou, či miera ikonickosti v jazyku nie je vyššia, než sa všeobecne predpokladalo. Na výskumnú aplikáciu teórey ikonickosti autorky vybrali gramatické konštrukcie verb s významom bolesti (štruktúry s datívom typu *hučí mu v hlave* sa interpretujú ako zásah do sféry tela a jeho dôsledky, v štruktúrach s akuzatívom typu *pália ho oči* sa bolesť konceptualizuje ako fyzické ubližovanie; bezsubjektové

štruktúry typu *tlačí ma v prsiach* s obligatívnym adverbialom sa využívajú pri komunikácii o vnútornej bolesti, pričom sa telo konceptualizuje ako nádoba).

Kognitívogramatický výklad sa nezaobíde bez poukazu na „priestor ako srdce konceptualizácie“ (s. 140, cit. podľa Pütza a Dirvena, 1996). Originálne sa pristupuje k výkladu verb označujúcich emócie (kapitola 6). Poznatkový posun spočíva v tom, že pádové stvárnenie pravostranného komplementu verba sa nekonštatuje, ale hľadá sa motivácia výberu pádu v spôsobe prežívania emócií. Prenikavé sú výklady príčin rozdielov pádov v gramatických štruktúrach s emočnými verbami (napr. akuzatív – láska, nenávisť, hnev, žiarlivosť; datív – radosť, závisť; genitív – strach, hanba, láska, radosť, stres; inštrumentál – súcit, trápenie, nadšenie, smútok, ľútosť, radosť), ale aj interpretácie zdanlivých nekonzistencií záverov (napr. výskyt prepozície *nad* v konštrukciách s emočnými verbami nielen pozitívnej, ale aj negatívnej emócie typu *žaliť nad niekým/niečím*, hoci pravidelne podľa orientačnej metafory *SMUTNÝ JE DOLU*). Vďaka autorkám monografie aj slovakistika už má poznatky o konceptualizácii emócií a môže vstúpiť do komparatívneho dialógu. Potenciálny porovnávací výskum, pravda, otvára ďalšiu metodologickú otázku, ako sa bude konštruovať *tertium comparationis*.

Výklad uzatvára kapitola 7 venovaná kategórii subjektivity a subjektifikácie v súvzťažnosti s teóriou deixy a kategóriou evidenciality (chápanej ako súbor prostriedkov, prostredníctvom ktorých hovoriaci vo výpovedi odkazuje na kognitívny základ svojho tvrdenia). Uvedené aspekty sú navzájom späté viacaspektovým vzťahom k jazykovej reprezentácii ega (s. 202). Aplikačná časť je orientovaná na výskum prehodnocovania kognitívnych a perцепčných verb v slovenčine na evidenčné jednotky.

Celkovo možno povedať, že monografia M. Kyseľovej a M. Ivanovej z metodologického hľadiska patrí k tým prácam, ktorých konečným cieľom poznávania nie je jazyk sám osebe, ale jazyk ako prostriedok na poznanie niečoho iného: fungovania mysle človeka, spôsobu prežívania a interpretácie sveta, kultúry jazykového spoločenstva. Monografia sa tak stáva súčasťou nielen kognitivisticky, ale aj antropologicky orientovanej lingvistiky. Je sympatické, že zdôrazňovaním kognitivistickej perspektívy autorky nevyzdvihujú ruptúry či nezmieriteľnosť výskumných prístupov, ale práve naopak, kontinuitu poznávacieho cyklu. Nadväzujú na staršie výskumy a odkrývajú kognitívne ladené pohľady a impulzy aj v prácach, ktoré kognitivistickú príslušnosť explicitne nedeclarujú. Kontinuitu predstavuje i využívanie výsledkov etymologických a diachrónnych výskumov v primárne synchrónne zameranom bádani, čím sa hranice medzi synchrónno-diachrónnym prístupom zjemňujú a výsledky poznania vzájomne argumentačne využívajú. Výber fundamentálnych teorém kognitívnej lingvistiky a presvedčivá argumentácia opretá o verifikovateľné dáta korpusu poskytujú dôkaz, že symbióza uvedených prístupov je cestou, ktorá umožňuje jazykové štruktúry nielen registrovať a typologizovať, ale cez ne lepšie porozumieť fragmentom kognitívneho i emočného sveta človeka – používateľa jazyka. Kognitívogramatické výklady sa súčasne zoživotňujú tým, že sa transponujú do slovenčiny a v gramatických štruktúrach s verbom sa posudzuje ich *raison d'être* aj v jazyku, ktorý je typologicky odlišný od toho, v ktorého rámci boli pôvodne sformulované. Jazykovednej slovakistike sa tak dostáva do rúk monografia originálna, s pozoruhodnými a priekopníckymi závermi a interpretáciami. Čitateľskú príťažlivosť monografie zvyšuje jasnosť, prehľadnosť a štruktúrovanosť výkladu, čo spolu s technickou stránkou spracovania textu a výtvarným riešením obálky Richarda Pazeru vyúsťuje do komplexne pôsobivého celku.

Bibliografia

DĄBROWSKA, Ewa: Cognitive Semantics and the Polish Dative. Berlin, New York: Mouton de Gruyter 1997. 240 s.

GRZEGORCZYKOWA, Renata: Problémy pojetí jazykového obrazu světa v perspektivě srovnávacích výzkumů. Slovo a slovesnost, 2010, roč. 71, č. 4, s. 275 – 287.

ISRAELI, Alina: Semantics and Pragmatics of the „Reflexive“ Verbs in Russian. München: Verlag Otto Sagner 1997. 226 s.

IVANOVÁ, Martina: Status modálních relátorov v slovenčine ako výsledok gramatikalizačných a degramatikalizačných procesov. In: Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine [elektronický zdroj]. Ed. M. Ivanová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2009, s. 152 – 170. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/>.

IVANOVÁ, Martina: Modálne relátory v slovenčine. In: Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda 2010, s. 218 – 264.

IVANOVÁ, Martina: Epistemické funkcie evidenčných operátorov. In: Vidy jazyka a jazykovedy: na počesť Miloslavy Sokolovej. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 145 – 154.

IVANOVÁ, Martina: Vznik evidenčných operátorov v slovenčine z hľadiska gramatikalizačnej teórie. Jazykovedný časopis, 2012, roč. 63, č. 1, s. 31 – 52.

IVANOVÁ, Martina: Evidentiality and temporal perspective of utterance. In: Time and temporality in language and human experience. Frankfurt am Main: Peter Lang 2014, s. 147 – 162.

JACKENDOFF, Ray S.: Semantics and Cognition. Cambridge, Massachusetts: MIT Press 1983. 283 s.

JAKOBSON, Roman: The Metaphoric and Metonymic Poles. In: Jakobson, R. – Halle, M.: Fundamentals of Language. Mouton and Co., The Hague 1956, s. 76 – 82.

JAKOBSON, Roman: Metaforické a metonymické póly. In: Lingvistická poetika. Bratislava: Tatran 1991, s. 87 – 93.

KYSELOVÁ, Miroslava: Sémantický a syntaktický status posesívneho datívu v štruktúrach s procesnými slovesami s významom atmosférického diania v slovenčine. Jazykovedný časopis, 2012, roč. 63, č. 2, s. 131 – 152.

KYSELOVÁ, Miroslava: Valencia procesných sloviess v slovenčine. Nepublikovaná dizertačná práca. Prešov: Filozofická fakulta 2014. 302 s.

MIKO, František: Povaha predložkového systému v slovenčine. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis. Jazykovedný zborník. 2. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 151 – 171.

PÜTZ, Martin – DIRVEN, René (eds.): The Construal of Space in Language and Thought. Berlin: Mouton de Gruyter 1996. 704 s + xxiii.

WIERZBICKA, Anna: The Semantics of Grammar. Amsterdam: John Benjamins 1988. 627 s.

Jana Kesselová

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

JAZYKOVÁ POLITIKA A NÁRODNÁ IDENTITA

MARUSENKO, Michail A.: *JAZYKI I NACIONALNAJA IDENTIČNOSŤ: SOVREMENNYJE VYZOVY NACIONALNOMU JEDINSTVU I TERRITORIALNOJ CELOSTNOSTI*. Moskva: Naučno-političeskaja kniga, 2015. 575 s. ISBN: 978-5-906594-07-5¹

Jazyk vždy bol i zostáva hlavným symbolom národnej identity. Nie náhodou sa obdobie národného a kultúrneho obrodovania v 18. – 19. storočí začalo v slovanskom svete práve obrodou národných jazykov (Lilič, 1982; Abisogomian, 2009). V Česku a na Slovensku išlo o reformy jazyka iniciované slavistami z radov národných „buditeľov“, ktorých mená sa dodnes vyslovujú s úctou: Josef Dobrovský, Josef Jungmann, František Palacký, František Ladislav Čelakovský, Anton Bernolák, Juraj Fándly, Jozef Ignác Bajza, Ján Hollý a ďalší. V súčasnosti jazyková politika nielenže zostáva základom štátnej politiky, ale naberá aj na osobitej politickej aktuálnosti. V súčasných podmienkach je zosťrená opozíciou, rozširujúcou sa integráciou a globalizáciou mnohonárodných svetových spoločností. Na jednej strane sú zjednocujúce spoločnosti ako Európska únia podmienené naozajstnou snahou o ekonomickú a politickú integráciu, ktorej želaným výsledkom je aj jazyková integrácia. No na druhej strane nám pred očami zo samotného vnútra zjednotenej a čoraz viac sa rozširujúcej Európskej únie rastie odpor voči globalizácii, vyvolaný nemenej skutočnou túžbou národov zachovať svoju svojbytnú starobylú kultúru, a teda i vlastný jazyk. Referendá v Škótsku a Katalánsku, vznik nových jazykov (chorvátsky, bosniacky či čiernohorský jazyk) v súčasnom slovanskom svete, boj o samostatný status ruského jazyka na Ukrajine – to všetko sú priame dôsledky tejto opozície.

Michail A. Marusenko, profesor Petrohradskej univerzity a vedúci katedry románskej filológie, je známy svojimi prácami o aktuálnych problémoch jazykovej politiky. Jeho nová kniha je výsledkom mnohoročnej analýzy vzťahov medzi jazykmi a národnými identitami v Ruskej federácii a v nezávislých postsovietskych štátoch Európskej únie. Osobitnú pozornosť venuje analýze etnojazykových konfliktov ohrozujúcich národnú jednotu a teritoriálnu celistvosť štátov, ktoré sa stali objektmi týchto konfliktov. Autor predkladá i sociolingvistickú diagnostiku migračných procesov v EÚ a upozorňuje na nebezpečenstvá vyvolávané imigrantskými konfliktmi rôznych typov a na ich odraz v jazykovej politike.

Objektívnu analýzu jazykovej situácie v súčasnej Európe stavia M. A. Marusenko na dôveryhodných faktoch starostlivo zoradených a skoncentrovaných do prehľadných tabuliek a grafov, na štatistike a na podrobnom zozname sledovaní svojich predchodcov. V štyroch kapitolách monografie sú vysvetlené základné problémy jazykovej politiky Európskej únie.

V prvej kapitole *Národná identita v postmodernej epoche* charakterizuje vzájomné vzťahy národov a národných identít, demonštruje ich špecifiká v multikultúrnych a nacionálnych spoločnostiach, rozoberá ideologické projekcie národného jazyka a ich rolu pri riešení problémov formovania štátnosti v strednej a východnej Európe. Predkladá analýzu etnojazykových konfliktov, migráciu obyvateľstva, nelegálnu imigráciu v EÚ a podáva typológiu konfliktov medzi národnostnými väčšinami a menšinami.

Druhá kapitola knihy *Jazyky a národná identita v Rusku* je venovaná jazykovej situácii v Ruskej federácii po tzv. perestrojke. Autor rozoberá rôzne prístupy k ruskej národnej ideii, predkladá rozpravu o ruskom nacionalizme do roku 1917 a v období Sovietskeho zväzu a špe-

¹ Srdečne ďakujem Mgr. Kataríne Džunkovej za preklad tejto recenzie do slovenčiny.

ciálne sa pozastavuje pri problémoch národnej identity v postsovietskom Rusku. Zdôrazňuje akúsi ambivalentnosť postsovietskej identity, ktorá sa odráža aj v diferenciacii etnonymov *russkie* a *rossijane*. M. A. Marusenko venuje oprávnenú osobitnú pozornosť zložitým problémom vzájomných väzieb jazyka a etnickej identity pri národno-teritoriálnom tvorení Ruskej federácie.

Ústredná a najobjemnejšia je tretia kapitola knihy *Problémy jazyka a etnickej identity v postsovietskom priestore*. Autor kriticky nahliada na marxisticko-leninistické a stalinistické výklady pojmov *národ* a *nacionalizmus* a predkladá typologickú charakteristiku postsovietskych nacionalizmov. Osobitne ho zaujíma jazyková situácia v krajinách, ktoré získali nezávislosť po rozpade Sovietskeho zväzu. Detailne nahliada na vzájomné pôsobenie jazykov a národnej identity v Pobaltí a tiež na problém jazykovej politiky a utvárania národa na súčasnej Ukrajine. Budovaniu ukrajinského národného „mýtu“ i zákonodarným aspektom jazykovej politiky na Ukrajine sú venované špeciálne oddiely monografie M. A. Marusenka. Autor demonštruje aj odlišný vývoj jazykovej situácie v Bielorusku, opisuje jej dynamiku a vplyv bielorusko-ruského dvojjazyčného prostredia na spoločenskú klímu tejto krajiny.

Plná aktuálnych jazykových faktov a originálnych náhľadov je aj časť tejto kapitoly, v ktorej sa autor venuje jazykovej situácii a postaveniu ruského jazyka v republikách Južného Kaukazu. Autor poukazuje na to, že záujem o ruský jazyk a prístup k jeho vyučovaniu v týchto republikách závisí od pohybu politických kyvadiel a jazykovej politiky vlád, no zároveň zaznamenáva aj istú stabilitu vďaka mnohoročnej tradícii kontaktov ruského národa a kaukazských národov. M. A. Marusenko nespúšťa zo zreteľa ani podstatné rozdiely vo vývoji jazykovej situácie v Azerbajdžane, Arménsku a Gruzínsku. Sú závislé nielen od tradície medzištátnych vzťahov a konfesijných predností, ale aj od nacionálnych a nacionalistických dominant premenlivých v čase a priestore. Takou istou metodológiou je v knihe opísaná i jazyková situácia v nezávislých republikách Moldavsko a Kazachstan. Zatiaľ čo v Moldavsku značne vplývalo na jazykovú situáciu formovanie podnesterkej regionálnej identity, v Kazachstane je nehľadiac na všetky komplikácie národného formovania uznávaný multietnický charakter štátu a formou zákona je potvrdená kazaško-ruská dvojjazyčnosť.

Jazyky a európska národná identita sú témou poslednej, štvrtej kapitoly monografie M. A. Marusenka. Formovanie európskych národných štátov a vzťah národných štátov k federalizácii v jazykovom zleme rozoberá autor so všetkou zložitou tejto problematiky. Problémy národnej a európskej identity vo Francúzsku a Veľkej Británii, švajčiarsky model národnej identity a odmietnutie politiky multikulturalizmu v Holandsku – to všetko sú konkrétne objekty sociolingvistickej analýzy predložené v recenzovanej knihe. M. A. Marusenko nespúšťa zo zreteľa aktuálny problém imigrácie v členských štátoch Európskej únie a jej vplyv na jazykovú politiku štátov, ktoré čelia tomuto problému. Osobitné oddiely sú venované angličtine ako oficiálnemu rokovaciemu jazyku zjednotenej Európy a európskej politike v oblasti štúdia cudzích jazykov.

Ako vidíme, jazyková politika Európskej únie je v knihe predstavená vo všetkých dominantných aspektoch – zvlášť v inštitucionálnom, ekonomickom a vzdelávacom. Na prvý pohľad sa demokratický prístup v jazykovej politike snaží o urovnanie polarizácie „integrita – diferenciacia“. Jej praktické dôsledky však presvedčivo svedčia o nevyvážení týchto pólův. „Mnohojazyčnosť deklarovaná Európskou úniou dnes predstavuje obrovský problém,“ zdôrazňuje M. A. Marusenko. „Do neustávajúceho prekladateľského procesu je zapojené ob-

rovské množstvo ľudí: oficiálnych i neoficiálnych prekladateľov i dodávateľských spoločností“ (s. 532). Výdavky ústredných orgánov Eurokomisie na zabezpečenie prekladateľov predstavujú viac než 330 miliónov eur ročne a táto tendencia stále narastá. Na situáciu vplyva i fakt, že v európskych štátoch je okrem oficiálnych i nemálo regionálnych jazykov, ako napr. gaelčina, katalánčina, baskičtina a mnoho ďalších. Autor knihy uvádza dáta Eurobarometra svedčiace o nedostatočnej znalosti druhého cudzieho jazyka u väčšiny Európanov: len 54 % oslovených je schopných viesť rozhovor v cudzom jazyku, 38 % ako druhý jazyk ovláda angličtinu, 12 % francúzštinu, 11 % nemčinu, 7 % španielčinu a 5 % ruštinu. „Okrem jazykového rozdelenia existuje medzi európskymi štátmi i kultúrny rozkol,“ komentuje túto štatistiku autor, „keďže neexistuje jednotná európska kultúra, ale európske 'kultúrne rodiny', ktoré vyčleňujú určité spoločné komponenty národných kultúr“ (s. 533).

Samozrejme, nebezpečenstvo kultúrneho a jazykového „rozvalu“ je podmienené historickými príčinami (kolonizáciou, genocídou, vojnami, migráciou obyvateľstva, zákazom používania jazyka a pod.). V prípade EÚ je však hlavnou príčinou predsa len globalizácia vyvolaná expanziou angličtiny do rozličných sfér komunikácie. „Rozpad národných štátov vo veľkej miere napomáha anglicizácii Európy,“ píše autor. „Keďže miznú silné homogénne spoločenstvá, bez odporu sa na európskom teritóriu rozširuje anglosaský vplyv“ (s. 472). Tento reálny proces je podmienený jazykovou politikou, ktorá má za cieľ zmenu jazykového prostredia.

V knihe sú uvedené svedectvá o znepokojení Európanov kvôli tomuto procesu, a to najmä z dôvodu, že stratégia globálnej anglicizácie je zameraná na mládež, ktorá sa orientuje na životný štýl a kultúrne trendy v krajinách Veľkej trojky. „Novým európskym krédom sa zdá byť viera v nevyhnutnosť štúdia a využitia anglického jazyka, predškolskými zariadeniami počnúc a univerzitami končiac, s cieľom jeho neskoršieho využitia v zamestnaní“ píše M. A. Marusenko. „Nútené štúdium cudzieho jazyka sa týka všetkých okrem Anglosasov, pretože pod cudzím jazykom sa rozumie vždy angličtina“ (s. 538 – 539).

Dominantné tendencie súčasnej jazykovej politiky sú v knihe opísané spôsobom všeobecných zákonitostí dynamiky „lingvosystému“ a typológie jazykovej situácie (neustálený bilingvismus, nútená zmena jazykov, jazykový symbolizmus, zvýšenie statusu dialektov, zrodenie jazykov, evolúcia jazykovej politiky vo vzťahu k imigrantom). Tieto zákonitosti majú rôznu platnosť v závislosti od času a priestoru, pretože hierarchia jazykov sa v mnohojazykových areáloch neustále utvára a mení. Realie európskej mnohojazyčnosti zachytil tzv. Eurobarometer, ktorý ukázal percentuálny vzťah jazykov rôznych kategórií v členských štátoch EÚ, podiel nositeľov národných a oficiálnych jazykov v týchto krajinách, podiel ľudí ovládajúcich rôzne množstvo nerodných jazykov, preferencie Európanov pri výbere vyučovacích cudzích jazykov atď.

Zaujímavé dáta štatistického dotazníka boli upravené do Eurobarometra s cieľom odpovedať na otázku, či Európania spájajú svoju identitu s vlastným národom, s Európskou úniou alebo s celým svetom. Výsledky ukázali, že najsilnejší je pocit príslušnosti k vlastnému národu (94 %) a potom k regiónu (91 %). Analýza takisto ukázala, že európska sebaidentifikácia bola zaznamenaná u 74 % obyvateľov EÚ. Stojí za zmienku, že najväčší podiel ľudí považujúcich sa za Európanov je na Slovensku (90 %) a až potom v Luxembursku (89 %), vo Švédsku (88 %), v Maďarsku (87 %), Dánsku (86 %), Nemecku (85 %), vo Fínsku (85 %) a v Belgicku (83 %) (s. 457 – 458).

Čitateľ sa dozvie nemálo dôležitých informácií nielen o jazykovej politike EÚ, ale aj o rôznych stránkach európskej jazykovej integrácie. Spomeňme napr. aktuálnu štatistiku o rodnom jazyku obyvateľstva v rôznych regiónoch Ukrajiny (s. 289 – 290), rozdelenie bielo-ruského obyvateľstva podľa základného typu identity a intenzity ich výberu (s. 328), hierarchiu jazykovej kompetencie obyvateľstva súčasného Arménska (od s. 347), kvalifikáciu vzťahu rodného jazyka s kazašskou národnou identitou (s. 433) a pod. Osobitú naliehavosť pridávajú opisovaným javom početné štatistické údaje, ktoré autor pedantne zozbieral z aktuálnych zdrojov a systematizoval ich do prehľadných tabuliek a schém.

Podľa M. A. Marusenka je vďaka informáciám tohto typu analýza jazykovej politiky EÚ matematicky presná a dokázateľná. To nie je náhoda, pretože autor recenzovanej knihy je nielen známym špecialistom v oblasti románskych jazykov, ale aj v oblasti matematickej lingvistiky. Jeho štatistické výpočty filologicky zameraného čitateľa neodrádzajú svojou lapidárnosťou, naopak, nútia ho všimnúť si isté stránky jazykovej politiky EÚ a jazykovej situácie v Európe.

Hoci je kniha zameraná na proces jazykovej globalizácie, M. A. Marusenko venuje pozornosť aj jazykovej situácii v konkrétnych krajinách. Taká je aj jeho analýza dynamiky národného jazykového sebauvedomenia v pobaltských štátoch, na Ukrajine a v Moldavsku. Nevynecháva ani nejednoduchú kolíziu rusko-turkického jazykového vzájomného pôsobenia v Kazachstane. Vedecká objektívnosť ochraňuje autora od politickej angažovanosti a neko-rektnosti.

M. A. Marusenko sa venuje aj takej aktuálnej téme, ako je problém multikulturalizmu a imigrácie v jednotlivých členských štátoch EÚ. Veď všeobecný počet migrantov na svete tvorí 160 miliónov, nehovoriac o 10 miliónoch nelegálnych migrantov. Každý rok sa počet imigrantov v Európe zväčšuje o dva milióny. Z nich 70 % pripadá na Španielsko, Taliansko, Nemecko a Veľkú Britániu. Kľúčovým problémom imigrantskej politiky EÚ je sociálna a ekonomická integrácia imigrantov.

Vyvstáva otázka: Ako optimalizovať tento proces?

M. A. Marusenko zhŕňa skúsenosť tých, čo sa zaoberali touto problematikou: „Optimálna prax v tejto otázke spočíva vo vyhradení zdrojov na vyučovanie národného jazyka pre imigrantov a ich deti a vo vytvorení podmienok na formovanie ich dvojazyčnosti“ (s. 532). Ako vidíme, najdôležitejším nástrojom naturalizácie imigrantov v zjednotenej Európe je jazyková politika.

Aj tu autor knihy čerpá zo skúsenosti európskej politiky v oblasti štúdia cudzích jazykov. Poznemenáva, že vyššie vzdelanie sa premenilo na obyčajný tovar a mnohé štáty zápasia na svetovom trhu o to, v akom jazyku sa bude predávať. „Európska akademická mobilita sa v praxi zmenila na jednosmernú cestu,“ zdôrazňuje, „na ktorej sa jedny štáty stali importérmi zahraničných študentov a druhé zas ich exportérmi“ (s. 546). Importéri sú Francúzsko, Holandsko, Dánsko, Švédsko, no najmä Írsko a Veľká Británia, kde má 80 % univerzít nepomer v počte prijatých a vyslaných študentov. Autor tu poskytol špeciálnu analýzu situácie vo Francúzsku, kde mnoho vedeckých pracovníkov a študentov považuje už za zbytočné používať francúzsky jazyk v ekonomike, v matematike, v technických a v humanitných vedách, pretože expanzia anglosaského vplyvu v týchto sférach je medzinárodným vedeckým trendom.

Ako vidíme, kniha M. A. Marusenka predkladá objektívnu analýzu jazykovej situácie v mnohých krajinách súčasnej Európy. Samozrejme, nám, slavistom, by sa v nej žiadalo nájsť

aj podrobnejšie komentáre tejto problematiky v slovanských krajinách. Napríklad sú známe problémy, ktorým čelia politici a lingvisti v krajinách bývalej Juhoslávie – zvlášť v Macedónsku, Kosove, Čiernej Hore a Bosne. Čitateľov by akiste zaujímalo stanovisko autora k oficiálnym statusom a podpore regionálnych jazykov v slovanských krajinách – ako napr. status maďarčiny na Slovensku či status maďarčiny, rusínčiny a besarábskeho jazyka na Ukrajine a pod. Tieto otázky boli, pravda, predostreté v inej monografii M. A. Marusenka (2014), predsa však čakajú ešte na špeciálny podrobný rozbor. Zvlášť preto, že vlny imigrantov sa často „prelievajú“ do Európy práve cez slovanské krajiny – Macedónsko, Srbsko, Chorvátsko či Slovinsko, o čom v knihe petrohradského lingvistu niet zmienky.

Okrem toho sa zdá, že jazyková situácia v niektorých slovanských krajinách zaznamenáva i veľmi pozitívne tendencie, ktoré na jednej strane protirečia všeobecnej línii globalizácie (teda i jazykovej), a na druhej strane svedčia o možnosti národnej, kultúrnej a jazykovej reintegrácie tradične blízkych národov. Podľa Dany Balákovéj v poslednom desaťročí pozorovať u slovenskej mládeže nielen aktivovanie záujmu o český jazyk, ale aj účelovú snahu osvojiť si ho v mnohých sférach kultúry, vedy i profesionálnej kvalifikácie (Baláková, 2008). Tento fenomén svedčí o špecifikách slovanského jazykového výberu odrážajúceho historické a kultúrno-politické reminiscencie a je ešte významnejší v prostredí tendencie k regionalizmu a decentralizácii pozorovanej v súčasnosti v EÚ.

Závery autora recenzovanej knihy by mohla obohatiť aj skúsenosť so štúdiom cudzích jazykov v podmienkach multikulturalizmu v slovanských krajinách. Táto metodika je rozpracovaná napr. v Česku, kde na Univerzite J. E. Purkyně v Ústí nad Labem úspešne funguje všeobecný európsky model (pozri špeciálna štúdia na túto tému *Společný evropský referenční rámec. Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme*. Olomouc: Univerzita Palackého 2002. 267 s.) Výsledky špecializovanej a diferencovanej skúsenosti vyučovania češtiny ako cudzieho jazyka s ohľadom na rodný jazyk žiaka zovšeobecnila Jaromíra Šindelářová (2008). Nemenej významná je aj skúsenosť rozpracovania efektívnej metodiky vyučovania nemčiny ako cudzieho jazyka v slovanskom prostredí prostredníctvom štúdia európskej paremiológie (Đurčo, 2005). Môžeme veriť, že M. A. Marusenko vo svojich budúcich výskumoch bude venovať pozornosť aj týmto slovanským uhlom pohľadu na súčasnú jazykovú situáciu v EÚ.

Ešte v roku 1982 bola na základe rozhodnutia Európskeho parlamentu založená Európska kancelária menej rozšírených jazykov (European Bureau for Less-Used Languages – EBLUL). Dnes predstavuje záujmy 46 miliónov nositeľov jazykov, ktoré sa dostali do kategórie „menej rozšírených“, no sú neoddeliteľnou časťou všeobecného európskeho jazykového a kultúrneho priestoru. Množstvo jazykov reprezentovaných v EÚ núti mnoho bádateľov prirovnávať európsku jazykovú situáciu k Babylonskej veži (s. 456). Pritom sa často zabúda na to, ako v Starom zákone táto stavba skončila. Za vyústenie do „svetlej budúcnosti“ je považovaná intenzifikácia osvojovania „veľkých“ jazykov, predovšetkým angličtiny ako nástroja jazykovej a kultúrnej globalizácie.

Kniha Michaila A. Marusenka odhaľuje hlboké stratégie, skryté aj zjavné pružiny jazykovej politiky v krajinách EÚ, analyzuje jej výsledky a dáva odôvodnenú nádej, že totálna globalizácia svetových jazykov nám nehrozí. Nemôže teda zmeniť ani podstatné idey, ani tradície európskeho života v jeho celej regionálnej rôznorodosti, ani našu spoločnosť a ani napriek všetkým rozdielom zjednotený európsky svet, do ktorého patria i slovanské krajiny.

Bibliografia

ABISOGOMIAN, Irina: Stanovlenie češskoj leksikografii v epochu nacional'nogo vozroždenija: tradicii i novatorstvo. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus 2009. 200 s.

BALÁKOVÁ, Dana: Reflex interkulturných kontaktov v rámci slovensko-českého bilingvizmu. In: Acta Humanica 1/2008. Súčasný aspekty filológie. Ed. Z. Kráľová. Žilina: Žilinská univerzita 2008, s. 6 – 12.

ĎURČO, P.: Sprichwörter in der Gegenwartssprache. Tmava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta 2005. 172 s.

Společný evropský referenční rámec. Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme. Olomouc: Univerzita Palackého 2002. 267 s.

LILIČ, Galina A.: Roľ ruskogo jazyka v razvitii slovarnogo sostava češskogo literaturnogo jazyka (konec XVIII – načalo XIX veka). Leningrad: Izdatel'stvo LGU 1982. 192 s.

MARUSENKO, Michail A.: Jazykovaja politika Jevropejskogo sojuza: institucional'nyj, obrazovatel'nyj i ekonomičeskoj aspekty. SPB.: Izdatel'stvo SPBGU 2014. 288 s.

ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra: Čeština jako cizí jazyk v evropském kontextu. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem 2008. 177 s.

Valerij Michajlovič Mokijenko
Fakultet filologii i iskusstv, Sankt-Peterburgskij
Gosudarstvennyj universitet, Sankt-Peterburg

Autor knihy Svetislav Kostić je odborníkom na indoárijskú lingvistiku (porovnávaciu a historickú), gramatickú štruktúru sanskrtu, gramatickú štruktúru hindčiny a novoindoárijských jazykov (vrátane rómčiny), sanskrtskú a hindskú literatúru a hinduistický rituál. Je držiteľom Ocenenia za šírenie hindského jazyka a literatúry, ktoré mu bolo udelené na Siedmej svetovej konferencii o hindčine, ktorá sa konala v dňoch 5. – 9. júna 2009 v Paramaribo, hlavnom meste Surinamu.

Táto kniha je korigovaná a rozšírenou verziou prvého vydania, ktoré vyšlo v roku 2009. Zaoberá sa skúmaním verbonominálnych syntagiem (VNS) v hindskom jazyku. Autor v druhom vydaní doplnil už aj tak vyčerpávajúci zoznam o ďalšie príklady. Svoj záujem determinuje len na VNS zložené z podstatných mien a slovíes, nie z adjektív. Cieľom je opísať tento jav čo najpodrobnejšie a uviesť jeho rozličné formy. VNS sa skladajú z dvoch zložiek, mennej (substantívum) a slovesnej. Menná zložka predchádza slovesu, napr. *rang* (farba) *kar 'nā* (robiť) „fariť, maľovať“. Podstatnú časť tejto knihy tvorí zoznam najfrekventovanejších syntagiem, takzvaný Syntagmatikon. Tento zoznam je vyčerpávacím súborom verbonominálnych fráz, ktoré doposiaľ neboli skompilované v jednej publikácii. Je veľkým prínosom pre lingvistov zaoberajúcich sa hindským jazykom a takisto výbornou učebnou pomôckou pre študentov hindčiny.

Kniha sa skladá z piatich kapitol. Prvá kapitola je krátkym prehľadom rôznych prístupov k VNS. Predstavuje gramatikov a lingvistov zaoberajúcich sa problematikou verbonominálnych výrazov, ich rozličné prístupy k použitiu týchto výrazov, typológiu a štruktúrne vzťahy v rámci vety. Ďalej sumarizuje všetky rôzne termíny, ktoré sa doposiaľ používali pre pomenovanie VNS, ako napríklad „nominálne zloženiny“ podľa Samuela H. Kellogga, „slovesné zloženiny“ (conjunct verbs) podľa Charlesa-Jamesa N. Baileyho atď., a ich definície. Pokiaľ ide o pomenovanie, ktoré používa Bailey, myslím si, že nie je práve najšťastnejšie. Nie je z neho totiž vôbec jasné, že slovesná zloženina obsahuje aj substantívum. Pomenovanie verbonominálne syntagmy, ktoré používa autor knihy, je preto najvýstižnejším pomenovaním tohto javu.

Druhá kapitola sa zaoberá formálnymi vlastnosťami VNS. Nachádzame tu bližší opis zložiek VNS – podstatných mien a slovíes. Podstatné mená môžu byť so slovesom spojené buď priamo, napr. *camak* (lesk) *denā* (dať) „lesknúť sa“, alebo za nimi môžu nasledovať záložky, ktoré definujú pádový vzťah k iným podstatným menám v mennej fráze alebo k slovesu, napr. *cakkar* (kruh) *mē* (LOK) *ānā* (prísť) „byť zmätený“, dosl. „prísť do kruhu“. Podstatné meno je priamym predmetom v akuzatíve, buď v spojení so záložkou *ko* alebo bez nej, t. j. v priamom páde. Táto zámena priameho predmetu (bez záložky) s nepriamym (so záložkou) je dôležitým javom v hindskej frazeológii. Napr. *us ne us 'kā ceh 'rā dekhā* alebo *us ne us 'ke ceh 're ko dekhā*. Obidve vety majú rovnaký význam „On/ona sa pozrel/a na jeho/jej tvár“, jemný rozdiel je len v tom, že záložka *ko* použitá v druhej vete dáva väčší dôraz na predmet.

Čo sa týka slovíes, majú formatívnu funkciu, t. j. hrajú dôležitú úlohu pri formovaní syntagiem. V tejto kapitole sa nachádza zoznam najčastejších formatívnych slovíes, ako tranzitívnych, napr. *kar 'nā* „robiť“, *denā* „dať“, *lenā* „vziať“ atď., tak aj intranzitívnych, napr.

honā „byť“, *ānā* „prísť“ atď. V prípadoch, keď je sloveso všeobecného významu súčasťou VNS, substantívum mu je veľmi blízke alebo s ním tvorí jeden celok a spolu tvoria určitú sémantickú jednotku (predikatívnu frázu), napr. *bāt* (slovo) *kar 'nā* (robiť) „hovoriť“.

Tretia kapitola podáva hlbší pohľad na sémantické vlastnosti VNS. Mnoho zo zozbieraných syntagiem ukazuje, že význam kombinácií je buď doslovný, napr. *āśā* (nádej) *kar 'nā* (robiť) „dúfať“, alebo metaforický, napr. *gangā* (Ganga) *pār kar 'nā* (prekročiť) „odísť do cudziny“, v niektorých prípadoch idiomatiký. Idiomatické kombinácie sú syntakticky ustálené, čo znamená, že sa nemôžu objaviť v syntaktických obmenách a ponechať si svoj idiomatiký význam, napr. *ūglī* (prst) *kar 'nā* (robiť) „otravovať, obťažovať“, dosl. „robiť prst“, sa nemôže objaviť ako *ūglīyā kar 'nā* (plurál) atď. To znamená, že idiomatické VNS sú ustálenými konštrukciami. V porovnaní s nimi bežné slovesné syntagmy sú zrozumiteľné zo základných významov svojich zložiek.

Štvrtá kapitola sa zameriava na idiomatickosť VNS. Idiomy sa v hindčine používajú veľmi často. Autor ich klasifikuje zo sémantického hľadiska. Väčšina idiomov sa zakladá na podstatných menách označujúcich časti tela a orgány. Okrem takých tu nachádzame aj idiomy spojené s rastlinami, potravinami, zvieratami, rôznymi ľudskými aktivitami, živlami a prírodnými úkazmi (čas, nebesá, hviezdy, voda, drevo, vietor atď.) a rozličnými nástrojmi.

Piata kapitola je záverom vyvodeným z predchádzajúcich štyroch kapitol, v ktorých boli VNS podrobne analyzované. Autor na ne nazerá ako na komplexný jav, nielen z gramatického hľadiska.

Šiesta kapitola je samotný Syntagmatikon. Tvorí ho súbor VNS radený abecedne (podľa hindskej abecedy), ktorý zahŕňa najčastejšie používané idiomy, ako aj metaforicky a metonymicky používané kombinácie. Obsahuje takmer 1800 podstatných mien, pričom pri každom je uvedený rod, etymológia (hindčina, sanskrt, arabčina, perzština atď.) a anglický preklad. Pod týmto podstatným menom sa nachádza zoznam VNS s anglickým prekladom (či už doslovným, alebo idiomatikým). Vzťah medzi zložkami syntagmy je prezentovaný nasledujúcou schémou:

pp. (AP)	N	pp. (AP)/N	V
1	2	3	4

Prvou zložkou je postpozícia a/alebo adverbialná fráza, druhou zložkou je podstatné meno, treťou zložkou je opäť postpozícia a/alebo adverbialná fráza, pričom za určitých okolností sa môže objaviť ďalšie podstatné meno – či už ako časť adverbialnej frázy, alebo ako priamy predmet VNS, a štvrtou zložkou je sloveso.

Napr.

pp. (AP)	N	pp. (AP)/N	V
<i>kī</i> GEN	<i>āvāz</i>	<i>mē</i> hlas	<i>āvāz</i> LOK <i>milānā</i> hlas pripojiť „súhlasit“

Najviac príkladov VNS tvoria substantíva pomenújúce časti tela v spojení s určitým slovesom. Najviac verbonominálnych výrazov je spojených so slovom *ākḥ* „oko“, napr. *ākḥ bahānā* „vzlykať“, dosl. „oko prelievať“. Vcelku dlhý zoznam VNS je takisto v spojení s podstatnými menami *mūh* „ústa, tvár“, napr. *mūh cal'nā* „bľabotať“, dosl. „ústa ísť“, *sir* „hlava“, napr. *sir par hāth pher'nā* „utešovať, hladiť“, dosl. „na hlavu ruku otočiť“, *nāk* „nos“, napr. *nāk tak khānā* „napchať sa (jedlom)“, dosl. „najesť sa až po nos“ atď.

Na úplnom konci štúdie je priložený zoznam jednoduchých slovík používaných vo VNS.

Cieľom tejto knihy je slúžiť ako komplexný pohľad na idiomatickosť v hindčine. Čitateľovi poskytuje podrobný zoznam jednotlivých fráz a jednoduchšie vyhľadávanie v nich vďaka prehľadnému usporiadaniu. Doterajšie zbierky hindských idiomov sú značne nesystematické a inkonzistentné, preto je prínos tejto publikácie v oblasti výskumu verbonominálnych výrazov v hindskom jazyku nesporný.

Helena Hadvigová
Ústav orientalistiky SAV, Bratislava

MENÝ REGISTER / INDEX OF NAMES

- Abisogomian, I. 168, 173
 Abrams, D. M. 151, 159
 Achvlediani, G. S. 13, 14
 Aksu-koç, A. 108, 125
 Alefirenko, N. F. 81 – 99
 Aleksandrova, E. V. 87, 96
 Ambridge, B. 53
 Ammon, U. 156
 Apresjan, J. D. / Апресян, Ю. Д. 18, 38
 Arhangel'skiy, V. L. 96
 Auer, P. 106, 124
 Babina, L. V. 93, 96
 Babushkina, O. N. 91, 96
 Bailey, Ch.-J., N. 174
 Bajza, J. I. 168
 Baláková, D. 42, 50, 52
 Balhar, J. 47, 51
 Ballonov, V. J. 88, 96
 Bátorová, M. 60
 Bauman, R. / Бауман, Р. 128, 142
 Belaj, B. 116, 124
 Benčík, E. 62
 Benveniste, E. 89
 Bernolák, A. 168
 Besedina, N. A. 81, 96
 Bespalov, B. I. 92
 Boček, V. 5 – 16
 Bodnárová, M. 17, 37
 Bohunická, A. 4, 42, 52, 75 – 77
 Bondarenko, S. M. 90, 98
 Bragina, N. 82, 89, 96
 Březina, O. 73
 Buffá, F. 42, 51
 Buzássyová, K. 38, 74, 125
 Bühler, K. 106, 124
 Case, R. 118, 124
 Císař, Č. 13, 14
 Crystal, D. 151
 Čáda, F. 53
 Čelakovský, F. L. 168
 Čermák, F. 41, 51, 72, 73
 Čilinská, Z. 5, 14
 Čikobava, A. 9, 13, 15
 Čurdová, V. 73, 76
 Dąbrowska, E. 101, 102, 103, 113, 116, 124, 167
 Danechová, Z. 66
 Daneš, F. 18, 22, 37, 38, 73
 Danilenko, V. P. 82, 96
 Deglin, V. L. 85, 88, 96
 Deiters, O. F. K. 85, 96
 Dekan, J. 5 – 16
 Dekatova, K. I. 81, 96
 Denisenko, S. N. 82, 96
 Děngeová, Z. 71 – 72
 Dirven, R. 166, 167
 Dobriková, M. 82, 97
 Dobrovský, J. 72, 74
 Doležel, L. 73
 Dolinina, I. B. 88, 96
 Dolník, J. 17, 29, 37, 38, 42, 46, 51, 70, 101, 107, 124, 125, 158, 160, 167
 Doruľa, J. 45, 51
 Dresler, U. W. 105, 125
 Dronova, L. P. 97
 Dudášová-Křiššáková, J. 46, 48, 51
 Ďurčo, P. 82, 97, 172, 173
 Eichler, E. 74
 Eismann, W. 82, 97
 Erhart, A. 13, 15
 Ermakova, E. N. 82, 97
 Fándly, J. 168
 Ferenčíková, A. 17, 20, 24, 26, 37
 Fiedler, S. / Фидлер, С. 132, 133, 135, 142
 Filipec, J. 4, 71 – 74
 Filkorn, V. 19, 28, 37
 Fink, Z. 97
 Fishman, J. A. 151, 160
 Flochon, B. 152, 160
 Folvarčíková, L. 65
 Furdík, J. 42, 51, 52
 Gagarina, N. 105, 109, 124
 Galperin, I. R. / Гальперин, И. Р. 130, 138, 139, 142
 Gläser, R. / Глезер, Р. 132, 135, 142
 Goldberg, V. B. 85, 97
 Goodman, N. 83, 97
 Graddol, D. 151, 160
 Graham, A. / Грэхэм, А. 128, 142
 Grepl, M. 30, 31, 37, 38
 Grešková, P. 66
 Grin, F. 151, 152, 160
 Grzegorzczkova, R. 164, 167
 Gůčik, M. 65
 Gvozdarov, J. A. 82, 97
 Gvozdev, A. N. 108, 109, 110, 124
 Habovštiak, A. 63
 Hadvigová, H. 174 – 176
 Havráněk, B. 6, 72
 Helcl, M. 71
 Hirschová, M. 20, 23, 30, 37
 Hollý, J. 168
 Holman, P. 73
 Holúbeková, K. 66
 Holzer, G. 14, 15
 Horecký, J. 17, 20, 37, 42, 51, 52
 Hrnjak, A. 97
 Hržica, G. 107, 108, 109, 125
 Hudyakov, A. A. 84, 97
 Hviezdoslav, P. Országh 62
 Chernigovskaya, T. V. 85, 88, 96, 98
 Chloupek, J. 43, 45, 47, 48, 51, 52
 Chomsky, N. 73
 Christofidou, A. 120, 126
 Christy, T. C. 14
 Chuprikova, N. I. 89, 90, 96
 Ihnátová, Z. 66
 Imrichová, M. 42, 52
 Isačenko, A. V. 7, 13, 14, 15, 16
 Israeli, A. 164, 167
 Ivanová, M. 31, 37, 40, 109, 113, 114, 124, 125, 163 – 167
 Jackendoff, Ray S. 164, 167
 Jakop, N. 97
 Janda, A. L. 102, 124
 Janhunen, J. 7, 15
 Jarošová, A. 19, 37, 38
 Jílková, L. 73
 Jungmann, J. 74
 Kačala, J. 4, 18, 37, 38, 58 – 64
 Kálal, K. 59
 Kálal, M. 59

- Kapalková, S. 104, 113, 124, 126
 Kapeller, K. 62
 Kaplunenko, A. M. 82, 97
 Kasyanova, L. J. 85, 97
 Kellner, A. 7, 15
 Kellogg, S. H. 174
 Ketrez, F. N. 108, 125
 Kesselová, J. 28, 31, 37, 38, 101 – 126, 163 – 167
 Kirillova, N. N. 87, 97
 Kipfer, B. A. / Кипфер, Б. Э. 135, 142
 Kloss, H. 147, 160
 Kocourek, R. 73
 Kochová, P. 72, 74
 Kolařík, J. 47, 52
 Kolník, T. 6, 15
 Komárová, Z. 65
 Kondeková, V. 66
 Korecky-Kröll, K. 105, 125
 Kořínek, J. M. 7, 15
 Kostić, S. 174 – 176
 Kotler, Ph. 67
 Kovacevic, B.
 Kovačević, M.
 Kováčová, V. 41 – 52
 Krajčovič, R. 44, 52
 Kralčák, L. 45, 52
 Král, J. 62
 Kraus, J. 73
 Kravchenko, A. V. 97
 Krejčířová, D. 102, 109
 Kroupová, M. 74
 Kuhn, T. S. 7, 15
 Kukučín, M. 60
 Kusá, A. 65
 Kysel'ová, M. 40, 102, 103, 109, 163 – 167
 Laalo, K. 108, 125
 Labov, W. 14, 15
 Lamprecht, A. 47 – 48, 52
 Langmeier, J. 102, 109, 125
 Lass, R. 14, 15
 Lehr-Splawiński, T. 7, 15
 Lejsková, A. 145 – 161
 Leontiev, A. N. 90, 91, 97
 Lepskaja, N. 105, 125
 Levická, J. 4, 64 – 68
 Levy, J. 88, 90, 97
 Lilič, G. A. 168, 173
 Lievenová, E. 53
 Liptáková, S. 61
 Luria, A. R. 85, 90
 Macek, J. 74
 Magdolen, M. 66
 Machač, J. 71
 Machálková, L. 73
 Mandelštam, O. E. 92, 97
 Marčeková, R. 66
 Martincová, O. 72
 Marusenko, M. A. 168 – 173
 Mathesius, V. 73
 Meillet, A. 7, 15
 Mejstřík, V. 72, 74
 Meščaninov, I. 13, 15
 Michalec, V. 72, 74
 Miko, F. 102, 103, 107, 117, 125, 165, 167
 Milovanova, M. V. 95, 98
 Mincer, J. A. 150
 Mistřík, J. 42,
 Mišák, P. 62
 Mlacek, J. 42, 52, 82, 97
 Mokienko, V. / Mokijenko, V. M. 82, 97, 98, 168 – 173
 Molchkova, L. V. 82, 98
 Moon, R. / Мун, Р. 132, 133, 135, 142
 Moravčík, Š. 63
 Moravec, J. 13, 15
 Mosconi, G. 84, 98
 Mošat'ová, M. 107, 108
 Mrázek, R. 48, 52
 Mudřík, M. 67
 Nastišin, L. 67
 Neprašová, R. 74
 Neustupný, J. V. 8, 15
 Němec, I. 74
 Nikolaeva, E. A. 82
 Ninio, A. 125
 Nissl, S. 152, 160
 Novák, B. 7, 15
 Ogneva, H. A. 86, 98
 Ohnesorg, K. 53
 Okál, M. 62
 Ološtiak, M. 37, 42, 51, 52
 Ondrejovič, S. 18, 38
 Ondrus, P. 52
 Oparina, E. 82, 89, 96
 Opavská, Z. 72
 Oravec, J. 17, 27, 38
 Orgoňová, O. 42, 52, 70
 Owens, R. E. 53
 Pačesová, J. 109, 125
 Palacký, F. 168
 Panasenko, N. / Панасенко, Н. 140, 142
 Panevová, J. 113, 125
 Palmović, M. 107, 108, 109, 125
 Parijs, Ph. van 151, 161
 Pauliny, E. 19, 38, 44, 52
 Pernicová, H. 73
 Perovská, V. 40, 124
 Petrova, A. A. 95, 98
 Pfister, M. / Пфистер, М. 128, 142
 Piirainen, E. 132, 142
 Plett, H. F. / Плетт, Г. Ф. 128, 129, 130, 142
 Ploquin, F. 152, 160
 Pompurová, K. 65
 Popova, Z. D. 93, 98
 Portnov, A. N. 92, 98
 Procházková, B. 71 – 74
 Pütz, M. 166, 167
 Rajh, I. 67
 Rapacz, A. 65
 Rebrina, L. N. 95, 98
 Reinhold, G. 156, 161
 Reiter, N. 157, 161
 Revajová, A. 61
 Ripka, I. 42, 45, 52, 64, 58 – 64
 Romashina, O. J. 93, 98
 Rotenberg, V. S. 90, 98
 Rubinstein, S. L. 91, 98
 Rúfuz, M. 63
 Saicová Římalová, L. 53 – 57
 Sandomirskaja, I. 82, 89, 96
 Saussure, F. de 73
 Savickienė, I. 120
 Semjanová, M. 49, 52
 Shamne, N. N. 95, 98
 Schiffmann, H. F. 147 – 148, 161
 Schindler, F. 98
 Schoibl, A. 157, 161
 Schmidt, J. 13, 15
 Schurmann, H. M. 68
 Schukina, G. O. 98
 Skalička, V. 14, 16

- Skulina, J. 47, 52
 Slančová, D. 37, 53 – 57, 102, 104, 106, 113, 117, 119, 120, 121, 124, 125
 Sliacky, O. 61
 Snow, C. 125
 Sochová, Z. 71
 Sokolova, G. G. 98
 Sokolová, J. 17 – 39
 Sokolová, M. 19, 27, 37, 38, 40, 124
 Sperry, R. 84, 99
 Štefany, U. 120, 126
 Sternberg, J. R. 118, 126
 Strogatz, S. H. 151, 159
 Swaan, A. de 151, 160
 Šachnarovič, A. M. 125
 Šebesta, J. 61
 Šestáková, M. / Шестакова, М. 140, 142
 Šindelářová, J. 172, 173
 Šmilauer, V. 74
 Štefčík, J. 65 – 69
 Štofilová, J. 68
 Tanacković Faletar, G. 116, 124
 Teliá, V. N. / Телия, В. Н. 81, 82, 98, 135
 Thomason, S. G. 16
 Tlustá, E. 7, 16
 Толстой, Л. 134
 Tomazin, M. J. 97
 Trávníček, F. 13, 16
 Trubeckoj, N. S. / Trubetzkoy, N. S. 12, 13, 16
 Tsaplin, V. S. 89, 98
 Turčány, V. 63
 Tyl, Z. 6, 16
 Ureland, S. 160, 161
 Ushakova, T. N. 82, 98
 Vaňko, J. 48, 52, 70
 Vaňková, I. 75, 76
 Velčovský, 148, 158, 161
 Veltruský, J. 73
 Viestová, K. 64 – 68
 Viktor, J. W. 68, 69
 Vladár, J. 5, 6, 15, 16
 Voelikova, M. 105, 108, 109, 124, 125, 126
 Vygotsky, L. S. 84, 87, 88, 90, 93, 98
 Walková, M.
 Wierzbicka, A. 102, 103, 126, 164, 167
 Wittgenstein, L. 83
 Yaroshchuk, I. A. 83, 98
 Zaporozhets, A. V. 90
 Zhinkin, N. I. 86, 87, 88, 92, 98
 Zimmer, S. 13, 16
 Žigo, P. 17, 19, 26, 27, 38, 70
 Амосова, Н. М. 135
 Арнольд, И. В. 128, 137, 141
 Архангельский, В. Л. 135
 Ашукин, Н. С. 133
 Ашукина, М. Г. 133
 Барт, Р. 128
 Бахтин, М. 128
 Баширова, Н. З. 138, 139, 141
 Беспощадный, П. 134
 Бульвер-Литтон, Э. Дж. 134
 Булыгина, Т. В. 19, 38
 Бурвикова, Н. Д. 130
 Деррида, Ж. 128
 Достоевский, Ф. М. 129
 Дядечко, Л. П. 133, 137, 141
 Евсеев, А. С. 137 – 140, 141
 Гудков, Д. Б. 130
 Женетт, Ж. 128
 Захаренко, И. В. 130
 Караулов, Ю. Н. 130, 141
 Коваль, А. П. 133, 142
 Коптилов, В. В. 133, 142
 Костомаров, В. Г. 130
 Красных, В. В. 130, 131, 133, 141
 Кристева, Ю. 128
 Мокиенко, В. М. 135
 Найдюк, О. В. 130
 Наумова, И. О. 136, 142
 Нефедова, Л. А. 134, 136, 142
 Ноулз, Э. 139
 Падучева, Е. В. 17 – 19, 21, 25, 28, 29, 31
 Полчанинова, Е. О. 134, 142
 Ройзензон, Л. И. 135
 Сахарук, И. В. 127 – 143
 Слышкин, Г. Г. 130, 137, 142
 Старичёнок, В. Д. 137, 142
 Супрун, А. Е. 130, 137, 142
 Фатеева, Н. А. 128, 130, 136 – 139, 142
 Фёдорова О. В. 24, 39
 Храковский, В. С. 17, 18
 Шанский, М. М. 135
 Шулежкова, С. Г. 133, 135, 142

OBSAH ROČNÍKA 66, 2015

Štúdie

Nikolay F. ALEFIRENKO: Cognitive-Semiotic Mechanisms of Phraseme Building	81
Vít BOČEK: Ján Dekan k vývoji jazyků	5
Jana KESSELOVÁ: Ontogenéza datívu vo svetle prirodzenej morfológie a kognitívnej lingvistiky	101
Viera KOVÁČOVÁ: K niektorým aspektom termínu „archaizmus“	41
Инни В. САХАРУК: Статус прецедентных единиц в системе интертекстуальных единиц современного украинского медийного дискурса	127
Jana SOKOLOVÁ: Spojka <i>kým</i> v sémantických a komunikačných súvislostiach	17

Rozhľady

Alena LEJSKOVÁ: Perspektívy jazykovej politiky EU	145
---	-----

Recenzie

Kostić, Svetislav: <i>A Syntagmaticon of Hindī Verbo-Nominal Syntagmas</i> (Helena HADVI-GOVÁ)	174
Kysel'ová, Miroslava – Ivanová, Martina: <i>Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky</i> (Jana KESSELOVÁ)	163
Jazyková politika a národná identita. Marusenko, Michail A. <i>Jazyki i nacional'naja identičnost': sovremennye vyzovy nacional'nomu jedinstvu i territorial'noj celostnosti</i> (Valerij M. MO-KIJENKO)	168
Kačala, Ján: <i>Jazyk majstrov</i> (Ivor RIPKA)	58
Saicová Římalová, Lucie: <i>Když začínáme mluvit... Lingvistický pohled na rané projevy český hovořícího dítěte</i> (Daniela SLANČOVÁ)	53
Aktuálne otázky terminológie marketingu. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie (Jozef ŠTEFČÍK)	65

Referáty

Dni kognitívnej lingvistiky v Prahe (Alena BOHUNICKÁ)	75
Lexikologicko-lexikografické odpoledne na počesť 100. výročia narodenia Josefa Filipce (Barbora PROCHÁZKOVÁ)	71

CONTENT OF THE VOLUME 66, 2015

Studies

Nikolay F. ALEFIRENKO: Cognitive-Semiotic Mechanisms of Phraseme Building	81
Vít BOČEK: Ján Dekan on the development of languages	5
Jana KESSELOVÁ: Ontogenesis of the Dative Case in the Light of Natural Morphology and Cognitive Linguistics	101
Viera KOVÁČOVÁ: On certain aspects of the term “archaism”	41
Inna V. SAKHARUK: Status of Precedent Units in the System of Intertextual Means of Contemporary Ukrainian Media Discourse	127
Jana SOKOLOVÁ: Conjunction <i>kým</i> [‘while’] in semantic and communicative contexts	17

Horizons

Alena LEJSKOVÁ: Perspektivy jazykové politiky EU.....	145
---	-----

Book Reviews

Kostić, Svetislav: <i>A Syntagmaticon of Hindī Verbo-Nominal Syntagmas</i> (Helena HADVI- GOVÁ).....	174
Kyseřová, Miroslava – Ivanová, Martina: <i>Verb in the Perspective of Cognitive Grammar</i> (Jana KESSELOVÁ).....	163
Language Policy and National Identity. Marusenko, Mikhail A. <i>Languages and National Identity: Contemporary Challenges to National Unity and Territorial Integrity</i> (Valerij M. MOKIENKO).....	168
Kačala, Ján: <i>Jazyk majstrov</i> (Ivor RIPKA).....	58
Saicová Římalová, Lucie: <i>Když začínáme mluvit... Lingvistický pohled na rané projevy česky hovořícího dítěte</i> (Daniela SLANČOVÁ).....	53
Aktuálne otázky terminológie marketingu. Proceedings from an international scientific conference. (Jozef ŠTEFČÍK).....	65

Reports

Days of cognitive linguistics in Prague (Alena BOHUNICKÁ).....	75
Lexicological and lexicographical afternoon in honor of the 100th anniversary of the birth of Josef Filipec (Barbora PROCHÁZKOVÁ).....	71

СОДЕРЖАНИЕ ТОМА 66, 2015

Статьи

Николай Ф. АЛЕФИРЕНКО: Когнитивно-семиотические механизмы фразеоморфообразования.....	81
Вит БОЧЕК: Ян Декан о развитии языков.....	5
Яна КЕССЕЛОВА: Онтогенез датива в свете натуральной морфологии и когнитивной лингвистики.....	101
Вьера КОВАЧОВА: К некоторым аспектам термина «архаизм».....	41
Инни В. САХАРУК: Статус прецедентных единиц в системе интертекстуальных единиц современного украинского медийного дискурса.....	127
Яна СОКОЛОВА: Союз <i>kyt</i> [‘пока’] в семантическом и коммуникативном контексте....	17

Обзор

Алена ЛЕЙСКОВА: Перспективы языковой политики Европейского Союза.....	145
---	-----

Рецензии

Kyseřová, Miroslava – Ivanová, Martina: <i>Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky</i> (Яна КЕС- СЕЛОВА).....	163
Языковая политика и национальный идентитет. Михаил А. Марусенко: <i>Языки и национальная идентичность: современные вызовы национальному единству и территориальной целостности</i> (Валерий М. МОКИЕНКО).....	168
Kačala, Ján: <i>Jazyk majstrov</i> (Ивор РИПКА).....	58

Saicová Římalová, Lucie: Když začínáme mluvit... Lingvistický pohled na rané projevy český hovořícího dítěte (Даниела СЛАНЧОВА)	53
Kostić, Svetislav: <i>A Syntagmaticon of Hindī Verbo-Nominal Syntagmas</i> (Хелена ХАД-ВИГОВА).....	174
Aktuálne otázky terminológie marketingu. Сборник международной научной конферен-ции. (Йозеф ШТЕФЧИК).....	65

Научная жизнь

Дни когнитивной лингвистики в Праге (Алена БОГУНИЦКА)	75
Лексикологическо-лексикографический семинар в честь 100-летия со дня рождения Йосефа Филипеца (Барбора ПРОХАЗКОВА).....	71

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia JAZYKOVEDNÉHO ČASOPISU uverejňuje príspevky **bez poplatku** za publikovanie.

Akceptované jazyky: všetky slovanské jazyky, angličtina, nemčina. Súčasťou vedeckej štúdie a odborného príspevku je abstrakt v angličtine (100 – 200 slov) a zoznam kľúčových slov v angličtine (3 – 8 slov).

Súčasťou vedeckej štúdie a odborného príspevku v inom ako slovenskom alebo českom jazyku je zhrnutie v slovenčine (400 – 600 slov) – preklad do slovenčiny zabezpečí redakcia.

Posudzovanie príspevkov: vedecké príspevky sú posudzované anonymne dvoma posudzovateľmi, ostatné príspevky jedným posudzovateľom; priemerná dĺžka vypracovania posudkov je 1 mesiac. Autori dostávajú znenie posudkov bez mena posudzovateľa.

Technické a formálne zásady:

- Príspevky musia byť v elektronickej podobe (textový editor Microsoft Word, font Times New Roman, veľkosť písma 12 a riadkovanie 1,5). V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf alebo vytlačený.
- Pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť tituly a pracovisko.
- Text príspevku má byť zarovnaný len z ľavej strany, slová na konci riadku sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadku sa používa len na konci odseku.
- Odseky sa začínajú zarážkou.
- Kurzíva sa spravidla používa pri názvoch prác a pri uvádzaní príkladov.
- Polotučné písmo sa spravidla používa pri podnadpisoch a kľúčových pojmoch.
- Na literatúru sa v texte odkazuje priezviskom autora, rokom vydania a číslom strany (Horecký, 1956, s. 95).
- Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkovom aparáte) v abecednom poradí. Pokiaľ obsahuje viac položiek jedného autora, tie sa radia chronologicky. V príspevkoch v rubrikách Recenzie, Referáty a Kronika sa bibliografické údaje uvádzajú priamo v príspevku.

Bibliografické odkazy:

- knižná publikácia: ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 s.
- slovník: JAROŠOVÁ, Alexandra – BUŽASSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- štúdia v zborníku: ĐUROVIČ, Lubomír: Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, s. 111 – 117.
- štúdia v časopise: DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, s. 3 – 12.
- internetový zdroj: Slovenský národný korpus. Verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

INSTRUCTION FOR AUTHORS

JOURNAL OF LINGUISTICS publishes articles **free of publication charges**.

Accepted languages: all Slavic languages, English, German. Scientific submissions should include a 100-200 word abstract in English and a list of key words in English (3-8 words).

Scientific articles in a language other than Slovak or Czech should contain a summary in Slovak (400-600 words) – translation into Slovak will be provided by the editor.

Reviewing process: scientific articles undergo a double-blind peer-review process and are reviewed by two reviewers, other articles by one reviewer; the reviewing process takes 1 month on average. The authors are provided with the reviews without the name of the reviewer.

Technical and formal directions:

- Articles must be submitted in an electronic form (text editor Microsoft Word, 12-point Times New Roman font, and 1.5 line spacing). If the text contains special symbols, tables, diagrams, pictures etc. it is also necessary to submit a pdf or printed version.
- Contributions should contain the full name of the author(s), as well as his/her title(s) and institutional affiliation(s).
- The text of the contribution should be flush left; words at the end of a line are not hyphenated; a hard return is used only at the end of a paragraph.
- Paragraphs should be indented.
- Italics is usually used for titles of works and for linguistic examples.
- Boldface is usually used for subtitles and key terms.
- References in the text (in parentheses) contain the surname of the author, the year of publication and the number(s) of the page(s): (Horecký, 1956, s. 95).
- The list of references is placed at the end of the text (not in the notes) in alphabetical order. If there are several works by the same author, they are listed chronologically. Submissions to the journal sections “Book Reviews”, “Book Notices” and “Chronicle” should have references included directly in the text.

References:

- Monograph: ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 204 pp.
- Dictionary: JAROŠOVÁ, Alexandra – BUŽASSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 pp.
- Article in a collection: ĐUROVIČ, Lubomír: Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2000, pp. 111 - 117.
- Article in a journal: DOLNÍK, Juraj: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: Jazykovedný časopis, 2009, Vol. 60, pp. 3 – 12.
- Internet source: Slovenský národný korpus. Verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print)

ISSN 1337-9569 (verzia online)

MIČ 49263

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS

SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Objednávky a predplatné prijíma/Orders and subscriptions are processed by:
SAP – Slovak Academic Press s.r.o., Bazová 2, 821 08 Bratislava
e-mail: sap@sappress.sk

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

IČO vydavateľa 00 167 088

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 7 €, jednotlivé číslo 3,50 €
Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda, Štefánikova 3, 811 06 Bratislava 1

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava